

KOMÜNAR

Sosyalizmden Kuşku Duymak İnsandan ve Onun Geleceğinden Kuşku Duymaktır

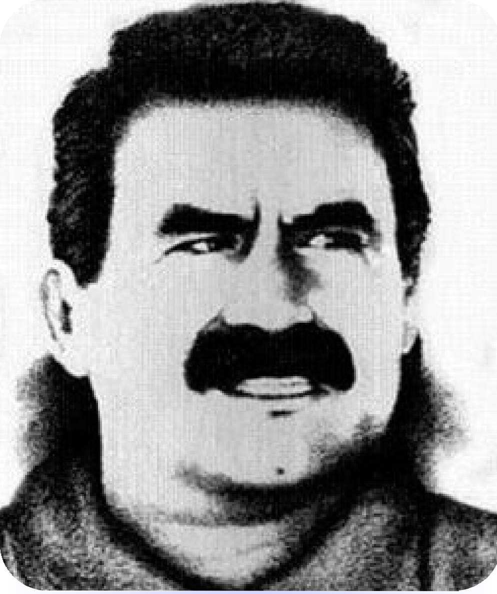

Mayıs-Haziran-Temmuz 2011
Yıl-6 Sayı 50

Üç Aylık İdeolojik-Teorik Dergi

FELSEFİ VE AHLAKİ ÖĞRETİLER ÜZERİNE

İÇİNDEKİLER...

Tarihte felsefe ve ahlaki öğretiler, tüm erdemli bilgelikler, dönemlerindeki modernite sorunlarına yanıt olmak için geliştirilmişlerdir

KOMÜNARDAN

PKK'nin özünün en yetkin bir gerçekleşmesi olan 14 Temmuz'un ruhuyla halkımızın devlet dışı sistemini oluşturmada önemli adımları attığımız bir süreçte, 50. sayımızla sizlerle tekrardan buluşmanın mutluluğunu yaşamaktayız.

Yoldaşlar,

Mücadele tarihimizde hem ulusal hem de demokratik ulus bloğu çerçevesinde çok önemli adımları attığımız ve başarılı olduğumuz bir seçim sürecini geride bıraktık. Hegemonik güçlerin ve onların 'vekil örgütü AKP'nin tüm çabaları elde edilen sonuçlarla boşa çıkarılmıştır. Karşısında örgütlü ve gücünü birleştirmiş bir toplum-halk görmek istemeyen egemen güçler de bu başarıya karşılık saldırılarını daha da tırmandırarak, halkın iradesine tanımayarak cevap vermiştir. Hem seçimden hemen sonra çok yönlü ve tüm alanlarda geliştirilen saldırılar hem de milletvekillerinin meclise girmelerinin engellenmesi göstermektedir ki eylemsizlik şartlarımız dikkate alınmamakta ve alınmayacaktır. Bu durum aynı zamanda artık kaçınılamaz hale gelen ve adeta mahkum olduğumuz devrimci halk savaşını güçlü bir şekilde başlatıp yürütmemiz için bize tarihi bir fırsatı da sunmaktadır. Denilebilir ki hem içte hem de dışta mücadeleyi daha da yükseltmenin, kendi kaderimizi her yönüyle belirlemenin meşru zeminini hiç olmadığı kadar elde etmiş durumdayız. Kürdistan'ın dört parçasında halkımızın yaşadığı uyanışı kalıcı bir sisteme dönüştürerek, kendi devlet dışı sistemimizi kurarak demokratik komünal değerlerin onurlu direniş tarihindeki yerimizi zafere ulaşmış olarak alabiliriz. Böylelikle de bizim gibi demokratik komünal değerlerin mücadelesini verdikleri halde, bu değerlerin içinde yaşayabildiği bir sistemi kuramamış olanlara hem borcumuzu ödemiş hem de tüm insanlığa sorunların çözüm yol ve yöntemlerini pratikte ispatlayarak da göstermiş oluruz. Bunun için tüm koşulların oluştuğunu bilmeli ve en büyük güç kaynağı olan insana yani kendimize güvenmeliyiz.

İşte biz de önceki sayımızda olduğu gibi bu sayımızda da demokratik uygarlık sisteminin tarihine dahil edilebilecek kişilikleri, öğretileri ele aldık. İnsan gücünün sınırsızlığına ulaşmış olan öğretilerle güncelde söylediklerimizin ve savunduklarımızın ne kadar da örtüştüğünü hep beraber göreceğiz, bu sayımızda.

Bu sayımızda da toplumsal doğanın ancak toplumsal doğaya uygun bir zihniyet yapılanmasıyla yeniden inşa edilebileceği, tarihi egemenlerin ve özellikle de Avrupa-merkezciliğinin insafından kurtarmak gerektiği bilinciyle hareket edilmiştir. Amaç demokratik uygarlık sistemi adına yani ahlak ve politika adına hareket edenlerin, toplumun doğasına bağlı kalanların, bunların peşini bırakmamalarını sağlamak ve araştırmaya, gerçekleri açığa çıkarmaya teşvik etmektir. Bu amaçla hazırlanan dergimizin tüm yoldaşlarda bunun arayışını oluşturacağı inancıyla bir dahaki sayımızda buluşmak üzere diyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Devrimci Selam ve Saygılar

DÜŞÜNCE DÜNYASININ EVRİMSEL GELİŞİMİ

Abdullah ÖCALAN

Mitoloji ve dini dogmaya dayalı toplumsal zihniyet, tam köleleşmeye veya ancak kendini mutlaka birilerine dayayarak ve adayarak yaşanabileceğine duyulan inançtır. Bu zihniyet yapısında dogmadan, inanç ve ibadet tarzından uzaklaşmak veya dışlanmak ölümle, bitimle özdeştir. Bu, en büyük cezadır. Dogmatik ideolojinin gücü de, güçsüzlüğü de bu özelliğinde yatmaktadır. Bireyi toplumun sorgusuz sualsiz mutlak bir tabisi olarak bağlıyor. Böylesine bir ideolojik yapılanmada toplum, inandığı simgeler ve değerlere atfettiği güçler vasıtasıyla kendini güçlü hissedebilir.

Ama bir bunalım sürecinde alternatif üretecek bağımsız bir zihni yapı olmadığından, bu toplum ya çökecek, ya çok daha geri toplum biçimlerine savrulacak, ya da hakim ve ilerde bir güç tarafından asimilasyona alınacaktır. Ortadoğu toplumlarındaki güçlü dogmatik zihniyet yapısı tüm bu sonuçları gözler önüne sermiştir. Örneğin Sümer toplumu o olağanüstü yapısına rağmen, bunalım sürecinde basit çöl ve dağ kabilelerine yenilmekten kurtulamamıştır. Mısır aynı akıbete uğramıştır. Grek ve Roma da, belli bir felsefi temele sahip olmalarına rağmen, esasta köleci toplum zihniyetinin genelde yol açtığı tutsaklık sonucu çözülmüş, yıkılmış ve dağılmışlardır. Şüphesiz üretim tarzı üzerindeki köleci mülkiyet ilişkileri esasta bunda belirleyici rol oynamaktadır. Ama tüm toplum yapısına egemen olan ideolojik yapı, direnerek aşama kaydetme temelinde çıkış yapmasını engellemiştir. İdeolojik yapıda çıkışsızlık, çözümsüzlük ve dağılma demektir. İşte düşünceye hakim olan dogmatik yapı bu nedenle toplumlar için en çözümsüz ideolojik engeller

olarak rol oynar. İlk çağ köleliğinin o kadar uzun sürmesi de, toplumun ideolojik yapısı üzerinde kurduğu dogmatik düşünce hakimiyetiyle yakından bağlantılıdır. Yine bu nedenle özellikle peygambersel çıkışların büyük değer kazanmasının ve bir tanesinin bir devrimci hamleyle özdeş kılınmasının nedeni de, karşı çıktığı dogmaların yapısında açtığı deliklerdir. Hz. İbrahim devriminin bir put kırmayla bağlantılı olması, Hz. Muhammed'in ilk hedef olarak Kâbe putlarına yönelmesi, hatta Musa'nın en büyük öfkesini 'altın buzağı tapıcılarına' göstermesi, bu nedenle ve kendi dönemleri için belirleyici bir öneme sahiptir. Dogmayı hedeflemek, parçalamak, bu devirler için bir devrim demektir.

Köleci uygarlığın doğuş merkezlerindeki bunalım ve çözümsüzlük, görüldüğü gibi bir yandan daha yumuşatılmış ve etnik bilinci güçlendirilmiş çevre devletçiklerine yol açarken, diğer yandan ideolojik planda tek tanrılı dinlerle mistik arayışlarda çıkış bulmaya çabalamaktadır. Felsefe özellikle mistik grupların arttığı ortamda gelişmeye daha elverişli olmaktadır. Resmi köleci ideolojiye gizli başkaldıran grup deneyimleri de diyebileceğimiz bu gruplarda serbest düşünme imkânı daha fazladır. Belirgin dogmalara sahip olmaktan ziyade, yeni bağlanılacak, zihin ve ruhlarını tatmin edecek ve korkularını aştıracak bir değerler sisteminin arayışı içindedirler. Bunlar bir nevi ilkçağ tarikatlarıdır. Bu nedenle de felsefi düşünce; mitoloji ve din dogmalarına dayanmadan, doğa ve toplum gerçeklerini açıklama çabası olarak tanımlanabilir.

İnsan zihninin bu seviyeye gelebilmesi toplumsal gelişmenin ürünüdür. Birey zihninin felsefi düşünceye cesaret etmesi çok büyük bir özgürlük adımıdır. İnsan ilk defa kendi varlığı hakkında kendine dayanarak açıklama yapmaktadır. Bu yaklaşımın kendisi yerleşik dogmaları parçalama girişimidir. Tek ilahlı din nasıl totemik putları ve tanrılar kurulunu aşarak zihniyet yapısında köklü değişimlere yol açtıysa, felsefi düşünce de tanrısız veya tanrıyı işe karıştırmadan da bunun yaşanabileceğini kanıtlayarak, düşünce tarihinin en büyük devrimini yapmaktadır.

Felsefi düşünceye yol açan diğer önemli bir etmen, üretim araçlarındaki gelişmelerdir. İlk köleci uygarlıklar esasta tunç çağının üzerinde yükselmişlerdir. Tunç üzerinde kurulan mülkiyet, bu madenden yapılan tarım, zanaat ve askeri araçlar, köleci sınıfın eline muazzam bir güçlenme imkânı vermiştir. Merkezin dışında çok sınırlı bulunan bu araçların kıtlığı etnik yapıları güçsüz bırakıyordu; elde ettikleri oranda da direnmelerinde başarılı oluyorlardı. Fakat MÖ 1000'lerden itibaren yaygınlaşan demir tekniği büyük bir demokratik etkiye, nüfuzun yoksullara dek geniş bir kesimin eline geçecek kadar yaygınlaşmasına yol açtı. Demir tekniğiyle üretim ve savunma en ileri boyutlara vardı. Bu hem bolluk, hem güvenlik anlamına geliyordu. Güvenlik ve bolluk hem refaha, hem de boş vaktin artmasına yol açıyordu. Felsefe de zaten böyle bir toplum zeminini ön şart kılar. Felsefi düşüncenin büyük klasiklerinin MÖ 5. ve 6. yüzyıllarda ortaya çıkmaları kendiliğinden olmayıp, ilkçağ köleci toplumunun ideolojik yapısındaki parçalanmalar ve temel üretim araçları (demir, tunç araçlar) üzerindeki tekellerin kırılmasıyla bağlantılıdır. İlkçağın son dönemi de (MÖ 5. yüzyıl ve MS 5. yüzyıl arası) diyebileceğimiz köleci sistemin 'klasik çağı', aynı zamanda büyük filozofların ortaya çıktıkları, öğretilerini geliştirip kurumlaştırdıkları 'felsefe çağı' anlamına da gelmektedir.

GELİŞİM EVRELERİ

Tarihin derinliklerine anlam vermeye çalıştığımızda ilk karşımıza çıkan mitolojik yaklaşımdır. Mitolojinin arkasında bir evren anlayışı vardır. Doğanın canlı ve ruhlarla dolu olarak değerlendirilmesi günümüz için her ne kadar çocuksu da görülse, bilimin vardığı seviye göz önüne alındığında, aslında hiç de abartıldığı kadar yanlış bir yöntem değildir. Ölü, cansız yöntem anlayışları mitolojiden daha çok anlam yoksunudur.

Mitolojik yaklaşımın yaşamla bağlantısı kesinlikle çevreci, kaderden uzak, determinist olmayıp özgürlüğe açıktır. Doğallıkla uyumlu bu yaşam anlayışı, insan topluluklarını büyük dinler çağına kadar çok renkli ve coşkulu kılmıştır. Efsane, destan ve kutsallıklarla yüklü mitolojiler özellikle neolitik dönemin temel yaşam zihniyetidir. Söylencenin nesnelle çelişmesi, içeriğinde anlamlı yorumların geliştirilemeyeceği anlamına gelmez. Söylenceler (mitolojiler) üzerine anlam değeri hayli yüksek yorumlar yapılabilir. Tarih bu yönlü yorumlar dışında çok az kavranabilir. En uzun yaşam dönemini söylence biçiminde geçiren insan topluluklarını kavramada temel bir yöntem olarak mitoloji vazgeçilmez önemdedir.

Mitolojinin dogmalaşması dini oluşturur. Mitolojiye tam din denilemez. Din değişmez inanç ve tapınma biçimlerini gerektirir. Tamamen kurgusaldır. Kurgulara inanmak dinin temelidir. Tek olumlu yanı, soyut düşünceye geçişte toplumda derin bir yarılmaya yol açarak bilimsel ve felsefi düşünceye zorlaması, istemese de ona ortam hazırlamasıdır. Felsefe ve bilim düşüncesi dinsel düşünceyle diyalektik bağ içinde gelişirler. Dinin derin izlerini taşırlar.

İdeolojik özünü mitolojiye dayandıran Antik çağ kölecilik sisteminde üçüncü önemli kırılma noktası, doğanın ilk açıklanma çabaları olarak tanrı iradesine dayanmayan felsefi gelişmelerdir. Uygarlık, doğuş ve gelişmesini hep mitolojilere dayandırdı. Binlerce yıl insanın düşünce ve ruh yapısını tümüyle kuşatan mitolojik görüşün propagandasına verdi. Her şeyi tanrılar önceden kararlaştırdıklarına göre, ne düşünmeye ne de hareket etmeye gerek vardı. Kaderde ne varsa o yaşanacaktı. Sistem en büyük gücünü bu kör kader inancından alıyordu. Bir de buna tanrı-kralların gücü eklenince, köleleşmenin sınırsız uygulanma yolu ardına kadar açılmış oluyordu.

Hz. İbrahim'in tek tanrılı dini insanın tanrılaşamayacağını temel inanç konusu yapınca, sistem önemli bir ideolojik darbe almış oluyordu. Zerdüşt geleneğinde tanrılara bağlı olmadan iradeli davranışın ve özgür ahlâkın mümkün olduğunun işlenmesi ve bunun siyasallaşmasıyla, Sümer ve Mısır tarzı antik çağ köleciliğinin ayakta duramayacağı görüldü. Dikkat edilirse, biri inanç devrimine yol açarken, diğeri ahlâk ve irade devrimine yol açmaktadır.

Klasik Grek ve Roma köleciliğinin bağrında gelişen felsefe devrimi ise, sonuncu ideolojik darbeyi vuracaktır. Köleci kurum ve yaşam tarzı objektif olarak akıl gücüyle, onun tanrı ve dinin dogmalarından ayrı, bağımsız düşünmeye başlamasıyla yeni bir senteze gidecektir. Felsefi düşünce özellikle Eflatun (Platon) ve Aristo'yla, Atina site devletini kurtarmaya ve mükemmelleştirmeye çalışıyordu. Filozofların babası olarak kabul edilen Sokrates'in tüm çabası bilgili yurttaşın mümkün olduğunu göstermek, böylelikle Atina devletinin böylesi bilinçli bir yurttaş anlayışıyla kurtarılabileceğini kanıtlamaktı. Bu amaçla her işi, öncelikle o iş konusunda tam bilgiye dayandırmak istiyordu. Felsefesinin özü buydu.

Felsefe insanın zihniyet yapısına ve mantığına duygusallığın ötesinde inandırıcı, hatta kanıtlanabilir bazı özellikler taşıyan ve gönüllü olarak, bizzat düşünerek kabul gören bir düşünce tarzıdır

Mitoloji ile din arasındaki fark, birinin yani dinin zorunlu inanç ve ibadeti içermesine karşılık, mitolojide böyle bir zorunluluğun olmamasıdır. Felsefede ise ne zorunlu inanç esastır, ne de söylence tarzı söz konusudur. Felsefe insanın zihniyet yapısına ve mantığına duygusallığın ötesinde inandırıcı, hatta ka-

nıtlanabilir bazı özellikler taşıyan ve gönüllü olarak, bizzat düşünerek kabul gören bir düşünce tarzıdır. İnsanın zihniyet yapısına güvenmeyi, dolayısıyla insanı önemsemeyi öne çıkarmaktadır. Hümanizmin ve bireyselliğin ilk tohum halindeki yeşermesi de böylelikle felsefi düşünce tarzıyla bağlantılı olmaktadır.

Felsefeyle dini ve mitolojik düşünce arasındaki çatışma geliştikçe ve bu çatışma felsefe lehine sonuçlandıkça, bilimsel düşünce tarzına doğru bir sıçramaya yol açılmaktadır. Bilimsel düşünce tarzı felsefenin izi üzerinde gelişecektir. Felsefenin bilimin yolunu açması küçümsenemez, fakat tek yol değildir. Daha da etkili olan yol, pratik bilgilerin üretim tekniklerine bağlı olarak sürekli artmasıdır. Üretim ve yaşam pratiğinin kendisi olguları ve aralarındaki ilişkileri tanıtmakta, neden-sonuç bağını kurmaya götürmektedir. Kullanılan teknikler doğal özelliklerin keşfini de sürekli artırmaktadır. Böylelikle başlangıçta hakim olan mitolojik ve dini düşünce felsefe yoluyla zayıflarken, felsefeyle iç içe daha hızlı gelişen bilim önemini artırmaktadır. Adeta kurulan tez-antitez-sentez üçlüsünün bu alana uygulanması bilim lehine sonuçlanmaktadır. Birinci tez, mitoloji ve dini düşüncedir; antitez, felsefedir. Aralarındaki mücadele bilimsel zihniyeti doğurmaktadır.

Bilimsel gelişmenin felsefeyle hız kazandığı inkâr edilemez. Bilimin felsefeyi aştığını, felsefenin gereksinim olmaktan çıktığını iddia etmek de mümkün olamaz. Fakat kapitalizmin olgunlaştığı dönemde felsefenin eski önemini sürdürmediği bir gerçektir. Felsefeyi kapitalizme özgü bir düşünce biçimi olarak görmek kadar, kapitalizmi de felsefeyi dışlayan bir sistem olarak değerlendirmemek gerekir.

> Felsefe kurgusal yanı ağır basan zekâ kaynaklı olsa da, somutu gözlemeyle sürekli bağlantılandırır. Duygusal zekâyla bağını hepten kopartmaz. Soyutlama gücü en yüksek düşünce biçimidir

Kapitalist dönem, doğuş itibariyle daha çok felsefe çağı olarak değerlendirilmeye yakın durmaktadır. Büyük düşünce savaşı ilahiyatı çözmüştür. Toplum üzerindeki bu örtüyü çekip doğru anlaşılmasında dev bir adım atmıştır. Filozoflar bu yönleriyle yeni çağın peygamberleri rolündedir. Tek farkları, tanrıyı fazla işe karıştırmadan, doğal ve toplumsal süreçleri kendi iç yasalarıyla izah etme gücünü kazanmış olmalarıdır. Bu tarz düşünce aslında pratikte yetkinleşen insanlığın kazandığı genel bilinç düzeyinin en üst düzeyde ifade edilmesidir. Doğa ve toplum hakkındaki deneyim, mitolojik ve ilahiyatçı yaklaşımlarla izah edilmeyi gülünç duruma getirmişti. Dogmatizmin elinde özgürleşmesini yitiren birey kendini aramaya çalışıyor, ilahlardan bıkmış olarak kendi kaderini eline almak istiyordu. Bireyselliğe yürüyüş cesaret gerektirir. İnsan yeni yeni gölge olmaktan çıkıp özne durumuna gelmeye çabalamaktadır. Bunun için kendine güvenmekten başka çaresi yoktur. Kendine güvenmek, dini işe karıştırmayan düşünmeye cesaret ettirir. Felsefe, kendine güvenmenin ve cesaretin yol açtığı bir sürecin ortaya çıkardığı özgür düşünce aşamasıdır. Artık işin içinde tanrılar yoktur. Çocuklar gibi bir büyüğe dayanarak yaşamayacaksınız. Özgücünüzle, uyanan arzularınız ve düşüncelerinizle dünyayı yorumlamaya ve yaşamaya çalışacaksınız.

Felsefe kurgusal yanı ağır basan zekâ kaynaklı olsa da, somutu gözlemeyle sürekli bağlantılandırır. Duygusal zekâyla bağını hepten kopartmaz. Soyutlama gücü en yüksek düşünce biçimidir. Bilime katkısı dinden daha önceliklidir.

Bilimin aslında felsefeden fazla farkı yoktur. Bilim deney temeli daha gelişkin felsefe olarak da yorumlanabilir. Her iki doğayı gözlem ve deneyle anlamlandırmaya çalışırlar.

Doğrusu da budur. Fakat dinin sorduğu niçin sorusuna yanıtlarının olmaması en önemli eksikliğidir.

Uygarlık tarihinde felsefenin yeri dine göre sınırlı olmakla birlikte önemlidir. Anlambilimin gelişmesi, dinsel açıklamanın yetersizliği felsefeye ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Din kadar eski bir tarihi olan bilgelik, felsefenin de başlangıcı sayılabilir. Düşünen insanı temsil eden bilge, teolojiden farklı bir anlam kaynağıdır. Görüşlerine tanrı sözcüleri kadar başvurulur. Bilgeler devletle, uygarlıkla pek barışık sayılmazlar. Resmi toplumun dışındaki topluma daha çok bağlıdırlar. Ahlak ve bilimin gelişmesinde rolleri belirgindir. Yazılı kaynaklara yansımasa da, neolitik toplumda ana-tanrıça kadınlar ve hiyerarşinin yozlaşmamış kesimi bilgeliğe yakındır. Sümer toplumunda bunun güçlü izlerine rastlamaktayız. Peygambersel çıkışlar bilgeliklerle doludur. Ortadoğu'nun bilgelik-felsefe geleneği araştırmayı gerektirir. Yunan kültürü öncesinde felsefenin varlığı tartışılamaz. Felsefi düşünce tarzını belgeli olarak başlatan kişiler olarak adlandırılan Miletli Thales ile yine adalardan Pythagoras'ın temel eğitimlerini gençlikleri boyunca Mısır ve Babil'de uzun süre kalarak gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Felsefi düşünce tarzı ortaya çıkmadan önce, hemen hemen tüm maneviyat öncüleri eğitimlerini Mısır ve Babil rahip okullarında gerçekleştirirlerdi. Yunan filozoflarının şansı, coğrafi mekânlarıyla uygarlığın üst aşama şansını birlikte yaşamalarıdır. Nasıl ki Sümer rahipleri din ve tanrı inşasıyla yeni devlet ve toplum inşasını birlikte yürütmüşlerse, Yunan filozofları da daha üst aşamada yeni uygar toplumu yarı din, yarı felsefeyle iç içe inşa etmede ve sürdürmede rol oynamışlardır. Yapılan iş aynıdır: Kavram sanatını kullanmak. İlki din inşasıyla rol oynarken, diğeri felsefi kavramlarla aynı rolü oynuyor.

Birinci büyük özelliği, ideolojik olarak felsefenin düşünce ve inanç biçimi olarak putperest dinlerden daha çok benimsenmesidir. Felsefe anlam patlamasına yol açıyor. Tüm felsefi eğilimlerin tohumu bu dönemde serpilmiştir: İdealizm, materyalizm, metafizik, diyalektik muhtevalı tüm düşünce biçimleri doğuş ve tartışma şansı bulmuşlardır. Sokrates öncesi 'doğa felsefesi' öncelikli iken, Sokrates ve sonrası 'toplum felsefesi' ağırlıklı olmuştur. 'Toplumsal sorunun' büyümesi (baskı ve sömürü) bu gelişmede rol oynamaya başlamıştır. Şu hususu bir kez daha belirtelim ki, 'toplumsal sorun' demek, kent-ticaret-devlet-yönetici zincirinin kurulması demektir. Ayrıca maddi uygarlık olarak kent, felsefi düşünceyi zorunlu hale getirmede etkilidir. Kentin kendisi organik toplumdan kopuş anlamına gelir. Dolayısıyla doğadan kopmuş bir zihniyet kent ortamında kolaylıkla biçimlenir. Her tür soyut, kaba metafizik ve materyalist düşüncenin ana rahmi, çevreye ihanet temelinde kurulan kent uygarlığıdır.

Demek ki felsefe bir yandan düşüncede bir hamle iken, diğer yandan çevreye yabancılaşmanın bir diğer düşünce biçimidir. Rahiplerin din icatları ve tapınak insanları oluşturmaları gibi, filozoflar da kendi okullarını oluştururlar. Bir nevi kendi kiliselerini (meclislerini) kuruyorlar. Çok tanrılı dinler gibi çok sayıda felsefi okul oluşuyor. Her okul sanki bir din veya mezhepmiş gibi yorumlanabilir. Dinler de nihayetinde bir düşünce biçimi olmaları nedeniyle geleneksel, kurumlaşmış ve inanç biçimini almış felsefe sayılabilir. Aradaki farkı birbirine tamamen zıt olarak kavramamak gerekir. Din daha çok yönetilen halkın ideolojik gıdası iken, felsefe gelişkin sınıftan gençler ve aydınların gıdasıdır. Eflatun ve Aristo bir nevi rahiplerin kenti kurma, koruma ve kurtarma görevlerini felsefi gözlükle başarmak isterler. Filozofların da esas uğraşısı, site devlet ve toplumunun daha iyi nasıl yönetilip korunacağı, öncelikle en iyi hangi temellerde kurulacağıdır.

Bu dönemin çığır açan filozoflarından adlarına okul bırakmış olanlarını yakından tanıdığımızda, insanlık için yeni zihniyet ve ruh aşamasının ne anlama geldiğini de daha iyi anlayacağız.

Zerdüşt ve Zerdüştlük: Zerdüşt her ne kadar peygamber olarak değerlendirilmekteyse de, duruşu filozofa daha yakındır. Neolitik kültürün doğurduğu etkilerle varlığı ve kişiliği arasında bir bağ kurulabilir. Emeği, üretimi, helal kazancı esas almaktadır. Yeşile kutsallık atfetmekte, hayvanları korumayı esas almaktadır. Hayvanları kurban etmeyi men etmiş; güçlerini çiftçilikte değerlendirmeyi, süt ve yağlarından yararlanmayı yeterli bulmuştur.

Filozof yanının temelinde ise, büyük ahlâkçılığıyla karanlık ile aydınlığın, iyi ile kötünün sürekli mücadelesi biçiminde zıtların birliği ve karşıtlığı biçimindeki diyalektik ilke yatmaktadır. İlk defa insan iradesinin özgürlüğünü tanımıştır. İnsan iradesine özgürlük tanımak, o döneme kadar hep tanrıya özgü düşünülen yaratıcılığa insanın da sahip olması demektir. Batı düşüncesinin özü olan bireysel yaratıcılık, Zerdüşt'ün en önemli felsefi yanıdır. Özgür iradeyi esas almak, felsefenin başlangıcı ve kul anlayışının reddidir. Öğretisi tam da bu noktada dinle felsefe arasında bir geçiş durumundadır. Dinle felsefe arasında yol ayrımını temsil etmektedir ki, bu çok büyük bir gelişme anlamına gelmektedir.

Budizm: Felsefesinde tanrıya yer olmadığı gibi doğayı da esas almaz. Yaratıcı ve yaratılanla pek ilgilenmez. Çözüm aradığı esas sorun acılı dünya gerçeğidir, toplumun acılı yaşam özellikleridir. Daha sonra Budizm adı altında günümüze kadar Güneydoğu Asya'da önemli bir topluluğun yaşam felsefesi olarak varlığını sürdüren bu öğreti, temel toplumsal özellikleri açısından bir ahlâk felsefesidir, bir ahlâk reformudur.

Budha Zerdüşt geleneğinden etkilendiği gibi, her iki tarafı, Doğuyu ve Batıyı etkilemiştir. Mistisizmle (tasavvuf) yakın bağları vardır. Çilecilik, arzulardan kesilme, yalnız yaşam gibi yöntemler, egemen sömürücü sınıfın sınır tanımaz bencilliğini kavrama ve onu sınırlandırma gereğini ortaya koymaktadır. Böylesine yaşam deneyimleri nefsi terbiye ettiği gibi, beraberinde içgörü, ariflerin bakış açısı, fazlalıkların kör ettiği vicdana geliş, doğal dengeyi gerçekçi gözleme gibi bir esinlenme yöntemiyle öğrenmeye yol açmakta, vicdan rahatlığını doğurmaktadır.

Konfüçyüs: Reformasyondan ziyade restorasyona (yeniden eskiyi kurma) benzemektedir. Konfüçyüs'te din hiç yoktur. Sadece toplum ve siyasal düzen sorunu vardır. Bozulan siyasal ve toplumsal düzen nasıl yeniden kurulacaktır? Burada da en çok üzerinde durulan husus, kurumlar arası ilişkilerin yeniden kurulmasından çok, sadece bireylerle uğraşmaktır. Yani Konfüçyüsçülükte de temel sorun ahlâkidir. Ahlâki düzen tam kurularak düzen oturtulmaya çalışılmaktadır. Bireyler arası yaşam kurallarının nasıl olması gerektiği aşırı biçimde en ince hususlara kadar belirlenmeye çalışılmakta, adeta kıl kırk yarılmaktadır. Bu zihniyetin halen Çin toplumu üzerinde büyük bir etkisi olup, Çin karakterinin ve çalışkanlığının da özünde yatmaktadır. Mistik karakterde bir öğreti olup, uygarlığın genel gelişim seyrindeki rolü inkâr edilemez.

Kimi Doğa Felsefecileri: Thales'in felsefeye katkısı; tanrıyı işe karıştırmadan, doğayı kendi öz ilişkileriyle izaha kalkışması çabasında görülmektedir. "Evren sudan yaratılmıştır" derken, belki günümüz ölçülerinde fazla bir şey söylemediği dile getirilecektir. Fakat insan düşüncesinin tanrı gölgesi düşmeden bunu bağımsızca söylemesi, insanlığın düşünce tarihinde devrimci bir değere sahiptir.

Herakletios tanrıdan hiç bahsetmeden, doğanın temelinin kendi kendine hareket etmekten ibaret olduğunu söylemektedir. Doğanın 'logos', anlam yasası olarak da değerlendirebileceğimiz kendi iç yasalarının düzeniyle hareket ettiğini, dıştan hiçbir tanrısal etkiye ihtiyaç duymadan sürekli değiştiğini söylemekte; düşüncesini "Bir nehirden geçen sudan ikinci kez yıkanamayacağı" biçiminde formülleştirmektedir. İlk defa açık bir biçimde maddeyi (özdek) esas alan bir

düşünce tarzı temellendirilmektedir. Felsefe tarihindeki maddecilik, daha sonra geliştirilen 'tarihsel maddecilik' görüşü, ana kaynağını bu düşünce tarzından almaktadır.

Phytagoras, idealist felsefenin temellerini atmaktaydı. MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda yaşayan bu filozofun asıl önemi, doğa ilişkilerine matematiği uygulamasıdır. Sayılara kutsallık atfetmekte, sayıların özellikleriyle her şeyin açıklanabileceğine inanmaktadır. Evrendeki uyum dilinin müzikle duyurulabileceğini öne sürerek, armonia düzenliliğini savunmaktadır. Her şeyin temelinde ruhsal varlıkları öngörmekte, maddi ve bedensel gerçeği kafes rolünde görmektedir. Öğretisini mistik (gizemli) tarzda yürütmekte, çok sıkı bir eğitimi esas almaktadır. Grek ve İtalya'da doğan sınıflı toplumun Eflatun öncesi filozofça yönetimini hazırlamaktadır.

Parmenides'in büyük önemi her şeyin temelinde mantığı, anlama, us yeteneğini öngörmesidir. Duygular yoluyla öğrenmeye güvenilemeyeceğini, duygulardan gelen bilgilenmenin aldatıcı olduğunu öne sürerken, usla bilgilenmenin esas olduğuna, bu tarz bilgilenmeyle gerçekliğe ulaşılabileceğine inanmaktadır.

Aslında Parmenides'in önemi, uyanan insan aklına, us'una büyük değer vermesinde yatmaktadır. Belki aşırıya kaçmış, somut bilgilenme kaynaklarından uzaklaşarak, bin yıl sürecek büyük bir yöntem yanlışlığına bir kapı aralamıştır. Ama mantıklı düşüncenin temelini atmak ve önemini ortaya koymakla evrensel bir rol de oynamıştır.

Sokrates: Sokrates'in esasen cevaplandırmak istediği soru; her şeyin, özellikle her işin bir erdemi (mükemmeliyet ölçüleri, yasası, geleneği) olduğudur. Biraz daha açıldığında, bir konu, bir iş hakkında konuşmak için ilk yapılması gereken şey, o işin, o konunun esaslarını bilmektir. Bu konudaki parola meşhur 'Kendini bil' ilkesidir. Konu ve iş hakkında yeterli, hatta mükemmeliyet derecesinde bilgisi olmayanlar konuşmamalı, o işe soyunmamalıdır. Bilgisizlik, cehalet tüm kargaşanın, yanlışlıkların, dolayısıyla kötülüklerin anasıdır. İyiliğin yolunu açmak isteyen, onun bilgisini de kazanmalıdır.

Bu bilginin de genel ölçüleri vardır. Herkesin kendine göre ölçüleri olamaz. Her mesleğin, kurumun kendi ölçüleri ve yasaları vardır ve bunlar tüm meslek ve kurumların eş düzeydeki kolları için de geçerlidir.

Bir anlamda "Sağlam pratik, sağlam teoriye dayanır" ilkesinin temelini seslendirmektedir. Dikkat edilirse, bu tavır Budha, Konfüçyüs ve Zerdüşt'ün de peşinde koştuğu bir tutumdu.

Sonuç

Kendini bilme sağlanmadıkça, girişilecek her bilimsel çaba en tehlikeli dogmatik din ve felsefelerle sonuçlanmaktan kurtulamaz. Bizim felsefemiz bir atın gözlerindeki anlamı sezmekten tutalım, bir kuşun sesindeki anlamı çözmeye kadar yaşamı bir bütün olarak algılar. Yaşlı bilgeye büyük saygıdan başlayıp, bir ceylan kadar ürkek bir genç kızın gözlerindeki arayışa yanıt olmaya kadar anlam yüklüdür. Hele hele soykırım beteri bir cinsellik anlayışının sonucu olan çocuk yapımındaki büyük cehaletin insandaki ve hegemonik sistemlerdeki nedenlerini çözmekten tutalım, yaşamın tüm evrim halkalarını kendinde çözmeye çalışan bir bilimi esas alır.

Sosyal bilim olarak felsefe tıpkı doğuş sürecindeki gibi bir rolü günümüzde de oynamak durumundadır. İktidarlaşmış bilime karşı felsefeye dönüş özgür toplumun çıkış ilkesidir. Felsefeye dayanmayan bir demokrasinin kolayca yozlaşacağı ve demagogların elinde halkları yönetmenin en soysuz bir aracı olacağı tarihte ve günümüzde sayısız örnekleriyle kendini göstermiştir. Bunu önlemenin yolu bir yanı etik, bir yanı bilim olan ve ayrılmaz bir bütün olan gelenekle politik mücadeleyi yürütmektir. Sistemin krizinden bu sorumlulukla daha özgür ve eşitliğe dayalı bir yaşam yürüyüşünü, onun dünyasını yaratabiliriz.

Mithracılığın Tarihsel Kökleri Ve Günümüzdeki Etkileri

"Mithraizm her şeyi üst üste koyar, her şeyin kendinde barıştığını kabul eder. Fanatizm ve toleranssızlık ona yabancıdır, din yayma gayretleri yoktur."

Viktor Novella

Bugün pek tartışılmayan ya da tartışılmasına gerek duyulmayan Mithracılık, aslında birçok noktada halen günümüzü yorumlamada önemli bir veri olmaktadır. Örneğin, boğaların spor olsun diye katledilmesi ve dinin sadece asker olan erkekler içinde örgütlenerek kadınlara kapatılmasına bağlı olarak ucu Mussolini-Franko-Hitler'e kadar uzanan savaşı-zulmü-gücü simgeleyen bir durum ortaya çıkar. İki ayrı uç arasında bir biçimde kendisini diğer dinlerde ve felsefelerde yaşatan Mithracılık, günümüzde halen bir biçimde aydınlık-karanlık, iyi-kötü çatışması ikilemi içinde yaşamın birçok alanında etkisini sürdürmeye devam etmektedir.

Mitracılığın Mazdeist yorumundan, Mithra-İndra-Varuna senteziyle Ahura Mazda'nın doğması ve boğa kurbanının eleştirisi ya da yasağı üzerinden inek ya da öküzün kutsanması, hatta sonucu Gandi'ye kadar uzanan barışçıl siyaset öne çıkarken; Mitracılığın Platoncu yorumundan (Roma dini olarak Mithracılık döneminde) önce insanların ve İspanya örneğinde de halen görüldüğü gibi

Bu nedenle de tarihi hiçbir zaman ve her konuda düz-çizgisel ve zorunluluk ekseninde bir şeylerin yok edilmesi üzerinden okumanın ya da yorumlamanın ne kadar hakikate ters düştüğünü Mithra konusunu incelerken de görüyoruz. "Önce şu oldu, sonra da o gitti, bu geldi" demenin ne kadar da yanıltıcı olduğu ve hakikati yansıtmadığı, bu konunun incelenmesi anında bir kez daha ortaya

çıkmış bulunuyor. Bu bakış açısının, neredeyse at gözlüklerinden daha dar bir açı ya da açısız, doğal olarak da bakışsız bir sonuca yol açtığı, yani bir anlamda bir körleşmeyi ifade ettiği daha net anlaşılıyor.

Mithra ya da Mithraizm konusunu ele alırken neden böylesi bir girişe gerek duyuldu? Hindistan'dan İspanya'ya, İskoçya platolarından Kuzey Afrika vahalarına kadar yayılım gösteren bu tanrı ya da dinin yeri geldiğinde Mazdeizmle, yeri geldiğinde Vedizmle ya da yeri geldiğinde Hıristiyanlık veya Yahudilikle hatta Müslümanlıkla birlikte ele alınması gerçeği, tarihe determinist bakışın yanılsamaya dayalı bir körlük olduğunu bir kez daha gösteriyor.

Sadece çeşitli inanç ya da dinlerle sınırlı değildir bu iç içelik. Mithra ve sanat, Mithraizm-savaş ve ekonomik yaşam, Mithra ve spor, Mitraizm-felsefe-siyaset ilişkisi de bir o kadar ele alınması ve incelenmesi gereken konular içinde kendisini hissettiriyor.

O zaman konuyu daha fazla uzatmadan nedir bu Mithra ya da Mithraizm sorusunu sorarak konuya girelim.

Mithra ve Mithraizm

"Hıristiyanlık meydana çıkmasaydı, bütün dünya Mitra dinini benimseyecekti."

(Ernest Renan)

Çoğu kez 'ışık' olarak değerlendirilen ama Sanskritçede 'dost' anlamına da gelen Mithra, 'akıl ve hikmetin efendisi', 'ışık krallığına hükmeden' ve Magi'ler arasında 'ruhun yargıçlarından biri' iken Rig-Vedalar'da yılın aylarını yöneten on iki tanrıdan biri olarak anılır. Diğer yandan kelime olarak 'antlaşma' anlamına gelen Mithra'nın karşıtı kötü güçlere ise Mithradrug adı verilir. Drug, bozucu, kötülük demektir. Diğer sıfatları ise, evi ayakta tutan, ülkeyi, sürüleri ve insanları yaratan, yağmuru yağdıran ve rüzgarları estirendir. Hindistan, İran, Mezopotamya, Anadolu'ya ve giderek Roma merkezli olarak da Avrupa-Afrika coğrafyasına yayılan çok tanrıcı inançların en büyük tanrılarından biri olan Mithra, Perslerde ise "göksel ışığın yaratıcısı" olan güneş-tanrısıdır.

Bu tanrının doğal olarak da inancın adına rastlanan en eski belgenin İ.Ö. XIV. yüzyıla ait olduğu belirtilmektedir. Bu belge Anadolu'da Boğazköy kazılarında bulunmuştur. Mitannilerle Hititler arasındaki bir barış antlaşmasını anlatan bu belgede Mithra, İndra ve Varuna'yla birlikte Mitanni'lerin koruyucuları olarak anılır. Mitanni devleti, İ.Ö. 2.000 yıllarında Hurriler tarafından Mezopotamya'da kurulmuştur. Tarihler Hurrilerin varlığından İ.Ö. 3 bin yıllarından beri bahsetmektedir. Hatta Mitannilerden önce de şimdiki

Çoğu kez 'ışık' olarak değerlendirilen ama Sanskritçede 'dost' anlamına da gelen Mithra, 'akıl ve hikmetin efendisi', 'ışık krallığına hükmeden' ve Magi'ler arasında 'ruhun yargıçlarından biri' iken Rig-Vedalar'da yılın aylarını yöneten on iki tanrıdan biri olarak anılır

Kürdistan'da o dönemde kendi adlarına güç olmuş bugünkü Kürtlerin de atası olan bir halktır.

Bunun dışında tarihte bilinen ilk kutsal kitap da denilen Vedizm dinine ait olan Rig-Ved'de Mittanilerin ya da Hurrilerin tanrıları olan İndra-Varuna ve Mithra'nın isimlerine büyük tanrılar olarak rastlanmaktadır. Vedizmin şarkıları olan Vedaların en büyük tanrısı olan İndra Hindistan'da bir doğa tanrısıdır. Aynı zamanda savaşçıdır. Varuna ise akıl tanrısıdır. Evrensel düzeni sağlamakta olan yıldızlı göğün tanrısı ve erdemi temsil etmektedir. İşte bunların yanında da güneşli gündüz göğünün tanrısı ve Varuna'nın kardeşi

olarak Mithra yer almaktadır. Mithra tanrı olarak en büyük öneme ya da değere İran'da ulaştığı halde, İran kaynaklarında Mithra adına ancak İ.Ö. IV. Yüzyılda I. Darius döneminde rastlanmıştır. I.Darius'un mezarında Ahura Mazda ve Mithra birlikte resmedilmiştir.

Bütün bu bilgiler temelinde Mithra'ya tanrı ya da tanrının elçisi veya Mithraizme din olarak önce nerede rastlanıldığına dair çeşitli değerlendirmeler vardır. Bu bilgilere göre Mithra bir Mezopotamya tanrısıdır denebilir. Ama diğer yandan bir Hint tanrısı da olma olasılığı vardır. Her ne kadar İrani dinler ve tanrılar içinde yer aldığı iddia edilse de bu olasılık şimdilik zayıf görünmektedir. Ama nerede, ne zaman kimin tanrısı ya da dini olarak ortaya çıkmış olursa olsun Mithra ve Mithraizm, bir Aryen kültürü olarak karşımızda durmaktadır.

Diğer yandan "Mithra sözcüğü en eski olarak, Hinduizm dininde Vedalarda kullanılmıştır" denilse de temel felsefesi, iyi ile kötünün çatışması olan Mitraizm, antik dünyanın arkeolojik alanda en çok bulguya sahip olan olgularından birisi olarak da bilinmektedir. Mithra tapınaklarından günümüze ulaşmayı başaran en önemli örnek, Gaziantep'e yaklaşık 10 kilometre kadar uzakta bulunan Dülük Antik Kenti'nde olanıdır. M.Ö. 5600'lü yıllara dek uzanan çok eski bir tarihe sahip olan Dülük Antik Kenti'ndeki Keber Tepesi'nin güney yamacında bulunan Mitraeum'un yeraltı tapınağı, dünyada bilinen Mithra tapınaklarının en büyüğüdür.

Bu durum da gösteriyor ki yazılı belgelerin dışında arkeolojik bulgular da ele alındığında Mithra inancının bilinen en eski merkezi olarak Mezopotamya gösterilebileceği gibi Mithracılığın tarihi de yeni bulgular temelinde belki de bilinenin daha öncesine dayanmaktadır.

Bugünkü Türkiye sınırları içinde yer alan Pontus, Bergama, Bospors gibi birçok ilk çağ Anadolu krallıklarındaki krallar, "Mithra'nın esinlendirdiği" " Tanrının ilham verdiği" anlamında ya da kendilerinin de bir tanrı olduğunu göstermek için Mithridates adını kullanmışlardır. Örneğin İ.Ö. IV. yüzyılda yaşayan Pontos Kralı Mithridades'in bu tanrısal güce bağlı olarak zehirlere karşı bağışıklığı olduğuna inanılmıştır. Bu duruma atfen de

günümüzde panzehirler için Mitridatizm de denilmektedir. Tam bir kahraman tanrı özelliğini taşıdığı için Neron döneminden itibaren esas olarak da MS. 1. ve 4. yüzyıllar arasında Romalı askerler içinde de yaygın olarak tapınılan Mithra, daha çok Güneş ve Aslan figürleriyle gösterilmektedir. İran bayrağındaki Aslan ve Güneş, bu etkinin halen yaşadığını gösterirken; Alevilerin Hz. Ali'yi bir savaşçı-kahraman olarak hem Aslan ve hem de Güneşle tarif etmesi de Mithracılığın günümüze ulaşan etkilerinden biri olsa gerek. Aynı zamanda Parth hükümdarlarının koruyucusu olan Mithra'yı, Kommagenes hükümdarı I. Antiokhos(MÖ 69-34)'un anıt-mezarındaki kabartmada kralın elini sıkarken görmekteyiz.

M.S. 1. yüzyıldan itibaren Tarsuslu denizciler kanalıyla Mithra ile tanışan Roma'da birçok imparator (Neron, Septimus Severe, İmparator Commode, Costantin, Julien,vb.) Mithra kültüne bağlı idiler. Ama Konstantinos' un 312'de Milvius Köprüsü'nde kazandığı zafer, Mithracılığın sonunun gelmesi anlamında bir dönüm noktası olur. Kendisi aynı zamanda Mithracı bir filozof da olan İulianos'un çok kısa süren imparatorluğu döneminde Mithra eski saygınlığına tekrar kavuşur. Onun 363'te ölmesinden sonra da devam eden hoşgörü dönemi, Gratianus'un 382 tarihli kararnamesi ile sona erer. Ve devlet bundan sonra Mithracılığı yasaklayarak ona tapınmayı suç sayar. Bu aşamadan sonra, Mithra tapınımı baskı ve kovuşturmaya uğrayınca Hıristiyanlığın ağır saldırısı altında da kalan Mithracılıktan bir daha hiç bahsedilmez. Bu birden bire ortadan yok olmada Hıristiyanlığın önemli rolü olmuştur. Elbette bu durum Mithracılığın bittiği anlamına gelmez. Diğer din ve inançların içinde şu ya da bu şekilde yaşamaya devam eder. Bu nedenle de Hıristiyanlığın ciddi oranda Mithracılıktan etkilendiğinden hatta birçok özelliğini ondan aldığından bahsedilir.

Salt yazılı belgelere dayalı olarak ele alsak bile Mithra kültünün, MÖ.1400 ve MS. 391 yılları arasında çok geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Bu kültün dayandığı temel düşünce, insanlar arası eşitlik, kardeşlik ve sevgidir. İyi düşünce, iyi söz, iyi çalışma, ilkeleri vazgeçilemez ana kurallardır. Bu kadar uzun bir zaman diliminde varlığını sürdürmesi ve inanan bulması ve Zerdüştlük gibi eşitlikçi-özgürlükçü-ahlaki bir inanca analık yapması ya da tek tanrılı dinleri ciddi oranda etkilemesi bu temelle ilgili olsa gerek.

Kısaca da olsa tarihsel gelişimi ve temel zihniyeti bu olan Mitracılığa öğreti düzeyinde anlam veren mitolojik gelişme ya da olgulara bakalım.

Bu konudaki en önemli mitlerden biri "*Mithra'nın, tıpkı insansı Ullikummi, Frigyalı Agdistis ve Oset mitolojisinin meşhur bir kahramanı gibi, bir kayadan doğuşunu anlatıyordu*" (G. Dumazil, Legendes sur les Nartes, s. 192 vd.). Bu nedenle de Mithra inancında mağaralar çok önemli bir role sahiptir. Al-Biruni, Parth krallarının tahta çıkmadan bir gün önce bir mağaraya çekildiğini ve tebasına yeni doğmuş bir bebek gibi davrandığını, halkın da ona sanki doğaüstü bir çocukmuş gibi yaklaşıp tapındığını anlatmaktadır. Ermeni rivayetleri, Meher'in (yani Mihr, Mithra) içine kapanıp, yılda bir kez dışarı çıktığı bir mağaradan söz eder. Böylece yeni kral yeniden doğup bedenlenmiş Mithra olmaktadır (G. Widengren, Iran,sch-semitische Kulturbegegneng) M. Eliade' ye göre ışıkla dolu Beytüllahim mağarasındaki İsa'nın doğumuna ilişkin Hıristiyan efsanelerinde de Mithra'nın doğum sahnesinin neredeyse bir tekrarı yaşanmaktadır.

Mithra konusunda mitolojik anlatımlardaki en önemli bölüm ise, Mithra'nın boğayı çalması ve bazı anlatılara göre, Güneş'in (Sol) emriyle, onu kurban etmesinden oluşur. Onun için de Mithra kabartmaları ya da resimlerinin neredeyse tamamında, boğanın öldürülme sahnesi yer almaktadır. Bu sahnede Mithra görevini istemeye istemeye yerine getirmektedir. Öyle ki bir eliyle burun deliklerinden yakaladığı, diğeriyle de kalbine

bıçağı saplayarak öldürdüğü boğaya başını çevirip bakmaz bile. İşte bu sahne yani öldürme sahnesiyle birlikte "*Can çekişen kurbanın gövdesinden tüm şifalı otlar ve bitkiler doğdu... İliğinden ekmeği veren buğday filizlendi ve kanından mysteria'ların kutsal içkisini veren bağlar yeşerdi."(*F. Cumont, Les Mysteres de Mithra). Boğayı güneş-tanrının buyruğu ile öldüren Mithra'ın bu eylemiyle vermek istediği mesaj nettir. Buna göre gözlerin bakmaya dayanamayacağı parlaklıkta bir ateş kılığına bürünüp karanlıkları yakacak, insanlığı aydınlığa ve ölümsüzlüğe kavuşturacaktır. Konunun uzmanları Mithra'nın boğayı kurban etmesini, Zerdüşt inancıyla uyumlu görmemektedir. Çünkü Zerdüştçülüke göre Boğa'yı Ahriman öldürmüştür. Yani boğa öldürülerek kötü bir şey yapılmıştır. Benzeri

İliğinden ekmeği veren buğday filizlendi ve kanından mysteria'ların kutsal içkisini veren bağlar yeşerdi

bir kurban sahnesi Babil mitolojilerinde de yer almaktadır. Buna göre de *"kozmik bereketi sağlamak amacıyla"* bir boğa kurban edilir. İbrahimi dinlerdeki İbrahim'in koç kurban etme sahnesi ve Antik yunan mitolojisinde " *Eurystheus'dan emir alan Herakles'in erkek bir domuzu omuzlarına alması* " sahnesi de Mithra inancının etkisinin ne kadar uzun erimli ve yaygın olduğunu göstermektedir.

Kayaların Çocuğu Olarak Mithra

İnsanlar arasında yine insan suretiyle yaşamış ve insanlığın iyiliği için bilinmeyen bir nedenle acı çekerek öldüğü belirtilen Tanrı Mithra'nın doğum şekli birçok babasız peygamber ya da kral için esin kaynağı olmuş gibidir. Mitolojik anlatımlara göre Mithra, 25 Aralık'ta (Zerdeşt ve İsa'nın da doğum günü aynıdır) bir kayadan doğmuştur. Bu nedenle Mithra'ya inanılan her yerde 25 Aralık 'ışığın çocuğu'nun dünyaya inişinin yıl dönümü olarak kutlanmıştır. Attis, (Frigya tanrıçası Cybele'nin oğlu veya sevgilisi olarak mitolojide yerini almış bitki tanrısıdır) 25 Aralık günü bakire NANA'dan doğmuştur. Bugün İsa'nın doğum günüyle başlayan yılbaşı kutlamaları gibi o zaman da bahsedilen tanrılar ya da tanrıçalar adına kutlamalar yapılıyordu. İran'da Mithrakana veya Mirigan olarak adlandırılan bu bayram Mihr ayini, Mihr günü olarak hala kutlanmaktadır.

Kayaların çocuğu olarak doğan Mithra için elbette kayalar ve kayalar içinde yer alan mağaralar önemli bir role sahiptir. Bu nedenle de Mithraizmde dini vecibelerin yerine getirilmesinin temel mekanları mağaralar olmuştur. Bu mağaralarda Mithra'nın kayalardan mucizeler yarattığına dair kabartma resimlere çok sık rastlanmaktadır.

Bu külte ait mağara tapınaklar ve kaya içi oyma mezarlar (nekropol) tüm Akdeniz kıyıları, İskenderun, Silifke, Anamur, Niğde ve Nevşehir yöresindeki Kapadokya, Bursa, Çanakkale, Bergama yörelerinde, İç Anadolu Frigya yerleşim yerlerinde, Boğazköy'de bulunmaktadır. Mezopotamya'da ve özellikle Kommagene bölgesinde, Suriye Asi ırmağı kenarlarında, Kilikyalı korsanların gidebildiği yerlerde ve İskoçya'da, İrlanda'da, Almanya ve Balkanların birçok yerinde bu tapınaklara rastlanmaktadır.

Burada mabet olarak yapılan mağara, aynı zamanda göğü sembolize etmektedir. O nedenle de mağaranın tavanları yıldızlarla süslüdür. Pencereler görünmez bir şekilde yapılarak mabetlere loş bir gizemlilik sağlanır. Mağara duvarlarında boğanın kurban edilmesi ve Mithra'yı görüntüleyen çeşitli figürler yer alır. Mağaraların büyüklüğü çoğu kez içinde yüz kişinin ibadet edeceği kadardır.

Mağaraların gökyüzü düzeninde ele alınması doğal olarak da aklımıza kubbeli yapıları getirmektedir. Sadece kiliselerin değil cami-

lerin de kubbeli olarak mimari yaşama girmesi ve bunun halen sürüyor olması, Mitraizmin mimari alandaki etkisinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Diğer yandan Mithra'nın kayaların çocuğu olarak dünyaya gelmesi heykeltraşlık sanatının da ilk önemli zemini gibi olmaktadır. Kayadan insan suretinde doğan tanrıya atfen insanlar da kayalardan tanrı figürleri yaratarak bir yanıt olmaya çalışmıştır. Özellikle Grek heykeltraşçılığı ve Kommagenes alanındaki hem mağara tapınaklar düzeni ya da yoğunluğunun yanı sıra Nemrut heykelleri de Mithracılık açısından incelenmesi gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Nemrut'un tepesi adeta bir kubbe gibi durarak gökyüzü görünümü kazanırken, bu tanrılar panteonunda dev kayalara yapılmış heybetli tanrı heykelleri de göklerden nasıl bir güç aldığını göstermektedir. Benzeri bir tarihsel örnek Oliympos'taki tanrılar panteonu olurken günümüzde de ABD'de Güney Dakota'da Rushmore dağı ulusal anıt panteonu devlet başkanları (Washington, Jefferson, Lincoln ve Roosevelt) heykellerinden oluşan panteon da bu geleneğin sürdürülmesi gibi görünmektedir. ABD kendisini dünyanın efendisi olarak gördüğü için başkanlarına da tanrısal bir görüntü kazandırmış olmaktadır. Eğer Antep Dülük'teki Mithra tapınağının tarihi doğru ise, bu geleneğin tarihini daha eskilere de götürmek mümkün olabilir. Doğal olarak da çok tanrılıkta bir zirveyi de ifade eden Mithra geleneğinin etkilerini daha güneyde ziggurat merkezli olarak gelişen tüm olaylarda görmek mümkün olabilir.

O zaman da Mithra geleneğini, rahiplerden peygamberlere ya da gücü çok artmış tanrılara geçiş dönemi olarak ele alabiliriz. Yani etnisitelerin en etkin din öncüsünün ya da tapınak başrahibinin gücünün peygamber veya tanrısal şekle dönüşme aşaması diyebiliriz. Mithra'nın Hindistan'dan İspanya'ya olan ve içeriği ne kadar değişse de binlerce yıl süren etkisini başka türlü izah etmek fazla mümkün görünmemektedir. Kısacası Mithra, daha sonra Allah'a kadar uzanan Aryen kültürünün kimliği anlamında şekillenmiş bir inanç sisteminin geçirmiş olduğu tüm evrimsel basamakları anlatmaktadır.

Bu örneklerden de anlaşıldığı kadarıyla Mithra kayaların çocuğu olarak doğmasıyla bugüne sanat (mimari- heykel, resim vb.) alanında önemli kazanımlar da bırakmış olmaktadır. Diğer yandan kayalardan doğan tanrı, aynı zamanda kaya ya da taş işlemeciliğinde bir dönüm noktasını anlatmaktadır. Taşın sadece yontularak kesici ya da delici alet olarak kullanılması değil, bir barınak mekanı olarak da mağaralar ve giderek taş işlemeciliği ile yapılan binalar da kutsanmıştır. Bunlara bağlı olarak da Mithra'yı, yeni taş (neolitik) döneminin de başlangıcını ifade etmesi olarak ele almak kaçınılmaz gibi görünmektedir. Çünkü mağaralara çizilmiş boğa öldürme sahnesi, sanki Neolitiğin gelişini müjdelemektedir. Bu yönüyle bu sahne, bir kurban töreni olmaktan çok, sanki tarımsal üretime geçişi simgelemektedir. Bu geçiş anı sanki bir yaratılış anı gibidir. Boğa'nın avlanarak yakalanması onun halen evcilleştirilmediğini göstermektedir. Avlanarak yakalanmıştır ama tarımcılığın da önemli bir unsuru olarak işlev görmeye aday gibidir.

Ele alınması gereken yönleriyle boğa öldürme sahnesini anlatarak ele alalım. Sahnenin iki üst köşesinde Güneş ve Ay tanrıları var. 'Ay'ı simgeleyen o resimde kadındır. Yani tanrıçadır. Resimde 12 burç veya 7 gezegen ve rüzgarlarla dört mevsimin simgeleri, kurban töreninin kozmik yapısına işaret eder. Bu durum da astronomideki gelişmeyi işaret etmektedir. Güneş tanrısının hemen önünde bir karga resmi bulunmaktadır. O, güneşin habercisidir. Boğanın kurban edilmesi talimatını Mithra'ya iletiyor. Bu karga, belki de binlerce yıl sonra İbrahimi dinlerdeki koçu kesme emrini Hz. İbrahim'e getiren Cebrail olmuştur. Mithra'nın elinde bıçak vardır. Yani Mithra aynı zamanda madenlerin de işlendiği bir dönemi anlatmaktadır. Boğa ölürken Ay'a bakmaktadır. O sahnede bir köpeğin de ol-

ması, aynı zamanda hayvanların da evcilleştirilmeye başlandığını göstermektedir. Yine o sahnede yılan ve akrebin de bulunması kötülük-uğursuzluk ruhlarının da kurban etme sahnesinden kendilerine göre sonuç çıkarmaya çalıştıklarını göstermektedir. Yılan binlerce yıl sonra İbrahimi dinlere şeytanın sembolü olarak girmiştir. "*Can çekişen kurbanın gövdesinden tüm şifalı otlar ve bitkiler doğdu... İliğinden ekmeği veren buğday filizlendi ve kanından mysteria'ların kutsal içkisini veren bağların yeşermesi"*nin gösterilmesi de artık toplumsal yaşamda yeni bir döneme geçildiğinin net olarak ifade edilmesidir. Özel olarak kurban edilen hayvanın Boğa olarak resmedilmesi ve boğanın tarımsal alanda oynadığı rol de düşünüldüğünde bu çok ön emli olmaktadır.

Diğer yandan bu resimde Mithra erkek bir savaşçı olarak çizilmiştir. Boğa ölürken ona bakmamaktadır. Boğa ise ölürken ayı sembolize eden tanrıçaya bakmaktadır. Belki de bu dönemi anlatan farklı freskler nedeniyle de olsa gerek bazı yorumcular bu sahneyi şöyle yorumlamaktadır:

Boğayı öldüren Mithra'dır ama boğanın kendisi de Mithra'yı simgelemektedir. Ve bu sahnede boğanın eti ve kanlarıyla yeni bir yaşamın doğmasına neden olduğunu görmekteyiz. Eğer yorumcuların dediği doğru ise Mithra kendisini bu yeni yaşam için feda etmektedir. Bu yaşamın somut göstergeleri ise otlar, şifalı bitkiler, mısır-buğday gibi tarım ürünlerinin yanı sıra üzüm bağlarıdır. Kısacası neolitiği var eden koşullar yeni yaşamın belirtileri olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan bu fresklerden yorum yapan yine bazı konu uzmanları boğanın ölmediğini ve freskde üst köşede duran ay tanrıçasına dönüştüğünü belirtmektedir. Yukarıda anlatılarla birleştirildiğinde bu son yorum da uyumlu görülmektedir. Nelotik yani tarımköy yaşamında ana-tanrıça kültünün hakim olduğu bilinmektedir.

Bütün bu özellikleriyle kayaların çocuğu olarak doğan Mithra'nın gelişim seyri de önemli olmaktadır. Boğa öldürme sahnesi, toplumsal yaşamda erkeğin kadınla görev değiştirmesini simgelemektedir. Yorumcuların belirttiği doğru ise boğayı öldürme sahnesi erkek olan tanrının tanrıçayla yer değiştirme anını yani Önderliğin de sık sık belirttiği erkeğin öldürülmesi anını anlatmaktadır. Bu an kurban töreni gibi görünse de bir intihar olayına da benzemektedir. Yeni bereketli yaşam da bunun üzerinden yükselmektedir.

Bu yorumla da birleştirildiğinde Mithra ve Mithraizm inancı tüm boyutları ile yeniden incelenmeyi beklemektedir. Mihtra, kabartmalarda aynı zamanda bir avcı olarak da resmedilmiştir. Bu nedenle de avcı kültünün kurnaz-adam kültü ile birleşmeden önce tarih içinde oynadığı rolü Mithra'nın gelişim seyrinde de rahatlıkla görebiliriz. Örneğin Güneş tanrısı karga yoluyla boğanın öldürülmesi emrini vermektedir. Ve Mithra bu emri yerine getirirken Güneş tanrısı Sol'un önünde diz çökmüş vaziyettedir. Bir başka yerde de yan yana ve elleri birbirinin omzundadır. Yani bir arkadaş gibidirler. Bir başka yerde tanrı Sol, Mithra'nın önünde diz çökmektedir. Bu sahneler inanç tarihindeki evrimi göstermenin yanı sıra Mithra ve Mithracılığın hiyerarşiye fazla önem vermediğine vurgu yapmaktadır. En azından ilk zamanları böyledir ve bu durum da Sol'la olan ilişkilerinde resmedilmiştir. Boğa öldürme sahnesinde boğaya bakmayan Mithra'nın isteyerek değil de emir nedeniyle bir hayvanı öldürdüğü görülmektedir. Yeni yaşamı tarım -doğal olarak da toprağa yerleşiklik- olarak gösteren, hayvan öldürmeye sıcak bakmayan kendisi aynı zamanda kadına da dönüşen Mithra, daha sonraları gerçek anlamda Zerdüştlükte yaşamaya çalışmıştır.

Gerçek fonksiyonu kurtarıcı ve yaratıcı olan Mithra, boğayı ya da kendini öldürerek yeni hayatın(neolitiğin) doğmasına öncülük eder. Bir anlamda insanlığın kurtuluşu için kendini feda etme kültürünü de başlatmış olur. Hazreti İsa'nın ölümünde de bu kendini feda etme olayı görülmektedir. Bu özellikle-

riyle Mithra, doğal olarak da iyiliğin-aydınlığın simgesidir. Fresklerde görülen yılan ve akrep, kötülük ve uğursuzluğu anlatmaktadır. Bu da insanlığın yaşamında belirleyici olan aydınlık-karanlık, iyilik-kötülük mücadelesinin esas olduğunu yani dualizmi anlatmaktadır. Köpek ise uğurludur, yararlıdır ve Mithra'nın av arkadaşıdır. Artık hayvanlar evcilleşmiştir. Karga, haberciyi sembolize eder. Yani Cebrail'e kadar ulaşan bir habercilik süreci başlamıştır. Yani tanrılar, artık insan yaşamında haberciler yoluyla etkin olmaya başlamıştır. Bir anlamda artık herkese görünmeyen ve herkes tarafından şekli bilinmeyen tanrılar sürecinin yolu açılmaktadır. Tapınaklardaki bazı fresklerde aslan alayı ellerinde tanrıya sunulacak şeyler için kaplar ve sağ ellerinde yanmış kalın mumlar taşıyanların arkasında horoz taşıyan kişiler yer alır. Bunların yanı sıra bir aslan elinde iki kulplu bir vazo taşır. Bu

> Mithra, boğayı ya da kendini öldürerek yeni hayatın doğmasına öncülük eder

fresklerde yer alan horoz, şafağın söktüğünü bildiren ve bahtsızlığa uğrayan tanrılara şarkı söyleyen Pers kuşu olarak kutsal sayılır. Beyaz horoz ise Ahura Mazda ve Mithra'ya adanmıştır.

Bir Aryen kültürü olarak Mithracılık sadece tarih içinde değil güncelde de etkisini bir biçimde sürdürmektedir. Gizemli yönleriyle Hermes düşüncesini de etkilemiş gibi görünmektedir. Güneş-ay ve çeşitli yıldızların hareketlerinin de bilinir hale gelmesiyle gökleri tanrısallaştırma ve göklerin yeryüzüne etkisini bilme süreci başlamıştır. İndra-Varuna ve Mithra üçlüsü ile baba-oğul-kutsal ruh döneminde de yaşayan Mithracılık Alevilikte de Allah-Muhammed-Ali üçleminde dile gelmektedir. Bu üçlemlerde her üç özellikten biri anlatmaktadır. Yani her bir özellik diğerinden bağımsız değildir. Hiçbiri birbirinden ayrılamaz. Biri olmazsa diğerleri olamaz. Bu Hıristiyanlıkta olduğu gibi günümüzde Alevilikte de yaşamaktadır.

Mithra Kültüründe Yedi Derece

Roma döneminde yalnızca askerlerin gizlice ibadet ettiği Mithraizme ait bu dine girenlerin yemin ederek başladığı sınavları ve alınan dereceleri anlatan ve sadece Floransa'da bulunmuş olan tek bir papirüste *"Yeri gökten, ışığı karanlıktan, günü geceden, dünyayı kaostan, hayatı ölümden, doğmayı bozulup çürümekten ayıran Tanrı adına, iyi niyet ve doğruluk inancımla söz veririm ki. Çok saygı değer Peder (baba) serapion ve çok saygı değer ve çok aziz Hereaut Ka tarafından oluşan ilhamla ve açıklanan Misterlerin sırrını, beraber inisiye olduklarımla ve sevgili kardeşlerimle birlikte saklamaya söz veririm. Yeminime sadakatim bana yararlı olsun, fakat boşboğazlık edersem felaket getirsin."* şeklindeki yemin yer almaktadır. Bu yeminle başlayan sınav aşağıdaki derecelendirmeler ile sonuçlanmaktadır.

"Birinci derece: KARGA . Mithra'ya ilahi buyrukları ileten rolünü oynamaktadır. Karga Merkür gezegeninde yer tutmuştur ve tanrıların mesajını taşır. Karga bir başka yönden de havayı sembolize eder ve inisiyasyon sırasında inisiye olanları hava ile arındırır. Bu kutlamadan sonra adaya karga maskı takılır.

İkinci derece: EŞ . Kültte kesin olarak cinsiyet belirlenmemiştir. Eş Mithra ile birleşme, Baba ile birleşmedir. Bu mistik evlenme özdeşliği sembolize eder.

Üçüncü derece: ASKER . Mithra yenilmez Tanrıdır. Avesta'da bilindiği gibi savaş alanında inananlarına zaferi sağlar.

Dördüncü derece: ASLAN . Ateş küreği sembolüdür. Aslanın inisiyasyonunda su yerine bal ile eller temizlenir ki, böylece elleri tüm kötülüklerden, kirlerden, cinayetlerden korumak gereği anlatılır. İnisiyeye de bu yakışır. El balla yıkanır, çünkü her şeyi temizleyen ateş, suyun düşman olduğu bir elamandır. Aynı şekilde bal ile tüm günahlı diller yıkanır.

Beşinci derece: PARS . Bu derecede bal yine elleri temizlemede kullanılır. Pars elini balla arıtınca, meyvelerin koruyucu niteliğini kazandığı kabul edilir. Pars, tanrısının sadık başkanıdır.

Altıncı derece: GÜNEŞİN ULAĞI - Müjdecisi Bu derece Güneşin yeryüzündeki temsilciliğini yapan büyük görevlinin adını taşır.

Yedinci derece : PEDER-BABA . Ulu Mithra kültünün en yüksek görevlisi. Yeryüzünde Tanrı ile eştir, bu nedenle Mithra gibi giyinir. Baba, aralarında kardeş diye çağrılan külte bağlı olanların, sadıkların babası olup topluluğun yararlarını gözetir. O aynı zamanda kutsal efendi- öğretmendir. O Kahin - Mage (Magu) dir, en büyük din adamıdır. O yeni üyeler almaya ve çeşitli derecelere inisiye etmeye yetki sahibidir."

Diğer derecelerin dışında yedinci yani en üst derecenin Roma'da Vatikan'da papalık olarak Aleviler içinde de Munzur ya Düzgün Babalar olarak yaşadığını görmekteyiz.

Bu şekilde üyelerini ya da müritlerini de sınava tabi tutarak derecelendiren Mithracılığın din adamları olan MAGU'ların törenlerde okudukları ve Mithra adına yazılan İlahiler yani "yasnalar" için Grek yazarlar, "anlaşılmaz barbar bir dille okunduklarını" yazmaktadır. Mihtra inancında önde gelen tanrılarda biri de HOMA'dır. Homa, süt ve bir bitki özünün karıştırılmasıyla elde edilen bir içkidir. Bu içki içildiğinde insana büyük enerji vererek hareketlendirmekte ve kişinin kendine güvenini arttırmaktadır ve yasnalar eşliğinde mabetlerdeki törenlerde içilmektedir. Bu gün tıpta 'Ephedran' denilen ilaca benzemektedir. Bu içkiye Sanskritçe'de SOMA denilmektedir. Ve aynı zamanda da Hintlilerde de bir tanrı adıdır. Rig Veda'daki dinsel törenlerin odak noktasını soma içkisi oluşturduğu için onun tanrısı Soma da çok önemlidir. Havanda dövülmüş, sıkılmış anlamındadır. Homa'yı alan savaşçı güçlenir, şaire ilham verir, rahip ise daha kolay vecde gelir. Bu bitkide bir tanrı gizlidir, yeşil gözlü bir tanrı. Homa'ya kurban kesmekle, bu tanrının savaşçıları güçlendireceği, yağış yağdıracağını, açlığı önleyeceği düşünülmektedir. Ve genel olarak Aryenler bu içkinin insanı ölümsüzleştireceğine, kişiliği güçlendirip düşmanına ve kötülüklere karşı başarılı yapacağına inanmaktadır.

Bütün bu özellikleriyle Homa ya da Soma savaşçı bir tanrıdır da. Bu nedenle de yani savaşçı olduğu ya da insanları kendisinden geçirerek cesaret verdiği için Zerdüşt tarafından yasaklanmıştır. Ama Zerdüşt'ün ölümünden sonra Homa tekrar tapınım törenlerinde yerini almıştır.

Diğer yandan yine Mithraizm içinde yer alan ve yaban domuzu şeklinde tasvir edilen Zafer Tanrısı Verethragha, sonsuz cesareti vardır ve çok inatçı-kararlı olarak bilinir. Savaşçı karakteri nedeniyle de Zerdüşt tarafından yasaklanmış ve onu kutsamak günah sayılmıştır. Bugün halen Ortadoğu'da – genel olarak da Yahudi ve Müslümanlarda domuz'un pis olarak görünüp etinin haram sayılması Zerdüşt'ün bu kararıyla ilgili olsa gerek.

Bunların dışında Zerdüşt, Boğa kurban edilen ve Homa içilen törenler başta olmak üzere, çok tanrılı bir külte karşı çıkmıştır. Boğa kurbanının yasaklanması da Hindistan'da ineklerin kutsanmasına kadarki inancın önünü açmışa benzemektedir. Tek tanrıcılık fikri ile Zerdüşt, tüm inançların iyi yanlarını ve onların iyilik-aydınlık yanlısı temsillerini Ahura Mazda'da birleştirmiştir.

Bu birleştirmeden sonra genellikle kurban olacak boğa ile birlikte, mabetlerde taşa işlenerek yer alan Mithra, İran teogonisinin temeli olan dualizm görüşü içinde, bir grup tanrı ile birlikte, Ahura Mazda etrafında birleşir. Bundan sonra da Mithra, Akıl Ve Hikmetin Efendisi, ışık krallığına hükmederek, karanlıklar tanrısı Ahriman (Agra Manyu) etrafında toplanan kötülük güçlerinin karşısındadır. İşte bundan sonra iyilik güçleri kötülüğü yener. Ve bu savaşta Mithra iyi ve doğruluk güçlerinin başındadır ve bundan sonra da daima savaşa hazırdır, savaşçıların yanındadır ve onlara güç verir, onları korur.

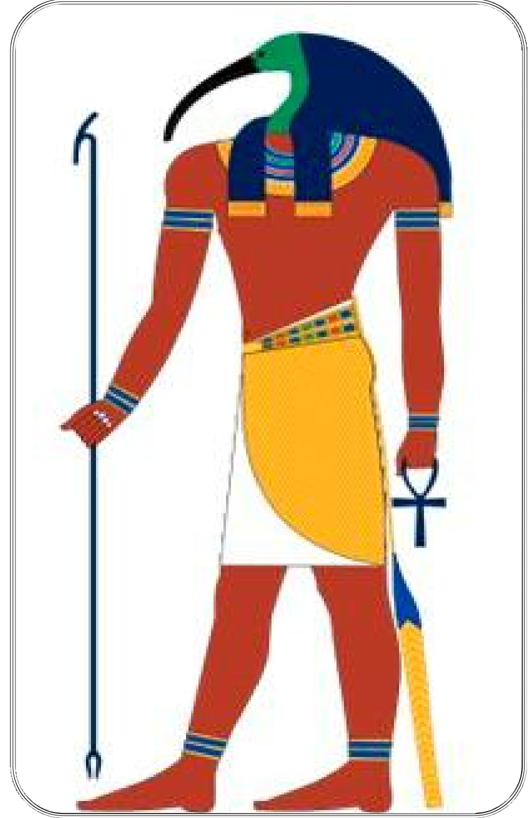
Tanrıdan Bilgiyi Alan ve İnsanlara Yayan İlk Kişi Olarak

TERZİ HERMES

"İnsanlar Ölümlü Tanrılar, Tanrılarsa Ölümsüz İnsanlardır. Nûr Sizsiniz..."

Felsefe denince akla hemen, hatta sadece Yunan felsefesinin gelmesi en sorunlu, haksız ve egemenlerden yana Avrupa merkezci bir yaklaşımdır. *"İlkece üzerine düşünülmesi olanaklı bütün her şeyi düşünen, var olan her şeyi bütün yönleriyle sorgulayan, alabildiğine çok yönlü bir araştırmalar bütünü olarak hem bilginin hem de 'yaşam bilgeliği'nin peşinde koşma etkinliği..."* (Felsefe Sözlüğü) olarak tanımlanan felsefeyi MÖ. 5. yüzyılda Grek dünyasında başlatmak, insanlığın önceki yaşamına karşı geliştirilen bir saygısızlık olur. Felsefeyi Yunan ile başlatmak acaba felsefenin önemli bir tespiti olan 'Kendini Bil!' ilkesine aykırı düşmez mi? Felsefeyi Yunan ile başlatmak acaba Yunan öncesinin herhangi bir bilgi ve bilgelik arayışının olmadığını düşünmek gibi bir kendini bilmezliğe götürmez mi? Yunan öncesinde acaba 'bilgi' ve 'yaşam bilgeliği' arayışı hiç olmamış mıdır? Antik Yunandan öncekiler düşünce gücünden, bilgiden kopuk mu yaşadılar...? Açık ki pek çok konuda olduğu gibi felsefe okumalarımızda da bir yenilenmeye ihtiyaç vardır. Halklar kendilerini hakikatlerin yaratıcı gücü haline getirmiş olan egemenlerin yalanlarına inanmak zorunda değildir. Artık halkların kurnaz adamın kurguladığı yalanlardan kurtularak, yaşanmış doğrulara ulaşıp hakikate yakınlaşmaları gerekir.

Burada kast edilen, Yunan dünyasının felsefeye herhangi ve özgün bir katkısının olmadığı değildir. Felsefenin Yunan dünyasında sistematik hale gelerek geliştiği ortak kanıdır ve doğru olan da budur. Yunan dünyasında felsefenin gelişiminin nişaneleri olan filozof ve ekoller diğer coğrafyalar ve zamanlardan çok fazladır. Adeta filozof ve ekoller bu coğrafyada ve antik dönemde yerden mantar biter gibi çoğalarak gelişme göstermiştir. Felsefe, zigguratların mitolojisi gibi Yunan dünyasında üst sınıfların en belirgin işidir. Görevi de Mitolojinin üslendiği toplumun yeniden inşa edilmesi ve devletçi sistemin kurulmasıdır. Yani daha önceden mitolojiyle, dinle yapılan işler yeni dönemde felsefeyle yapılmaya çalışılmaktadır. Bu yönüyle de felsefi gelişimdeki farklı ekolleri ve çıkışları, geçmişin tarikat ve dinlerine benzetmek, düşünsel hafızanın da bir gereğidir.

Platon Çevirilerini Durduran Külliyat: Corpus Hermeticum

1460 yılında Makedonya'dan Floransa'ya gelen bir keşiş beraberinde Yunanca bir kitap getirir. Kitabı gören Cosmo de Medici, o an Platon'un diyaloglarını çeviren ve Yeni Platoncu bir filozof olan Ficino'dan elindeki çeviri işini bırakıp, bu yeni kitabı hemen çevirmesini ister. Bu eldeki işi durduran ve kendini acilen çevirten kitap, Terzi Hermes'in kitap külliyatı anlamına gelen 'Corpus Hermeticum' içerisinde yer alan 'Poimander' kitabıdır. Marsilius Ficinus (1433-1499)'un yaptığı çeviri,1463'te basılır ve yüzyıl içinde on altı baskı yapar.

1591 yılında Kardinal Francesco Patrizzi Grekçe aslından Latinceye yeni bir çeviri yapar. Patrizzi'ye göre, *"Greklerin bütün felsefi sistemleri, Pisagorcuların mistik matematikleri, Platon'un etiği ve teolojisi, Aristoteles ve Stoacıların fizikleri Hermes'in kitaplarından alınmadır."* Ona göre *"Hermetik felsefe Grek felsefesinden çıkma değilse, o zaman şurası kesindir ki Grek felsefesi Hermetik felsefeden çıkmadır."* Kardinal Patrizzi yaptığı bu yeni çeviri çalışmasını Papa 14. Gregory'e ithaf eder. Çalışmalarını Yeni Evrensel Felsefe adlı kitapta toplayan Patrizzi, Papa'dan ve sonra gelecek olan bütün Papalardan bu Hermetik külliyatın bütün okul ve manastırlarda okutulmasını talep eder. Kendisi Aristo'nun metinlerine bu yoğunlukta yer verilmesine karşı durur ve onu tanrı tanımaz olarak tanımlar. Ona göre Aristo'nun risalelerinden çok daha fazla derin felsefe içeren nitelikte olan Hermetik metinler okutulmalıdır.

1471-1641 yılları arasında Ficino'nun Hermetica çevirileri yirmi beş, Patritius'un çevirileri altı basım yapar. Hermes külliyatının bir parçası olan 'Asklepius' kırk kez yayınlanır. Stapulensis'in Asklepius üzerine yorumları on bir basım yapar. Genel olarak da 1400-1700 yılları arasında Batılı gezginler tarafından Mısır'ı anlatan iki yüz elli kitap yayınlanır. Dönem düşünürleri tarafından Mısır'a gitmiş olmak ve Mısır düşününe kendini dayandırmak oldukça büyük önem taşımaktadır. Paracelsus buna uyarak Mısır'ı gördüğünü ve kendi yapıtlarının da Hermesci olduğunu belirtir. Ona göre Yunan ve Romalılar tarafından Mısır bilgeliği korunamamıştır ve tekrardan deney yoluyla o bilgeliğin canlandırılması gerekir.

Dinî Hermesçilik, İtalyan Ficino ve Pico ile görüşen Lefévre d'Etaples tarafından Fransa'ya getirilir. Zira Ficino ve Pico Hermetik felsefenin çok yoğun etkisinde olan Neo-Platonizmi Hristiyanlığa bir temel olarak görmektedirler. Bu gelişmelerin tesirleriyle XVI. yüzyılda gittikçe büyüyen bir Katolik Hermesçiliğine şahit olunacaktır. Kıta Avrupasından yayılmaya başlayan bu hermetik düşünceler Britanya adalarına da ulaşır. Thomas More'un Ütopia'sında bu doğrultuda bir yaklaşım sergilediği, yine dönem ütopiklerinden biri olan Campanella'nın da Hermesçiliğin etkisinde kaldığı değerlendirilir.

Dönemin diğer düşünürleri Agrippa, Robert Fludd ve Adhannasius Kircher, Hermesçiliği çok radikal ve militanca savunmuşlardır. Kirsher astroloji, Kabala ve Pythagoras felsefesi ile ilgilenen bir Hermesçidir ve Hermes'in çok eskilerde yaşadığından kuşku duymaz. Pek çokları gibi o da Mısır'ı "ilk bilgelik" ya da "felsefe" için anayurt olarak kabul eder. Kirscher yaşamını hiyeroglifleri çözmeye adar. Zira bu yazıları yalnızca bir bilgi hazinesi olarak değil, ideal bir simgesel alfabe olarak görür. Fakat söz konusu dönemin en önemli Hermesçi düşünürü Griordano Bruno'dur (1548-1600).

Bruno da tıpkı İslâm dünyasından çıkan ve 1191 yılında Batıni olma suçlamasıyla öldürülen mistik filozof Sühreverdî gibi insanlık tarihinde hikmetin yani bilgeliğin yayılışını bir zincirin halkaları gibi resmeder ve zincirin ilk halkası olarak Hermes'i görür. Onun Hermesçilik anlayışı Hristiyan karşıtı bir Hermesçilik'tir. Böyle olmasının bedelini hayatıyla da ödeyecektir. Yazdığı 'Spaccio' isimli kitapta Hristiyanların Hermesçiliği yanlış anladıklarını ve kasıtlı olarak da yanlış

yorumladıklarını ileri sürer. Ona göre *"bu bilgeliğin aslı Mısır hikmetinde (bilgeliğinde) yatmaktadır. Mısır'a çok önem verir zîra ona göre ilk 'Hikmet Mâbedi' (bilgelik mabedi) Mısır'da inşa edilmiştir. İkinci olarak bu mâbedi Zerdüşt kurmuştur. Üçüncü olarak Hind yogileri tarafından, dördüncü olarak Traklar arasında kendilerini Dionysos'a dayandıran mistikler tarafından Orfe'de, beşinci olarak Thales ve diğer bilgeler tarafından Grekler arasında, altıncı olarak Lucretius ve diğerlerince İtalyanlar arasında, yedinci olarak da Albertus Magnus, Cusanus, Copernicus ve Palingenius tarafından Almanlar arasında inşâ edilmiştir."*

Bruno, Mısır bilgeliğine ulaşabilmek için, yalnızca Hıristiyanlığın değil, Yahudiliğin bile ötesine geçmek gerektiğini ve bunun hem entelektüel hem de siyasal açıdan temsilini yapmanın zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bruno bu fikirlerni, dini dogmatizmin dorukta olduğu, kilisenin resmi görüşlerine topluluk ya da birey olarak aykırı davrananların Engizisyon (1233 yılında kilise tarafından muhalifleri bastırmak, yok yola getirmek için kurulmuştur)mahkemelerinde akıl almaz cezalara çarptırıldıkları bir dönemde dile getirmiştir. Bu düşüncelerindeki ısrarı ve kararlı duruşu nedeniyle 6 yılık işkenceli bir tutsaklıktan sonra 1600 yılında Engizisyon tarafından cayır cayır yakılır. Bruno, Hermesçiliği katıksız Mısırlılığa döndürmeye çabalamıştır; onun için Hermesçi Mısır inançları aslında gerçek dinin ta kendisidir.

Mısır tutkusu yalnızca Katolik ülkeler ile sınırlı kalmaz. Protestanlar da Mısır ve Hermesçilik ile ilgilenirler. XVII. yüzyılda Almanya, Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkan "Gülhaççılar" bir tür "Gerçek Din" kavramını geliştirirken Hermesçiliği temel alırlar. Gülhaççılar, toplumun gerçek bilgeliğe ulaşmış seçkin bir aydınlar grubu tarafından yönetilmesi gerekliliğini savunurlar. Böylelikle Mısır rahiplerinden, Pythagorasçı kardeşlik topluluklarına, oradan da Platon'un filozoflar yönetimine kadar bir sırların sınırlı kişilerde toplanmasını esas alan Batıni geleneğe kendilerini dayandırmış olurlar.

Şehabeddin es-Sühreverdî (1155-1191) ışıkçılık (İşrakilik) olarak bilinen felsefesini oluştururken, özünde kendisinin yeni bir şey söylemediğini, daha çok da zaten var olan bilgeliği (nur ilmi) dile getirdiğini belirtir. Çünkü ona göre, özü tanrısal olan bilgelik yani hikmet bir gelenektir ve bu bilgelik ilmi, tanrı tarafından insanlara Hermes aracılığıyla ulaştırılmıştır. İşte bu özellikleriyle de Hermes, hakikate ulaşmış kişi olarak insanlığa hakikatin kendisi olan ışığın bilimini getirmiştir. Ona göre bu bilgelik (Hikmet) daha sonra iki kola ayrılmıştır. Birincisi eski Pers diyarına gelmişken (Zerdüşt) ikincisi Mısır'da yayıldı ki buradan da daha sonra eski Yunan'a geçecekti. İşte bu iki kanaldan da (Yunan ve Pers) İslam Medeniyetine girmiştir. Sühreverdi kendisine kadar gelen hikmet zincirini Hermes ile başlatır. Ona göre bilgelik sürdürülebilir bir gelenek halinde Hermes ile başlar ve kendisine kadar gelir. *"...İyi bil ki, geçmiş zamanlarda felsefenin sözlü olduğu dönemlerde filozofların atası sayılan babaların babası Hermes, Agathedemon, ayrıca Fisogoras, Empedokles ve bilgeliğin ulu'su Eflatun gibi büyük filozoflar bizim burhanî (deneysel) bilimlerde sivrilmiş olarak tanıdığımız İslam düşünürlerinden çok daha üstün ve değerli idiler."*

Molla Sadra Şîrâzî de (982-1050) Sühreverdî gibi, Adem'den İbrahim'e, Yunanlılara, filozoflara ve İslam Sufîlerine kadar kopmayan bir silsile ile aktarılan hakikat bilgisinin birliğine inanır. Dünya'nın her yerine Hikmet'in yayılışının sorumlularının Şit ve Hermes olduğunu söyler.

Bugün de teknolojide *"hermetique"* denilince "hava ve su geçirmeyecek şekilde bir şeyi iyice kapamak, ağzını lehimlemek" anlaşılmaktadır. Ki, bu da bilginin ehil olmayandan gizlenmesi esasının bir yansımasından başka bir şey değildir. Sosyoloji de onun teknolojideki bu manasını alarak "dışa kapalı grup ve cemaatler" için bu tabiri kullanmaya

başlamıştır. Buna göre 'tarikat', 'gizli örgüt', 'gizli servis', 'ordu' v.b. gibi bazı cemiyetler böylesi hermetik özellikler arz eden kurumlar olarak ele alınmaktadır. Çünkü bu bünyelere giriş herkese açık değildir ve bazı özel şartları ve yetenekleri gerektirir.

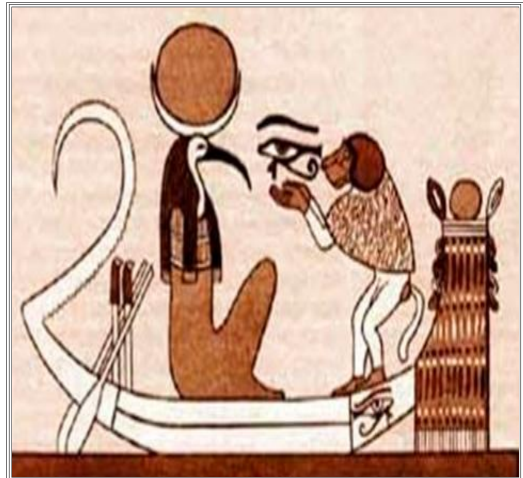
Özellikle İtalya'da yaygınlaşmış olan ve daha çok kapalı anlamlar ve sembolizme yer veren bir şiir ekolünün adı da 'hermetik şiir' (*poezia ermetica)* ekolüdür. Aynı kökten türeyen bir diğer kelime olan hermönetik*(Hermeneutics)* sözcüğü ise 'bir metnin iç anlamının bulunması, metnin asıl amacının anlaşılması' anlamlarında kullanılmaktadır ki yine doğrudan bu doktrinle irtibatlıdır.

Daha da detaylandırılabilecek böylesi bir giriş, tarihin asıl yapıcılarının nasıl görmezden gelindiğine bir örnek olsun diye yapıldı. Gerçekten de mevcut tarih algısı alabildiğine egemenlikçi, dolayısıyla da onun her türden versiyonu anlamına gelmek üzere iktidarcıdır. İşte biz bu yazımızda yukarıda etkileme düzeyini en kaba hatlarıyla verdiğimiz Terzi Hermes'i yeni araştırmalara vesile olur umuduyla tanıtmaya çalışacağız.

Terzi Hermes Kimdir?

Abderalı Hekaistos'un 'Büyük Bilge'; Platon'un 'Yazının, sayıların, astronominin kurucusu'; Sühreverdi'nin 'Felsefenin Babası ve Başlatıcısı'; Sabiilerin 'Filozofların Peygamberi'; Simyacıların da 'İlk Simyacı' olarak tanımladığı Hermes, günümüzden yaklaşık olarak beş bin yıl öncesine (MÖ. 3000) tarihlenmektedir. Mısırlı bir terzi olarak bilinmektedir. Orhan Hançerlioğlu 'Düşünce Tarihi' adlı eserinde *"...Beş bin yıldan beri, gök ve yer ölçüleri içinde parlayan bütün ışıklarda, bu terzinin kıvılcımı vardır."* demektedir. Mısır yazıtlarında 'Thoth (Tahuti)' olarak geçip, bilgelik tanrısıdır. Mısır düşün ve pratik yaşamında Thoth 'yazının mucidi, matematiğin başlatıcısı, tılsımlı sözlerin ustası, tanrısal konuşma eylemenin (kastedilen tanrının evreni kalbinde yarattığı ancak bu yaratımın cismani özellik kazanması ve oluş'masının konuşma eyleminin sonucunda gerçekleşmiş olmasıdır.) ve hatta evrenin yaratıcısı' (Demiorgus) olarak görülmektedir. Dönem insan biçimli tanrılar dönemi olduğundan 'tanrı' kavramıyla kastedilen, tek tanrılı dinlerdeki gibi soyut bir tanrılık değildir. Terzi Hermes örneğinde (Thoth) kastedilen tanrılık, bilgelikle eştir.

Ona 'Hermes' adını Yunanlı yazarlar vermiştir. İskenderiyeli Clément ve Asklepios'un ondan 'Hermes Trimegistes' (Üç Kez Bilge) diye söz ederler. Hermes Eski Yunan'da tanrılaştırılır. Latinler de ondan 'Merkür Trimegistes' olarak söz etmişlerdir. Yahudiler de kendisini 'Hanok' olarak tanımaktadırlar. Araplar, 'Hermes-i Heramise' diye ondan alıntılar yapmışlardır. Kur'an'a göre o, Adem ve oğlu Şit'ten sonra gelen, Üçüncü Peygamber İdris'tir. Peygamber söylemleri, onu şöyle anlatıyor: *"Hazreti Şit'ten sonra peygamberlik İdris aleyhisselama geldi. Ve ona dahi otuz sahife nazil oldu. Kalemle yazı yazan ve elbise diken ilk insan odur. Ondan önce insanlar, hayvan derisi giyerlerdi. İdris aleyhisselama göklerin esrarı açılmıştı. Sonunda Tanrı, onu diriyken göğe kaldırdı. Hazreti İdris göğe çekildikten sonra insanlar doğru yoldan ayrıldılar, putlara tapar oldular. Tanrı, onlara Nuh aleyhisselamı gönderdi."* Zaten 'İdris' sözcüğünün anlamı da terzi demektir. Ancak burada bahsedilen 'terzilik' sadece dışsal

anlamda taşınan anlam değildir, daha çok elbise örer gibi hakikatle insan örme durumudur, yani içsel bir durumdur kastedilen. Kendini ve çevresini yapan anlamındadır. Aynı zamanda Anadolu Türkçesinde kullanılan 'ermiş' sözcüğünün de 'tanrıya kavuşan' anlamında 'Hermes'ten geldiği değerlendirilmektedir.

Her toplumun, öğretinin kendi düşün yaşamında Hermes'e bu kadar yer vermesinin tek nedeni olabilir, o da çok önemli ve etkili biri olmasıdır. Günümüzü, özelde de Batı'yı gelişkinliğin temel kıstası halinde ele alan beyinler için belki çok anlaşılmaz gelebilir. Ancak Hermes örneğinde de gördüğümüz gibi çoğunlukla geçmiş günümüzden daha gerçektir. Hermetik felsefenin derinliği etkileme gücünü geçmişten, günümüze taşımıştır. Bu felsefenin en özlü ve anahtar cümlesi – yer yer Sühreverdi'ye mal edilse de - şudur: *"İnsanlar ölümlü tanrılar, tanrılar ölümsüz insanlardır."*

Evrensel Oluşum ve Oluş Diyalektiği

Terzi Hermes'te onun şahsında da Mısır düşününde, evrensel oluşum şu şekildedir:

Hem Sümer dünyasında hem de Zerdüştlükteki gibi, önce kozmik bir boşluktan bahsedilir. Kocaman boşluğun en altında ölümlülük yeri olarak dünya bulunurken, en üstünde de ölümsüzlük yeri olarak Zuhal Yıldızı vardır. Zuhal Yıldızı, evrensel aklın bütün esrarını taşımaktadır, yedinci ve son kattır, ölümsüzlüğe erişilen yerdir. Zuhal, parlak bir '*ışık*' içindedir. Özü ışık olan ruhlar, oradan koparak dünyaya doğru düşer. (Bu bakış, hem Platon'daki 'idealar evreni' ile 'nesneler evreni' ayrımına hem de tek tanrılı dinlerdeki ahiret ile sınav dünyası ayrımına olduğu gibi yansımıştır.) Bu düşüş bir sınavdır. Düşüş, büyük ışıktan, inildikçe yavaş yavaş koyulaşan karanlığa doğrudur. Işık ruh, karanlık maddedir. Ruh, kısa bir sınama için yeryüzüne inip maddeyle birleşecek, ama maddeye boyun eğmeyecektir. Ruhun maddeye boyun eğmesi, ona yenilmesi demektir, bu da sonsuz olarak yok olması demektir. İnsan ruhu, tümel ruhun (Tanrı'nın) çocuğudur. Sınavı kazanamazsa, o ruhta bulunan tümel ışık (Tanrısal nur) sönecek, ışık yalnız başına çıktığı yere dönerek ruhu karanlıkta bırakacaktır. Ruh da ışıksız kalınca, karanlığın içinde eriyip tükenecektir. İşte kozmik boşluk, inen çıkan ve arada eriyip tükenen sayısız ruhların kasırgasıyla kavrulmaktadır. Sınavı kazanan ruhlar, yedi kat göğe başarıyla yükselip, geldikleri yere döner ve böylece de ölümsüzlüğe kavuşurlar. Salt gerçeği (mutlak hakikat) öğrenirler, kök ve kaynak ile birleşirler, 'bir' olurlar. Bu, pek çok açıdan Nirvana, Fenafillah, En'el Hak ve bir bütün olarak tasavvufçuların 'evrensel birlik' yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Maddeden Kurtulan Ruh'un Hakikat Yolundaki Mücadelesi

Madde ile olan mücadelesinde ona boyun eğmeyen ve böylelikle özgürlüğe doğru ilk adımı atarak hakikat arayışına çıkmayı başaran ruh, yeryüzündeki kısa sınavını verdikten sonra, ilk basamak olarak Ay'a yükselir. Ay, düşünce dehasıdır, elinde gümüş bir orak tutar, doğumları ve ölümleri düzenler. Ruhları cesetlerden kurtararak büyük ışığa doğru çeker (cezb eder).

Göğün ikinci katını yöneten Utarit yıldızıdır. Utarit, soyluluk dehasıdır, sınavını başarıyla vermiş ve birinci katta cesetlerinden ayrılmış ruhlara çıkacakları yolu gösterir. Bu kata çıkan ruhlar, soyluluklarını (asaletlerini) kanıtlamış ruhlardır.

Üçüncü katı Zühre yıldızı yönetmektedir. Zühre, aşk dehasıdır, elinde aşk aynasını tutar, birbirlerini unutan ruhlar aşk aynasında birbirlerini bulurlar.

Dördüncü kat gök, güneşin egemenliği altındadır. Güneş, güzellik dehasıdır, başarı ışıkları saçmaktadır, pırıl pırıldır. Başarılı ruhlar, ölümsüzlüğe yükselebilmek için böyle bir 'tüm güzellik'ten geçerler.
Güneş, onları tatlı ışıklarıyla okşayarak ölümsüzlüğe hazırlar.

Beşinci katı Merih yıldızı yönetir. Merih, tüzenin (adaletin) dehasıdır, elinde tüzenin keskin kılıcını tutmaktadır.

Altıncı katı yöneten Müşteri yıldızıdır. Müşteri, bilimin dehasıdır, elinde büyük gücün asasını tutmaktadır.

Yedinci ve son katsa, ölümsüzlüğe kavuşulan büyük aydınlık, tümel aklın tüm sırrını saklayan Zuhal yıldızının katıdır.

Hakikate Ne ile Varılır?

Bu öğreti üç temel üzerine inşa edilmekteydi.

Birincisi kavramsal olup *akla* hitap etmektedir, ikincisi simgesel olup *sezgiye*, üçüncüsü mistik olup *iç görüye* ve *iç deneyime* hitap etmektedir.

Kavram, sezgi ve iç deneyim yoluyla kişi değiştirilip, yeniden doğum ve yeniden yapılanma gerçekleştirilir. Hermes şöyle der:

"Asıl insan Nûr'dur. İnsanlar bu nûru tanımazlar ve onu fark edemezler; ancak hakikat budur. Nûr her yerde, her kayada ve her taşta vardır. Bir insan nûr olan Osiris ile birleştiğinde, tikel tümelle birleşmiş olur ve o zaman nûru, o perdeler arkasında gizlense de yine her şeyi görür.

Başka her şey geçicidir, ancak nûr süreklidir. Nûr insanın hayatıdır. Her insan için bu nûr kendisine her şeyden daha yakındır.

Bir insan bilgi ile törenlerin ve ayinlerin (ritüel) üstüne yükselir ve Osiris'e ererse, Nûr'a, o her şeyin başlangıcı ve sonu olan ve baştan başa nûr ile çağlayan Amon-Ra'ya varır." (*Ra:* Nûr, Güneş, Işık *Osiris:* Tümel Zekâ *Am-On-Ra:* Kozmik Sevgi Güneşi) *"Osiris semadadır, fakat Osiris aynı zamanda her insanın kalbindedir. Kâlpteki Osiris, semadaki Osirisi tanırsa o zaman insan tanrısal bir ermiş olur ve parçalanan Osiris tekrar toplanır." Hermes'in tapınaklara kazınan şu ifadeleri de hayli çarpıcıdır: "İnsanlar ölümlü tanrılar, tanrılarsa ölümsüz insanlardır. Nûr sizsiniz ve bu nûr daima parlasın."*

Hermes öğretisinde insan yedi mertebeden oluşmuş bir varlıktır.

1. *Shat :* Maddi beden
2. *Ank :* Hayat kuvveti
3. *Ka :* Astral nûr, Kâlp
4. *Hati :* Hayvansal ruh
5. *Sheybi :* Kutsal ruh
6. *Bai :* Akli ruh
7. *Kon :* İlahi ruh

Ruhları ölümsüzlüğe götüren; dünyadaki sınavda madde ile olan mücadelede gösterilen *irade* ile ve acı çekerek elde edilen *aydınlık bilinç*tir. Bu bilince (şuura) kavuşabilmek için, *yükselmeyi istemek* yeter. Yükselen ruh, aydınlık bilincine dayanarak, tüm güzellik, tüm güç, tüm akıl olacaktır. Buysa ölümsüzlüktür.

Hermes'in ancak kaynağa ulaşmakla sırrına erişilebilecek olan hakikatle bir olmak, birleşmek öyle kolay değildir ve bu ancak çok büyük sınavların ardından gerçekleşebilir. Bu sır da kimseye verilmez, kişi çok zorlu ve değişik sınavlardan bizzat geçerek ancak kendisi bu sırra ulaşabilir. Sırlı hakikat yolculuğu aracısız ve doğrudan gerçekleşir.

Hakikate Nasıl Varılır?

Hermetik yolcu için en son amaç nûra yani hakikatin kendisi olan ışık'a kavuşmaktır. Bunun için üç aşamalı bir eğitim uygulanır.

1. Beden eğitimi
2. Hayvansal ruh eğitimi
3. İnsani ruh eğitimi

İnsan ancak insani ruh eğitiminden sonradır ki evrenin görünmez kuvvetleriyle ilişkiye geçebilir ve onlardan feyz alabilir. Bu yolla nefsine egemen olur ve tanrısal özgürlüğe kavuşabilir ve ancak böyle bir kimsedir ki diğer insanlara doğru yolu gösterebilir. Hermesçi mistikler, kendilerini bütün varlıklarla birlik halinde görürler. Onların elde ettikleri ruhsal arınma ve aydınlanma, onlara evren ile ortaklık şuurunu getirir. Bu tür ermişlerin biricik görevi de ayırmaksızın herkese ve her şeye iyilikte bulunmaktır.

Ermek isteyen istekliyi önce İsis tapınağına götürürler. Tapınak, yeraltı mezarlarına giden deliklerle doludur. Tapınağın kapısında İsis

İnsanca ölümlü olmak da tanrıca ölümsüz olmak da elimizdedir...

Ancak her akıl bu gerçeği kavrayamaz...

Büyük sırrı gönlümüzde saklayarak eylemlerimizle söyleyelim...

Bilim gücümüz, inan kılıcımız, sükut kalkanımız olsun...

heykeli vardır. İsis, Mısır mitolojisinde her şeye hayat veren Güneş Tanrısı Horus'un annesi ve Bereket Tanrıçası'dır. İsis, oturmuştur, dizlerinde kapalı bir kitap vardır, yüzü örtülüdür. Heykelin altında şu söz yazılıdır: *"Yüzümdeki örtüyü hiçbir ölümlü kaldıramadı."*

Madem ölümlüler o örtüyü kaldıramıyor, dolayısıyla kapalı olanın altındaki hakikati öğrenemiyorsa, o halde bu yolda yürüyebilmek, bilgilenmek için ölümsüzlüğe hazır olmak gerekir. Buysa, uzun yıllar isteyen, katlanılması pek zor bir çabadır. Arayışçı, buna katlanmayı göze alırsa, tapınak hizmetçilerinin yanında kalmak, ortalığı süpürmek, bulaşık yıkamak, ayakyollarını temizlemek zorundadır. Bütün bu işleri yaparken tek söz söylemek, konuşmak yasaktır. Bu sınavdan geçen arayışçı, isteğinde hala direniyorsa, küçük bir deliğin içinden karanlık bir labirente bırakılır ve kapı üstüne kapatılır. Arayışçı, dizleri ve dirsekleri üstünde sürüne sürüne, çamurlu ve yılanlı dehlizlerde uzun uzun dolaşacaktır. Ara sıra küçücük odalara yolu düşerek ayağa kalkabilecek, bu küçük odalarda, çeşitli iskeletlere, hayvanlara ve yılanlara rastlayacaktır. Sonra, gene küçük deliklerden karanlık yollara girerek, sürüne sürüne ilerleyecektir. Bu küçük odalarda, kimi zaman, sessiz bir rahibe rastlayacak, rahip ona, geriye dönmek isteyip istemediğini soracaktır. Sırrı öğrenmek için direniyorsa, gene kaderiyle baş başa kalarak, karanlık yollarda sürünmeye devam edecektir. Derinlerden kulağına, şöyle seslenen çığlıklar gelecektir: *"Bilim ve güç isteyen deliler, burada gebermişlerdir..."* Artık geriye dönülemez yollara girmiş bulunmaktadır, kimse karşısına çıkıp geriye dönmek isteyip istemediğini sormayacaktır, buradan kurtulmak için ölmekten başka bir şey yapılamaz. Soğuk, karanlık, yılanlar, akrepler, korkunç çığlıklar, açlık, susuzluk; sürünmekten paralanmış dizler, kanayan avuçlar... Arayışçı çok dik bir yokuştan aşağıya doğru sürüklenmekte olduğunu hissetmektedir. Güçlükle sürüklendiği bu yolun sonunda da korkunç bir uçurumla karşılaşacaktır. Tutunabilir de düşmekten kurtulursa, çıldırması işten bile değildir. Çıldırmayacak kadar güçlüyse çevresine bakınabilir ve süründüğü dehlizin sol ucunda küçük bir kurtuluş kapısı bulunduğunu görebilir. Uçuruma yuvarlanmadan o kurtuluş kapısına sıçrayabilirse, uzun bir merdiveni tırmanarak masallardaki gibi renk renk döşenmiş bir odaya varacaktır. Odanın duvarlarında yirmi iki sırrı belirten nakış semboller, harfler ve sayılar vardır. Burası, Osiris'in ışıklı tapınağıdır. Burada, insan, gerçeği belirtmek ve tüzeyi gerçekleştirmek için tanrısal güçle birleşir.

Arayışçının çilesi henüz başlamıştır ve daha önünde upuzun bir yol vardır. Geçireceği sayısız sınavlar arasında ateş sınavı, su sınavı,

şehvet sınavı vardır. Bunların her biri, yukarıda anlattıklarımızdan da ürkütücü ve yorucu sınavlardır. Ateş sınavı, cehennem ateşi gibi yanan kızgın bir fırından cesaretle geçmeyi gerektirmektedir. Gerçekte, bu fırın, arayışçının cesaretini denemek için hazırlanmış yapma bir fırındır. Şehvet sınavı, kimileri için belki de çok daha güç bir sınavdır. İstekli, günlerce, aç ve susuz, karanlık dehlizlerde dolaştıktan sonra çeşitli renklerle döşenmiş bir yatak odasına varacak, orada, bir şehvet müziği dinleyerek, kendisine içki ve yiyecek sunan çıplak ve genç bir kız ile karşılaşacaktır. Genç kız, ona, bugüne kadar çektiklerinin karşılığı olarak, kendisini ve elindekileri sunacaktır. Eğer bu genç kıza kanar da açlığın,

> Eşyanın dışı, içi gibidir. İçle dış arasında hiçbir ayrılık yoktur. Küçük büyük gibidir. Küçükle büyük, arasında hiçbir ayrılık yoktur. Evrende hiçbir şey ne iç, ne dış, ne küçük, ne büyüktür. Bir tek yasa ve o yasanın gördüğü bir tek iş vardır.

susuzluğun ve şehvetin gücüne boyun eğerse, o güne kadar çektiği bütün çileler boşuna harcanmış olacaktır. O zaman, artık, ömrü boyunca tapınakta tutsak olarak hizmetçilik etmek zorundadır, kaçmaya çalışırsa hemen öldürülecektir. (Burada şehvet sınavından geçenin dolayısıyla arayışçının sadece erkek olması dikkat çekicidir, zira kendisiyle birlikte içecek ve yiyecek sunan kadındır. Kadınlar şehvet sınavına tabii tutulmamışlardır. Bu da hakikat arayışçıları olarak daha çok erkeklerin tasavvur edildiklerini gösterir.)

Arayışçı, bu sınavların her birinin sonunda, tek başına taş bir odaya kapatılarak, aylarca, kendi kendine düşünmeye bırakılmaktadır. Böylelikle, hamur gibi yoğrulan insan yapısı, gittikçe tanrısal bir yapıya yaklaşmaktadır. Son sınav, mezar sınavıdır. Arayışçı, diri diri ve özel bir törenle bir mezara gömülür. Mezarda, tam bir letarjiye (yaşama işlevlerinin çok zayıfladığı, çok derin ve sürekli patolojik uyku durumu) düşerek, kendi ruhuyla karşılaşır. Uzun yıllar sonunda elde ettiği bu sonuç, onu, büyük sırra, gereği gibi hazırlamıştır. Mezardan çıktıktan sonra, kendine gelince, büyük rahiple birlikte, Mısır'ın sıcak, sessiz ve derin bir gecesinde, tapınağın rasathanesine çıkacak ve orada yedi kat göğün yedi yıldızını seyrederek, büyük rahibin ağzından Hermes'in sırrını öğrenecektir. Her ne kadar büyük sırrın ne olduğu saklansa da Hermes'in genel felsefesine bakıldığında bu sırrın *'insan ölümlü tanrı, tanrı ölümsüz insandır.'* olduğu tahmin edilebilir.

Arayışçının geçirdiği sınav, tek ruhtan kopan sayısız ruhların yeryüzünde geçirmekte oldukları sınavın küçük bir örneğidir.

Ufaklıklar ki büyük çoğunluktur, ya aptal ya da kötüdürler. Aptalsalar, bu gerçek karşısında akıllarını büsbütün yitirirler. Kötüyseler, bu gerçeği kötüye kullanarak büsbütün kötülük ederler. Gerçeği gizlemekten başka çıkar bir yol yoktur. Bilmek, bulmak, susmak gerek."

Hermes'in öğrencilerinden Asklepios, onun şu sözlerini de açıklamaktadır: *"İnsanlar, ölümlü tanrılardır, tanrılar da ölümsüz insanlar... Eşyanın dışı, içi gibidir. İçle dış arasında hiçbir ayrılık yoktur. Küçük büyük gibidir. Küçükle büyük, arasında hiçbir ayrılık yoktur. Evrende hiçbir şey ne iç, ne dış, ne küçük, ne büyüktür. Bir tek yasa ve o yasanın gördüğü bir tek iş vardır. Bu sözlerin anlamını anlayan, gerçeği görür. Kimi insanlar, bu anlayışları, olağanüstü çabaları ve yetkinlikleriyle öteki insanların görmediklerini görebilirler. Oysa nedenler nedeni daima gizlidir. Çünkü sonsuzluk, pek kısa bir son olan zaman ve gene pek kısa bir son olan mekân içinde anlaşılamaz ve anlatılamaz. Bizler, ancak, öldükten sonra onu anlayabilir ve anlatabiliriz. Çünkü yaşarken zaman ve mekânla sınırlıyız. Sınırsızlık, sınırlılık içinde kavranamaz."*

Simyacılık ve Hermes

Simya, yaygın olarak, maddeden altın elde etmek için yapılan çalışmalarla ilgili olarak bilinir. Simyacı ise vaktini altın elde etmek için geçiren kişidir. Peki, bu uğraşın önemi ve Terzi Hermes ile olan ilişkisi nedir?

Etimolojik olarak 'Simya' sözcüğü 'Kimya' sözcüğü ile aynı kökenden gelmektedir. Kökeni Arapça olan bu sözcükler Arapça'ya da 'Kara Ülke' anlamına gelen '*Khem*' sözcüğünden gelmiştir. Bu 'Kara Ülke' ise Mısır'dır. Etimolojik olarak da Simyanın kökeni Mısır olarak gözükmektedir.

Simya Hermetik felsefenin bir uygulaması olarak kabul edilmiştir. Simyacılar zaten kendilerini filozof olarak görürler. Simyaya dair bilgilerin kendilerine 'ilk simyacı' olarak tanımladıkları Terzi Hermes tarafından verildiğini iddia ederek, kendilerini ona dayandırırlar. Hermes hakikati tanrıdan alıp, insanlara yaydığından, başka bir deyişle hakikat onun aracılığıyla insanlığa dayandığından, özünde içrek bir felsefeye dayanan Simyacılık da kendisini Hermetik felsefeye dayandırır. Böylelikle Hermes, tanrıdan bilgiyi alan ve insanlara yayan ilk kişidir.

Simyanın Temel Prensipleri

Simyacılara göre madde özünde bir'dir ancak farklı şekiller almaktadır. Madde ayrıca kendi parçaları ile birleşebilir ve sonsuz sayıda yeni form alabilir. Kuyruğunu ısıran yılan olarak gösterilen 'Ouroboros' sembolü de bunu temsil etmektedir.

Bu düşüncenin özünde Tanrı'nın birliği anlayışı yatmaktadır. Evreni yaratan Tanrı Ruh'a çeşitli formlar verdi ve madde oluştu; yani her şey 'tek' olanın farklı görünüşlerinden ibarettir. Her yaratılan *'farklı şekillerde tek olan'* idi. Simyacı ise bu formların arasında Altın olanı aramaktaydı.

Simya gerçekte bir dönüşüm sanatıdır. Kirli olanı, hasta olanı birçok süreçten geçirerek, arınmış ve mükemmel olana yani ışığın en mükemmel temsili anlamına gelen Altın'a dönüştürmeyi amaçlar. Bu çerçevede simyacılar açısından Altın arayışçılığı maddi değeri olan bir maden arayışçılığı değil, maddenin özünü açığa çıkarmak suretiyle hakikate ulaşma arayışıdır. Simyacılara göre madde hastadır ve iyileştiğinde altın ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle Altın tözdür, bir şeyi o şey yapan şeydir. Yanı sıra simyacı bu uğraşıda yeni bir şey icad etmemektedir. O sadece var olduğu halde gizil kalmış olanı Batıni bir yaklaşımla açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Yani simyacı sadece sırları çözmeye çalışır.

> Canlı ve tanrısal olan evrenin en yetkin bir gerçekleşmesi olarak insanı günümüz bilimi 'mikro kozmos', 'ikinci doğa' olarak tanımlarken, Hermetik felsefe 'ölümlü tanrı' olarak tanımlar.

Bu yolda sergilenen çabaların bir amacı vardır: o da maddeyi Altın'a çevirebilen 'Felsefe Taşı'nı bulmak ve bundan elde edilen iksir (elixir) ile ölümsüzlüğe kavuşmaktır.

Simyada ulaşılan bu son noktaya giden yol Ars Magna (Büyük/Ulu Sanat) olarak adlandırılmaktadır.

Simyanın, maddenin içini paklayarak Altın'ı keşfetmesi, felsefik olarak insandaki tanrısal tözün ortaya çıkarılması ile benzerlik göstermektedir.

Metallerdeki hastalığın, kirin yok edilip Altın'ın ortaya çıkarılması gibi, uzun bir süreçten sonra da insandaki tanrısal töz açığa çıkabilir ve kişi 'iyi' için çalışabilir. Ars Magna, bu açıdan insan için de kullanılabilir.

Ars Magna ile insan Tanrı ile birleşebilmekte, kendini maddeye bağlayan bağlardan kurtulabilmektedir.

Bu bağlamda Felsefe taşı da mutlak olana,

tanrısal töze kavuşturan bilinç anlamını kazanmaktadır. Aynı şekilde iksiri içip ölümsüzlüğe kavuşmak da ruhun ölümsüz olduğunu anlamak anlamına gelmektedir.

Öyleyse kendi içindeki Tanrısal tözü bulmak isteyen kişi, tıpkı maddenin saflaştırılması gibi, kendi içine dönerek kendini saflaştırmalı ve gizli olan, içindeki felsefe taşına ulaşmalıdır.

Bu, en güzel ifadesini VITRIOL sözcüğünde bulmaktadır. VITRIOL aslında Latince bir cümledeki sözcüklerin baş harflerinden oluşmuştur. Bu cümle "*Visita Interiora Terræ Rectificando Invenies Occultum Lapidem*" dir ve "Dünyanın derinliklerini ziyaret et gizli taşı bulacaksın" anlamına gelmektedir. Bu pratik simyada kayıp taş ya da mineral olarak düşünülmekle beraber, aslında insanın tanrıyı, tanrısal olanı kendi içinde bulacağı anlamına da gelmektedir.

İşte bu görüşlerinden dolayı, Ortaçağ Hıristiyan dünyasında cezalandırılan temel toplumsal kesimlerden biri de Simyacılar olacaktır. Bunun tamamen felsefik nedenlerden ve tanrısal tekelciliği kullanan kilisenin dışında aykırı bir şekilde hakikat arayışçısı olmakla direkt bağı vardır. Bruno'nun kendisini Hermesçi olarak ilan ederek, buna uygun davranmasının yol açtığı sonuçlar da Simyacıların neden sistematik bir şekilde hedeflendiklerini göstermektedir.

Sonuç Yerine

Hermetik felsefenin insanın ve doğanın kutsallığının tamamen farkında olduğunu belirtmek gerekir. İnsan da dahil tüm var oluşun kaynağının ışık (enerji) olarak ele alınması, günümüz bilimsel verileriyle de önemli ölçüde örtüşen bir husustur. Günümüz biliminin de en temel tespitlerinden biri hepimizin enerjinin değişik yapıdaki çocukları olduğumuzdur.

Tanrı anlayışının aşkın olmaması çok büyük önem taşır. Bu özünde doğayı tüm bileşenleriyle beraber tanrı olarak görmek anlamına gelir. Yani tanrı-evren ayrımı yerine birliği ilkesi esas olur. Bunun bir diğer adı canlı evren anlayışı olur ki, bu hem insan türünün hakikatinin örüldüğü ilk toplum olan ahlaki-politik toplumun temel bakış açısıdır hem de günümüz biliminin paradigma değiştiren temel tespitlerinden biridir. Bu anlayışta 'büyük', 'küçük', 'iç', 'dış' vb tanımlamalar yoktur, her şey varoluşsal (ontolojik) olarak değerlidir, birliktedir.

Bu canlı ve tanrısal olan evrenin en yetkin bir gerçekleşmesi olarak insanı günümüz bilimi 'mikro kozmos', 'ikinci doğa' olarak tanımlarken, Hermetik felsefe 'ölümlü tanrı' olarak tanımlar. Tanrıyı evrenin kendisi olarak okuduğumuzda özünde ikisinin de aynı şeyden bahsettiğini görürüz.

Yaşamın amacını hakikate varma biçiminde belleyen 'ölümlü tanrı'nın arayışı dışa doğru değil, Batınidir, içe dönüktür. İç görü ve sezgi hakikate götüren en temel yöntemdir. Çünkü zaten tanrısal olan insanın sadece kendi içine bakması, bunda ısrarlı ve istekli olması yeterlidir. Yani tasavvufçuların söylediği gibi Hermetik felsefe de neyi arıyorsa kendisinde aramaktadır, dışarıda değil. Kendisini bildiği ölçüde her şeyi bilmek temel düsturdur. Sokrates ile özdeşleşen ama tüm hakikat arayışçılarının özenle uygulamaya çalıştığı ve günümüz biliminin de paylaştığı 'Kendini Bil!' ilkesinin belki de ilk sistematik hali olmaktadır. Yine Önderliğimizin bu husta belirttiği "kozmosu ve kuantumu bilmek istiyorsan, kendini bil!" veya "kendini bilmek tüm bilmelerin temelidir" tespitleri de bağlantılı olarak yapılan önemli tespitler olmaktadır. Tespitlerdeki bu benzerlik, esasında kaynağın aynı olduğunu doğrulamaktadır. Denilebilir ki sapıtmadan, oluş'un doğasına sadık kalarak, girilecek her hakikat arayışının aynı sonuçlara ulaşması kaçınılmazdır. Nirvana'nın, Fenafillah'ın, En'el Hak'ın veya Önderliğimizin "Ben benim, ben evrenim, ben öncesi-sonrası, yakını-uzağı olmayan zaman ve mekânım!" tespitinin özünde aynı şeyi anlatmasının nedeni tam da budur.

ZERDEŞT VE ZERDÜŞT ÖĞRETİSİ

Ve Zerdüşt söyle buyurur: "*KÖTÜYE DİREN. Kötü her yerdedir. Senin beynindeki düşüncede, senin dilinde ve senin eyleminde. Kötüyü ara ve diren. İçine dön, içini dinle. Kalp ateşinin (Atrium) yanı başında seni baştan çıkarmaya çalışan kötünün fısıltısını bulacaksın. Ateşli doğru ile korkutucu kötünün mücadelesini kendi nefsinde yakalayacaksın! Sen bu sırra erdiğinde, tanrı sensin.*"

İnsan toplumsallaşmasının bir sistem kazanmasında neolitik devrimin belirleyici bir rolü olmuştur. Çünkü milyonlarca yıla dayanan deneyim, bilgi ve hafıza birikimi, neolitik devrimle birlikte tarihsel bir sıçrama yapmıştır. İnsan topluluklarının, doğada hazır olanları alıp kullanma amacıyla oluşturduğu küçük gruplarla başlattığı ilk toplumsallaşma girişimleri, neolitik devrimle toplumsal inşa sürecine yol açmıştır. Toplumsal sürenin başlangıcından itibaren insanlık için önemli olan birçok varlık, olay ve olgu ilk defa neolitik devrimle birlikte toplumsal anlam zenginliği ve değerler sistemine dönüşmüştür. Bilindiği gibi, beslenme faaliyetleri, insan toplumu açısından temel yaşamsal faaliyetlerden biridir. Neolitik döneme kadar, insan toplulukları doğanın kendilerine sundukları toplayıcılık ve avcılık yoluyla alarak beslenme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu yaşam biçiminde doğa ile iç içelik olmasına rağmen insan doğayı fazla tanımaz. Doğadaki olaylar ve varlıkları da kendisi gibi canlı ve ruhlu sandığından doğayla ilişkisinde bilinçten ziyade hissetme, varsayma ve inanma yönü ağır basar. Fetişizm, totem, tabular ve şamanların bu gelişmede rolleri büyüktür. Elde edilen tecrübelerin yanı sıra simgesel dilin gelişimine bağlı olarak da insan doğayı tanıdıkça onda analitik akıl gelişir.

Toplumun yaşamsal önemde olduğunu bildiği ve inandığı, ancak anlamakta ve tanımakta zorluk çektiği Güneş, Ay, toprak, su, hava, ateş, yağmur, kar, rüzgar, şimşek vb. birçok doğasal olay ve varlıklar ana-kadın öncülüğünde tanınır ve anlaşılır. Doğa daha iyi tanındıkça ve anlaşıldıkça da toplumun doğa ile kurduğu bağlar devrimsel gelişmelere yol açar. Neolitik devrimle zirve yapan tarım-köy kültürü, manevi-maddi yaratımları ile birlikte, Verimli Hilal'in merkezi bölgesi olan Yukarı Mezopotamya'dan başlayarak

küresel çapta yayılım gösterir. Varlıksal ve anlamsal değerini bugün bile tartışmasız şekilde sürdüren buğday başta olmak üzere, diğer tahıl, sebze-meyve türlerinin yetiştirilmesiyle birlikte tarım kültürü bütün zenginliğiyle ortaya çıkar. Koyun, keçi, sığır, tavuk, köpek vb. hayvanların evcilleştirilmesi, ana-kadının evcil düzeniyle birlikte tarım-köy kültürü ve Neolitik devrim, insanlığa tüm ihtişamıyla yeni bir yaşam sunar. Tüm bu gelişmeler, ana-kadının zihinsel-yaşamsal-örgütsel önderliği ve öncülüğünde gerçekleşir. Bu durum eski inanç biçimlerinin değişimine de yol açar. Fetiş, totem, şaman değerleri yerine ana-kadın tanrıça kültü öne çıkar. Simgesel dil, dişil öğelerin gelişmesine bağlı olarak tarihi anlam ve kavram zenginliği bakımından adeta bir patlama yaşar.

Tarım-köy kültürü ve Neolitik devrimin ortaya çıkardığı gelişmeye bağlı olarak kabilelerden aşiretlere doğru bir toplumsal örgütlenme gelişir. Bu örgütlenme aynı zamanda toplulukların etnisite ve kültür grupları biçiminde daha belirgin kimlikler kazanmalarına yol açar. Diğer yandan dönemin iki temel kültürü olan tarıma dayalı Aryenlerle, hayvancılığa dayalı Semitikler öne çıkar. Bu iki temel kültür hem kendi içlerinde derinlik ve yaygınlık kazanırlar, hem de birbirleriyle mücadele ve karşılıklı etkileşim halinde olurlar. Bu kültürler dışında kalan çevre kabile ve etnisiteler ile daha Kuzey ve Doğuda; Ural-Altay coğrafyasına yayılan topluluklar da neolitik devrimin yarattığı sonuçlardan kendi koşulları oranında etkilenirler. Tarım-köy kültürü ve neolitik devrim dönemi sadece maddi yaşamda büyük değişimlere ve gelişmelere yol açmakla kalmaz. Bunun çok daha ötesinde anlam ve zihniyet dünyasında büyük devrim yaşanır. Sonuçta ana-kadın öncülüğünde gerçekleşen tarım-köy kültürü ve neolitik devrim manevi-maddi kültür yaratımları ve değerleriyle yaklaşık İ.Ö 12.000 ile 4.000 yılları arasında politik-ahlaki toplumun hakikat olduğunu ortaya koyar. Bu hakikat döneminin mirası ve yarattığı değerler, daha sonraki dönemde zaman-mekana göre farklı biçimlerde kendilerini sürdürürler.

Ahlaki-politik toplum sistemini kabul etmeyip de dışlanan unsurlar, İ.Ö yaklaşık dört bin'li yıllardan itibaren belirginleşmeye başlarlar. Bilinen şaman/rahip-tecrübeli yaşlı adam (şeyh)- ve askeri şef ittifakına dayalı bu güç ittifakı toplum dışında kendisini örgütleyerek güç olur. İ.Ö yaklaşık 4.000 ile 3.000 arası dönem devletin temellerinin atıldığı dönemdir. Eldeki verilere göre, Mezopotamya'nın yukarısında ve bugünkü Musul-Qamişlo arasındaki bölgede gerçekleşen Tel-Xelef kültür birikimini, bugünkü Irak'ın güneyine doğru taşıyan El-Ubeyd kültürü aynı zamanda devletin mayası olur. Ancak, merkezi Urfa-Göbeklitepe olup da Amed-Karaz'dan başlayan ve Jermo-Güney Kürdistan'a kadar uzanan coğrafya da henüz çok küçük kısmı ortaya çıkarılan bulguların yol açacağı fikir-yorum-tezlerde yaratacağı büyük değişimleri göz ardı etmemek gerekir. Eldeki veriler temelinde, aslen Aryenik ve Semitik kökenli toplum dışı unsurların ittifakı olduğu anlaşılan Sümer Kent devletleri El-Ubeyd geçiş döneminin sonunda kurulur. Devlet, toplum dışı ve karşıtı güçlerin toplum ve doğa karşısındaki iktidarı olarak kurulur. Bu iktidar, insanlığın milyonlarca yıla dayalı ve neolitik devrimle zirve yapan tüm değerlerini tekeline almayı kendi temel amacı haline getirir. Toplumun tüm manevi-maddi değerlerine saldırı gerçekleşir. Kandırma, istismar, zor, özünden boşaltma ve ikna içi içe ve birbirini tamamlayacak şekilde kullanılır. Devlet-iktidar yapılanması, Sümer tapınaklarında teorik ve pratik olarak sistematik hale getirilir. Bereket yağdıran, yaşam veren, seven ve koruyan, şefkatli tanrıça etkisizleştirilerek cezalandıran, her şeyi kendisi yaratan ve yöneten, her şeyi bilen ve denetleyen erkek tanrılara dayalı inanç, topluma dayatılır. Önce zihniyette kurulan devlet, adım adım yapısallığa kavuşturulur. Başta ana-tanrıça kültüne ve kadına saldırı gerçekleştirilerek köleleştirilir. Enuma-Eliş, Gılgameş destanları, Adem

ile Havva öyküleri gibi daha nice anlatılar ana-kadın tanrıça ile erkek egemen tanrı arasındaki çetin mücadeleleri yansıtırlar. Kadının köleleştirilmesine bağlı olarak toplumun köleleştirilmesi adım adım gerçekleştirilir. Toplumsal cinsiyetçilik ve sınıflaşmayla birlikte toplumda yarılma, kendine yabancılaşma geliştirilir. Kendine yabancılaştırılan insan ve toplum, ana karşısında olduğu gibi kutsal ve bereketli doğaya karşı da yabancılaştırılır. Cennet-cehennem, Nuh Tufanı gibi öyküler bu gerçeği anlatırlar.

Devletçi uygarlık güçleri, her şeyi kendilerinden başlatıp kendileriyle sonlandırarak kendilerini merkez, yaratıcı, yönlendirici, belirleyici, yönetici kılarken toplum ve doğayı nesnel, edilgen, hükmedilmesi gereken varlıklar yığını olarak görürler. Pozitivizmle birlikte iyice keskinleşen özne-nesne ayrımı kaynağını buradan alır.

Devletin kurulmasıyla birlikte, tarih de iki ana nehir akışı biçiminde seyreder. Birincisi ahlaki-politik yapısı, değerleri, manevi-maddi kültürü ile toplum, yani demokratik uygarlık tarihi. Diğeri ise, varlıksal ve kendini sürdürme biçimi olarak toplumsal değerleri ve doğayı talan etmeye dayalı devlet ve devletçi uygarlık tarihi.

Devletin kurulması ve buna bağlı değişimler karşısında elbette toplum da öyle kolay teslim olmaz. Milyonlarca yıla dayalı toplumun kolektif hafızası ve hatıraları, demokratik uygarlık güçlerinin dayandıkları temel güç olur. İnsanlık, hakikatini kaybettiği andan itibaren sürekli arar. Bu uğurda büyük direnişler, düşünsel, felsefik, inançsal, kültürel, siyasal arayışlar ve hareketler ortaya çıkar.

Bu hareketler, farklı zaman-mekan ve gerçekleşme biçimleriyle ortaya çıksalar da tek ana kaynak olan demokratik uygarlıktan beslenirler. Bu nedenle de bilgilenme, hissetme, dış gözlem ve iç görü yöntemiyle nefs terbiyesi, erdemli yaşam, temizlik, saflık, aydınlanma gibi erdemler güneş, ışık, nur gibi varlıklardan beslenirler. Eşitlik, özgürlük, adalet, paylaşım gibi talepler de aynı kaynakları ilham alır. İyi-kötü, aydınlık-karanlık, dünyevi-uhrevi, cennet-cehennem, madde-ruh gibi ikilemlerle evren, varlık ve yaşamın tanımlanması ortaya çıkan hakikat arayışçıları ve hareketleri ve bunların yöntemlerinin ortak noktalarıdır. Devletçi uygarlık güçlerinin inkar, imha ve asimilasyon politikaları sonucunda demokratik uygarlık güçlerinin hakikat arayışları, direniş hareketleri, düşünceleri, felsefeleri, yaşam biçimleri ve önderlikleri hakkında düzenli, doğru, tam ve ayrıntılı bilgiler ne yazık ki günümüzde çok kısıtlıdır. Olanların bir kısmı devletçi uygarlığın günümüzdeki temsilcilerinin tekelinde olduğu için bu güçler çıkarları gerektirdiği biçimde bu bilgileri açık etmektedirler. Bu konuda toplumun elindeki bilgilerin bir kısmı sözlü arşive dayanmakta, bir kısmı çok kısıtlı verilerden oluşmakta, bir kısmı da devletçi uygarlık güçlerinin tahrifatı, kirletmesi ve çarpıtmasına maruz kalmış haliyle değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle önderlikler ve öncülerin gerçekten anlatıldıkları kişiler mi yoksa söz konusu karakterleri taşıyan figürler mi oldukları da bazen kesinlik kazanmayabiliyor. Birçok durumda da, aslında aynı öncü ve önder kişilik ya da figür, farklı topluluklar tarafından kendilerine has adlandırmalar ve anlatımlarla sahiplenilebiliniyor. Örneğin İdris peygamber, Yunanlılar da Hermes, Yahudilerde Hanok olarak bilinir.

Düşüncenin gelişimine ilişkin değerlendirmelerde determinist ve pozitivist yaklaşımlardan uzak durmanın bizi doğruya daha da yakınlaştıracağını da unutmamak gerekir. Çünkü determinizm tarihsel gelişmelerin ve oluşumların gerektiği gibi birbiri ardı sıra gerçekleştiklerini savunur. Pozitivizm ise egemen-iktidar olanın iyi, doğru, tek ve gerçek olduğunu savunur. Her iki yaklaşım da birbirini tamamlar ve devletçi paradigmaya hizmet eder. Bu temelde düşüncenin gelişim seyri açıklanırken animizm-mitoloji-din-felsefe ve bilim sıralaması takip edilerek devletçi uygarlığın anlam-zihniyet ve yapılanmasını empoze etmeyi hedeflerler. Bu iki yaklaşım

da evren, doğa, yaşam ve varlığın; madde-enerji, fizik-metafizik, ruh-beden, parça-genel, yerel-evrensel, an-tarih, maddiyat-maneviyat bütünlüğü temelinde mümkün olduğu gerçeğini perdelerler. Parçalayarak iktidarın ve ona hizmet edenin tek geçerli gerçeklik olduğunu, diğerlerinin ise hükmedilmesi gereken nesneler olarak görülmesini amaçlarlar. Bu nedenle biz de demokratik uygarlık güçleri ve direniş geleneğini incelerken öne çıkan akımlar, hareketler, öncüler, önderler ve kişilikleri egemen tanımlamalara göre adlandırmayacağız. Dolayısıyla peygamber, filozof, bilim insanı vb. kavramları kesin ve kategorik yöntemle kullanmayacağız.

Toplumsal tarih, demokratik uygarlık geleneği; güçleri ve direnişi incelenirken eldeki çok kısıtlı verileri doğruya yakın yorumlamak büyük çaba gerektirmektedir. Belki de iğneyle kuyu kazmaktan daha zor olan böylesi bir yaklaşımı göstermek; vicdan, ahlak, akıl, bilinç ve sorumluluk sahibi olanların milyarlarca yıllık evrensel tarihe ve milyonlarca yıllık toplumsal tarihe onur ve vefa borcu olsa gerek.

Bu gerçeklik ışığında Zerdüşt'ü ve felsefesini incelemeye çalışacağız.

Zerdüşt hakkında günümüzde çok kısıtlı bilgilerin elde olduğunu belirtelim. Eldeki bilgiler, binlerce yıldır Ortadoğu coğrafyası ve toplumu üzerine uygulanan inkar-imha-asimilasyon uygulamalarından kurtulabilen verilerdir. Bu verilerin bir kısmı Sasaniler döneminde ve tabii ki zamanın ve mekanın iktidar güçlerinin çıkarlarını gözeterek yeniden yazılan bazı Avesta bölümleridir. Bir kısmı İslam adı altında ama gerçekte Muhammed'e ve Medine İslam'ına karşıt olan Arap ve diğer egemenlerin saldırılarından kurtulup da kendilerini zor bela Hindistan coğrafyasına atabilen Zerdüştilerin derleyip koruduklarıdır. Bir kısmı Kürtlerin ve Zerdüşti toplulukların günümüze kadar getirebildikleri anlatılar ve toplumsal bellek değerleri olurken bir kısmı da tarihi, sosyolojik, etimolojik ve etnolojik araştırmalar sonucu elde edilen bilgi-bulgu ve belgelerdir. Bu nedenle, kesinlikten ziyade doğruya yakın yorum yapmaya çalışarak, geçmişle gelecek, an ile tarih, bireyle toplum, yerellikle evrensellik arasında anlamlı bağ kurulmasına destek sunmak bu incelemenin amacı olacaktır.

Zerdüşt Kimdir ?

Kişilik, düşünce, eylem ve yaşam tarzı birbirini tamamlayacak şekilde bir bütünlük oluşturmak, en fazla da tarihte halk öncüsü ve önderi olarak öne çıkanların temel özelliğidir. Bu nedenle Zerdüşt'ün kişiliğini tanımamız, onun öğretisini de daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır.

Zerdüşt'ün kişiliği ve öğretisi hakkında farklı görüşler vardır. Kimileri peygamber veya din öğretisi önderi olduğunu, kimileri de filozof veya felsefe kuramcısı olduğunu savunurlar. Peygamberlik geleneğinin de toplumun zihinsel ve yapısal gelişim sürecine bağlı olarak ortaya çıktığı açık olduğu için biz bu kesin ayrımlara gitmekten kaçınarak Zerdüşt ve öğretisini tanımaya çalışacağız.

Zerdüşt'ün kişiliği konusunda farklı tezler vardır. Zerdüşt öğretisini geliştiren üç tane peygamber olduğunu ve günümüzde Zerdüşt olarak bilinenin ise üçüncü ve sonuncusu olduğunu savunanlar vardır. Bu tezlerde iddia edildiği gibi Zerdüşt adıyla anılan birden fazla kişilik de olabileceği gibi Zerdüşt öğretisi de uzun süreçte geliştirilip sistematize edilmiş olabilir. Kaldı ki toplumsal tarih boyunca aynı ya da benzer isimlerle ve rollerle tanımlandırılıp da farklı coğrafya-kültür ve dönemlerde ortaya çıkan birçok kişilik ve figür olduğu; bunların birbirlerini etkiledikleri bilinmektedir. Toplumsal tarihin incelenmesindeki yetersizliklere bağlı olarak Zerdüşt hakkındaki araştırmalarda da eldeki çok kısıtlı ve parçalı bulguların henüz ancak çok az bir kısmının anlaşılıp açığa çıkarılabildiğinden bu konudaki tartışmanın daha da süreceği ortadadır. Bir de Zerdüşt öğretisinin yayıldığı coğrafya da bir süredir yaşanmakta olan demokratik toplumsal direnişi engel-

lemeye yönelik devletçi yaklaşımın bu konuyu da toplum karşıtı politikalarına dahil ettiğini unutmamak gerekir.

Özellikle üçüncü yani sonuncu diye nitelendirilen Zerdüşt'ün yaklaşık İ.Ö 1000-600 yılları arasında yaşadığı belirtilir. Zerdüşt Urmiye bölgesinde yaşamıştır. Toplumsal tarihin daha sonraki bölümlerinde görüleceği üzere bu bölge düşünsel, siyasal, sosyal, kültürel hareketler ve direnişler açısından merkezi rol oynayan bölgelerden biridir.

Zerdüşt'ün etnik kökeni konusunda, ilgili olan her güç ve topluluk kendisine göre yaklaşmaktadır. Ancak Avesta dilinin Kürtçenin Zazaki ve Hewrami diyalektlerine yakın olması ve Zerdüşt'ün Kürdistan coğrafyasında yaşamış olması nedeniyle, onun Kürt olduğunu belirtmek doğruya daha yakındır diyoruz.

Zerdüşt adı, Zara-o-ster yani altın ışığın çocuğu kavramlaştırmasına dayanır. Yıldızın çocuğu anlamı da geçerli olabilir. Tüm çocukların aksine Zerdüşt'ün doğarken güldüğü aktarılır. Belki de Zerdüşt felsefesiyle yoğun ilişkide olan Mazdeizm'e neşeli din denmesinin bir sebebi de budur

Zerdüşt'ün ailesi Magu sosyal grubuna mensup olup Spitama soyu olarak bilinir ve Zerdüşti kaynaklarda Athraum veya Aryaman olarak adlandırılır. Aryaman, Mitraizm de Mitra'nın iki yardımcısı tanrıdan biri olup Aryenleri koruyanıdır. Aryaman grubu kendisini bu tanrıya dayandırırlar. Magulların kökeni ise Zagros dağlarının yükseltilerinde ateş etrafında oluşan birlikteliğe ve bu birliktelikten doğan toplumsallaşmaya dayanır. Magular hem dini görevlerin yerine getirilmesi ve hem de sosyal-siyasal sorunların çözülmesinde etkin olduklarından dolayı yerel yönetici rolleri vardır. Zaten dinsel inancın da sosyal bir olgu olması, bu gerçeği doğrular.

Raga'lı Doughdavo adlı anne ve Pourşaspa adlı babadan olma Zerdüşt'e dedesinin adı olan Spitama adı verilir. Zerdüşt, ailenin beş çocuğundan üçüncüsüdür. Bahman Yaşt a göre, Zerdüşt'ün doğduğu gece gökten bir yıldız düşmüş ve bu Zerdüşt'ün peygamberliğine işaret sayılmıştır. Bu olay, Doğu kaynaklı felsefede ruh-beden ilişkisinin gök cisimleriyle yerküre arasındaki ilişkilenmeye bağlı yorumlanması geleneğine dayanır. Zerdüşt adı, Zara-o-ster yani altın ışığın çocuğu kavramlaştırmasına dayanır. Yıldızın çocuğu anlamı da geçerli olabilir. Tüm çocukların aksine Zerdüşt'ün doğarken güldüğü aktarılır. Belki de Zerdüşt felsefesiyle yoğun ilişkide olan Mazdeizm'e neşeli din denmesinin bir sebebi de budur.

Zerdüşt; zeki, paylaşımcı, yardımsever, açık sözlü, sorgulamacı, doğayı-hayvanları ve bitkileri seven, alçakgönüllü, yaşam dolu ve coşkulu olma özelliklerine sahip olduğunu daha çocukluk yıllarından itibaren ortaya koyar.Yaşamı ve kişiliği üzerine yapılan anlatılarda verilen birçok örnek bu özelliklere işaret eder. Bu örneklerden birkaçını vermek gerekirse; Medya da geleneksel olarak düzenlenen erginlenme törenlerinden birinde, bölgede kötülükleriyle tanınan bir kral da katılır. Zerdüşt bu krala karşı düşüncelerini açıkça ifade etme cüretini gösterir. Zerdüşt onbeş yaşında iken kardeşleriyle birlikte babasına başvurarak mülklerini paylaştırmasını istemiştir. Kendisi içinse sadece Kamara adı verilen kemeri kabul etmiştir. Kıtlık döneminde babasının ambarına girerek tüm ot ve yemleri, başta yük taşıyan hayvanlar olmak üzere açlık çeken hayvanlara dağıtmıştır.

Ailesinin etkin bir sosyal gruba mensup olması ve kişiliğinin sunduğu olanaklara dayanarak iyi bir eğitim görmüştür. Din ve as-

tronomi üzerine yetkinleşmiş, hekimlikte kendini geliştirmiştir. Dönemin tanınan bilginlerinden dersler almıştır. Ailesinin de mensubu olduğu Mag rahiplerinin din ve dolayısıyla yaşam biçiminde uzun zamandır süren değişim çabalarını gözlemlemiş, toplumun tüm kesimleriyle tanışmış ve yaşamlarını paylaşmıştır. Kendi öğretisini oluşturmasında bu çabaların payı büyüktür.

Edindiği bilgileri bilince dönüştüren Zerdüşt, toplumun içine düştüğü kötü durumu ve yaşam tarzındaki köleleştirici yaklaşımları kabul etmez. Belki de ilk isyanıyla bu yaklaşımını gösterir; Toplumun o zamanki ölçülerine göre, erkekler 15 yaşına geldiklerinde bir imtihandan sonra evlendirilirler. Ancak evlenecekleri güne kadar eşi olacak kızı görmeleri ve ilişki kurmaları yasaktır. Gerçekte Aryen topluma ait olmayan, devletçi uygarlığın ve yabancılaşmanın getirdiği bu geleneğe Zerdüşt karşı çıkar. Bir yaşam boyu birlikte olacağı, tüm yönleriyle yaşamını paylaşacağı insanı birliktelik kurulmadan önce görme ve tanımanın doğru olacağında ısrar eder. Elbette Zerdüşt'ün isyanı bu olaydan ibaret değildir. Toplumun karşılaştığı büyük sorunların bilincinde olan Zerdüşt köklü çözüm arayışlarına yönelir. Önderliğin de belirttiği gibi Zerdüştilik bir Kürt zihniyet devrimini gerçekleştirir. Ancak Zerdüşt öğretisini anlamamız için, onun yaşadığı dönemin ve toplumun özelliklerini incelememiz gerekir.

Zerdüşt'ün Yaşadığı Dönemin Ve Toplumun Özellikleri

Zerdüşt'ün İ.Ö 1000-600 yılları arasında yaşadığı belirtilir. Bu dönemde Babil iktidarı güçsüzleşirken yerine Asur iktidarı egemen hale gelir. Fetih, talan ve ticareti iç içe geliştirerek güçlenen Asur devleti aynı zamanda insan kellelerinden kaleler yapması, asimilasyon, soykırım ve sürgün uygulamalarıyla da ünlüdür. Devletçi uygarlığın o dönemdeki mirasçısı ve merkezi olan bu devlet, Asur halkı da dahil olmak üzere Ortadoğu'daki tüm halkların başına büyük bir bela olmuştur.

Demokratik uygarlık cephesinde ise Mezopotamya'nın güneyinde Sami toplumuna bağlı kabilelerin direnişleri, Yukarı Mezopotamya ve İran coğrafyasında ise Aryenik toplulukların direnişleri vardır. Aryenlerden öne çıkanlar ise Uruarti ve Nairi aşiretlerinin birleşerek kurdukları Urartu krallığı ile Med ve Pers topluluklarıdır. Aryen ve Sami toplulukların kesintisiz direnişleri ve Babil ile çatışmasına rağmen Asur köleci emperyalizmi engellenememektedir. Urartuların uzun süreli direnişi, tüm görkemliliğine rağmen tehlikeyi bertaraf etme gücüne ulaşamaz. Çünkü zaman zaman büyük başarılar elde etseler de Aryen toplulukları birleştiremezler. Güçlü bir ataerkil aşiret düzeni ile devlet arasında sıkışan Medler, üstesinden gelemedikleri sorunlarla boğuşmaktadırlar. Asur devletinin güneyden, Turanilerin ise doğudan gittikçe şiddetlenip yaygınlaşan saldırıları sürmektedir. Dıştan yönelen tehditler yanında Aryen toplumunun kendi içinden kaynaklanan sorunlar da çok ağırdır. Mitraizm, toplumun sorunlarını çözecek ideoloji olmaktan uzak kılınmıştır. Başta Zerdüşt'ün mensubu olduğu Medler olmak üzere Aryen topluluklarda kendi değerlerinden uzaklaşma, düşünsel ve fiziksel tembelliğin yaygınlaşması, yozlaşma had safhadadır. Tarım-köy kültürünün yaratıcısı ve neolitiğin öncüsü Aryen toplumundan eser kalmamış gibidir. Elde kalan çok az değer de dar dinsel kalıplar içinde, gerçek anlamlarından oldukça uzak şekilde yaşatılmaya çalışılır. En kötüsü de toplum, içinde bulunduğu baş aşağı gidişi değiştirilemez kader olarak görüp razı olmaktadır. Din adamları, alimler ve yerel önderliklerin çoğunluğu Asur devletinin işbirlikçileridir. Kalan çok az kısmı ise ancak dar topluluklar ve bölgelerde etkin olabilmektedirler.

Neolitik devrimin ve tarım kültürünün yarattığı değerler gözden düşmüş, birliğini kaybeden ve oldukça zayıflayan Aryen toplumu dağılmayla yüz yüze kalmıştır.

Ülkenin güneyindeki aşiretler ise ciddi anlamda direnecek güçte değillerdir.

İç ve dış tehditler Aryen toplumunu tarihten tasfiye olmanın eşiğine getirmiştir. Aryen toplulukları için iki yol belirir. Ya direnişlerinin başarısızlığı ve/veya teslim olma yoluyla toplumsal tarihten silinme. Ya da varlıklarını ve özgürlüklerini korumalarını sağlayacak ideoloji, felsefe, yol-yöntem, önderlik ve örgütlenme yaratarak, birliklerini sağlayarak, hem kendileri ve hem de diğer halklar için hakikatin yaşanmasını yeniden mümkün kılacaklardır.

İşte Zerdüşt, böyle bir tarihsel-toplumsal ihtiyaç sonucunda ortaya çıkar. Zerdüşt, bu hedefe ulaşmak için, özgürlüğün ve adaletin kaybedildiği noktada aranması gerektiğinin farkındadır. Bu bilinçle özünde Neolitik devrim ve tarım-köy kültürünü yeniden canlandırmak; buna dayalı toplumsal birliği sağlamak, zihniyet ve kişilikte devrim yaparak devletçi uygarlığa karşı direnmek ve toplumu özgürleştirmek ister.

ZERDÜŞT ÖĞRETİSİNİN OLUŞUM SÜRECİ

Aldığı eğitim, kişilik özellikleri, toplumu ve yaşamı tanımasını sağlayan gözlemleri sonucunda yaşanan sorunlara çözüm bulma ve olma arayışları, gençlik dönemine gelince iyice artar. 15 yaşını geçince bu temelde ailesinden ve kendi yöresinden uzaklaşarak kendini topluma adar. Yoksullara, ihtiyarlara, güçsüzlere ve muhtaç olanlara yardım eder, adaletsizliklere, kötülüklere ve yanlışlara, toplumun köle özelliklerine karşı mücadele eder. Asur devletçi güçleri ile Turanilerin saldırılarına karşı toplumun direniş göstermesi için çabalar. Gençleri, işgalci ve yayılmacı güçlere karşı savaşmak için örgütlerken tüm halkı da direnişe hazırlamaya çalışır. Ancak bu düşünsel ve örgütsel gücü böylesi bir amacı gerçekleştirmeye yetmez. Ulaşabildiği her yere ve toplumun tüm kesimlerine gitmesine rağmen insanları ikna edemeyince umut ve hayalleri yıkılır, cesareti ve inancı bitme noktasına dayanır. Uzun yıllar süren bu çaba hüsranla sonuçlanınca uzun süredir tanışmış olduğu Vahu Menah adlı yaşlı bilgeye danışır. Zerdüşti kaynaklara göre bu yaşlı bilge, tanrı Ahura Mazda'nın Vahu Menah adlı meleğinin insan biçimindeki halidir. Vahu Menah, Zerdüşt'e; bu şekilde halkı ikna edemeyeceğini, dıştan gelen saldırılara karşı halkı hazırlamasının çok yönlü bir çaba gerektirdiğini, düşünce ve kişilikte köklü bir değişime dayalı olarak toplumu dönüştürmesi gerektiğini belirtir. Düşünce ve kişilikte bu yeterliliğe ulaşması için de Zerdüşt'e uzun süreli ve esaslı bir yoğunlaşma yaşamasının zorunlu olduğunu söyler. Vahu Menah'ın bu tespit ve önerilerini dikkate alan Zerdüşt, bugün Alborz olarak bilinen ama gerçekte adı Sebelan olan dağda inzivaya çekilir. Doğruya en yakın verilere göre yaklaşık on yıl süren bu inziva süresince insanlarla karşılaşmaz, kendini tamamen doğaya verir. Çobanların ve birkaç köylünün kendisini görmeden bıraktıkları yiyeceklerle beslenir. Bu inziva süresince gece-gündüz, soğuk-sıcak, karanlık-aydınlık, fırtına-sakinlik gibi doğa olaylarını, toplumun gelenekleri ile yaşam ve ilişki biçimini, toplumun sorunlarını, Asur ve Turanilerin Aryenik topluluklara saldırılarını, Mitraizmi, yaşamı ve ölümü, gök cisimlerini, hayvanları, bitkileri; yani kısaca evren, yaşam, varlık, toplum, doğa ve insan hakkında ne varsa öğrenmek anlamak ister; en ince ayrıntısına kadar inceler ve yorumlar getirir.

Zerdüştlük üzerine olan verilere göre bu inzivanın sonlarına doğru tanrı Ahura Mazda Zerdüşt'e kendini gösterir. Bu görüşmelerde Zerdüşt, anlamak istediği konuları Ahura Mazda'dan sorar. İlk sorusunun "söyle bana sen kimsin" olduğu belirtilir. Ahura Mazda sorulan soruları tek tek ve anlaşılır şekilde cevaplar. Bu görüşme aynı zamanda Zerdüşt öğretisinin ölçüleri, değerleri ve ilkelerini oluşturmuştur. Zerdeşt Ahura Mazda'nın bu belirttiklerini ve ulaştığı sonuçları daha sonra yazıya döker. Otuz yaşına kadar süren bu inzivasında Zerdüşt, yeni bir yaşam ve toplumu yaratacak zihniyet ve kişiliğe ulaşır ve artık insanların arasına inerek öğretisini yaymaya

ve mücadeleye hazır hale gelir. Özünde Zerdüşt doğa, toplum ve tarih hakkında elde ettiği verileri ve sonuçları, Sebelan dağında yaşadığı yoğunlaşma sonucunda rafine etmiştir. Yerleşik ideoloji olan Mithra inancında gerçekleştirdiği değişikliklerle birlikte yeni bir zihniyet devrimi gerçekleştirmiştir. Toplumu da, oluşturduğu bu öğretiye dayanarak tarım kültürü temelinde yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır.

Oluşturduğu öğretinin verdiği güven ve kararlılıkla yola çıkan Zerdüşt, Daitya (bugünkü adıyla Aras) nehrinin kollarından biri olan Aevatak suyunun kıyısına 20 Mart gününde ulaşır. Bilindiği gibi 20 Mart gecesi Aryen topluluklarının Newroz bayramı başlar. Bugün aynı zamanda Asur'un zulmüne son vermenin somut adımlarının da atıldığı gün anlamına gelmektedir. Zerdüştnameye göre; Zerdüşt, bu nehirde tanrı Ahura Mazda tarafından vaftiz edilir ve peygamberlik payesi alır. Bu olayla birlikte artık toplumun içine yeniden girer.

Anlatılara göre Zerdüşt, öğretisini yaymak için büyük bir çaba içerisine girer. Önce ailesi ve kendi akrabalarından başlar. Özünden boşalmış Mitraizm'in ve diğer çok tanrılı dinlerin toplum üzerinde ağır olumsuz etkileri vardır. Din adamları, aşiret reisleri ve diğer egemen kesimler güçlüdür. Medyalı egemen kesimler, Zerdüşt'ün öğretisinin toplumda çok ciddi bir dönüşümü gerçekleştireceğini ve dolayısıyla kendi yerleşik çıkarlarına zarar vereceğini fark ederler. Bu nedenle Zerdüşt hakkında karalama, dedikodu, gözden düşürme, baskı, iftira başta olmak üzere her türlü komplo ve engellemeyi gerçekleştirirler. Zerdüşt'e ve öğretisine karşı özellikle iki konuyu çok kullanırlar.

Zerdüşt, toplumdaki parçalılığı ve dağılmayı engellemek için çok tanrıcılığı aşmak ister. Ahura Mazda'yı iyilikleri yaratan tanrı olarak ele alıp, buna dayanarak Ehriman ve onun yarattığı kötülüklere karşı sürekli mücadele edilmesini savunur. Bir diğer konu da, Zerdüşt'ün başta topluma hizmet edenleri olmak üzere hayvanların kesilmesini ve yenmesine getirdiği sınırlamalardır. Ayrıca toplumun Neolitik devrimin kazanımlarına ve tarım kültürüne sahip çıkmasını, doğa ile doğadaki varlıkların sevilmesini ve korunmasını ister. Kısacası toplumsal dönüşümü gerçekleştirmesini ve dıştan kaynaklı tehditlerin boşa çıkarılmasını hedefler. Elbette bu hedefler, dönemin toplumu ve özellikle de egemen kesimler tarafından kolay hazmedilmez ve büyük engellemelerle karşılaşır. Ancak uzun uğraşlar sonucunda yakın akrabalarından birisi de dahil olmak üzere çok küçük bir gruba kabul ettirebilir öğretisini.

Öğretisini kendi toplumunda kabul ettiremeyen Zerdüşt, yönünü başka diyarlara çevirir. Eldeki verilere göre, Medya ülkesinin

Zerdüşt, toplumdaki parçalılığı ve dağılmayı engellemek için çok tanrıcılığı aşmak ister. Ahura Mazda'yı iyilikleri yaratan tanrı olarak ele alıp, buna dayanarak Ehriman ve onun yarattığı kötülüklere karşı sürekli mücadele edilmesini savunur

batısındaki Bakhtriya ülkesine doğru yol alır. Bakhtriya ülkesine gitmesinin nedeni de, bu ülkenin kralı olan Kavi Viştaspa'nın farklı fikirlere açık olmasıdır. Bakhtriya ülkesi, ancak yüklü miktarlarda haraç ödeyerek Turanilerin saldırılarını zaman zaman engelleyebilmektedir. Kral Viştaspa, sarayda sürekli tartışma toplantıları düzenler. Viştaspa'nın sarayına ulaşan Zerdüşt toplantılara katılarak zekasını, bilgeliğini ve dürüstlüğünü ispatlar. Bu durum kral Viştaspa'nın takdirine yol açar. Ancak başta din adamları olmak üzere iktidardan pay alanların bazıları, Zerdüşt'ün öne çıkmasından rahatsız olurlar ve ona komplo kurarlar. Kurulan komplo sonucu Zerdüşt

tutuklanır. Bir süre zindanda kalan Zerdüşt, Viştaspa'nın atını iyileştirince serbest bırakılır. Zerdüşt, eğer öğretisini Viştaspaya kabul ettirebilirse toplum tarafından da hızla kabul edileceğinin bilincindedir. İki yıl uğraştığı bu amacında başarılı olur. Viştaspa'dan sonra Fraşa-oştra ve Jamaspa adlı yardımcıları da, Zerdüşt öğretisini kabul ederler. Bu gelişmeye bağlı olarak Zerdüşt öğretisi kısa zamanda İran'ın tüm doğusunda yaygınlaşır. Büyük bir ihtimalle bu nedenle, Gathalar'da adı en çok anılan Zerdüşti, Viştaspa'dır. Zerdüşt öğretisinden güç alan Kral Viştaspa ve Bakhtriya ülkesi toplumu, önce en büyük ve yakın tehdit olan Turanilere karşı direnişi yükseltir. Turanilere verilen haraç kesilir ve yapılan hazırlıklar temelinde büyük bir savunma savaşı verilir.

Bir teze göre Zerdüşt 77 yaşındayken, Turanilerle yapılan savaşlardan birinde katledilir. Bir diğer teze göreyse; Zerdüşt öğretisini kabul etmiş olanlara bir toplantı düzenledikten sonra kendi yöresine dönmüş ve Medlerin geleceğinin ne olacağını öğrenmek için Sebelan dağına çıkmış ve orada Ahura Mazda'ya sorduğu sorunun cevabını aldıktan sonra bedensel yaşamı sona ermiştir.

Zerdüşt'ün mezarı hakkında kesinleştirilmiş bir bilgi olmamasına rağmen farklı görüşler vardır. Bir görüş, Zerdüşt'ün mezarının Naqşi Rûstam alanındaki Kaba-i Zerdüşt adlı anıt mezar olduğunu savunur. Bir görüş ise, Zerdüşt'ün ışık olup Ahura Mazda ile bütünleştiği gerekçesiyle mezarının olmadığını söyler.

Ama her halükarda bedeni yok olmayacağına göre, ya mezarı imha edilmiştir, ya da kayıtlardan silinmiştir. Kaldı ki devletçi uygarlık güçlerinin, direnişçilerin ve halk önderlerinin mezarlarını bile toplumsal hafızadan silmek için saklamaları ve/veya imha etmeleri bir gelenektir. Bu yaklaşım Şêx Said, Seid Rıza, Mahsum Korkmaz ve daha nicelerinin mezarlarına yapıldığı gibi günümüzde de sürmektedir.

Kavi Viştaspa'nın farklı fikirlere açık olması ve Zerdüşt öğretisini kabul etmesinin nedenlerini incelersek eğer, Viştaspa'nın siyasal bir gerekçesi olduğunu da görürüz. Turani toplulukların, talan amacıyla Aryen ülkesine sürekli saldırılar düzenlediği biliniyor. Bu saldırılarda en fazla zarar gören ise en yakın oldukları için Turanilerin ilk ve şiddetli saldırılarına hedef olan Bakhtria ülkesidir. Anlaşıldığı kadarıyla, Kavi Viştaspa düşüncenin gelişmesi ve Zerdüşt öğretisiyle; hem kendi ülkesindeki toplumsal sorunlara ve iktidar içi çatışmaya çözüm bulmayı, hem de başta Turaniler olmak üzere dıştan gelen saldırılara karşı ülkeyi korumayı amaçlar.

Eğer Kawa destanıyla Zerdüşt öğretisinin gelişimi arasındaki bağlantıyı incelersek şu sonuca ulaşmak mümkün. Bir ihtimal, Newroz destanında Kawa olarak bahsedilen kişi Kavi Viştaspa ve/veya ardıllarından biridir. Bu kişilerden biri, Aryen toplumunun bir parçası olan kendi halkını güvenceye aldıktan sonra Batı'ya yönelmiş ve Aryen toplumuna mensup diğer toplulukları da birleştirerek Asur iktidarını sona erdirecek bir direnişi örgütlemiştir. Daha sonra görüleceği gibi İran ve Kürdistan coğrafyasında ortaya çıkan birçok direniş kısa zamanda diğer ülkeleri ve bölgeleri etkileyecek düzeylere ulaşmıştır. Bir diğer ihtimal ise, Zerdüşt öğretisinin Med aşiretleri tarafından da kabul edilmesiyle birlikte Aryen topluluklar arasında birlik sağlanabilmiş ve bu temelde Asur devletini sona erdiren direniş örgütlenmiştir. Bu direnişte de başarıda büyük payı olan Kıyakser adlı komutan demirci Kawa olarak ifade edilmiştir.

ZERDÜŞT ÖĞRETİSİ

Zerdüşt öğretisinin çıkış yaptığı iki temel kaynak vardır. Birisi, neolitik devrim ve tarım kültürünün yol açtığı gelişmeler. Diğeri ise Aryen toplumun eski ideolojilerinden olan Mitra inancı.

Bu temelde Mitra inancının bazı yönlerine değinmekte fayda var.

Mitraizm'de Tanrı Anlayışı

Mitraizm'in Aryen toplumu içinde İ.Ö yaklaşık 1500'lü yıllarda ortaya çıktığı ve benimsendiği kabul edilir. Kürtlerin anala-rı-ataları olan Guti-Hurri olarak adlandırılan aşiretlerin aralarında birlikler oluşturduğu, yerel-bölgesel çapta siyasal sistemlere kavuştukları, halklaşma sürecinin hızlandığı döneme denk gelir. Çok tanrılık-tanrıçalığa dayalı Mitraizmde ana-tanrıça kültü ve tarım toplumunun komünal değerleri ağırlıklarını hissettirirler. Mitraizm panteonunun en üst katında üç temel tanrı-tanrıça olup içlerinde en öne çıkan Mitra'dır.

Mitra: Anlaşma, yargıç anlamlarında kavramlaştırılmıştır. Güneş'in yaşamsal öneminin farkında olan Aryenik topluluklar onun üzerinde de bir güç olabileceğini tasavvur ederek başlangıçta bir elçi-peygamber rolünü verdikleri Mitra'ya güneş'in de üzerinde olan tanrı anlamını yüklemişlerdir.

Mitra, Zerdüştilikteki Ahura Mazda inancına temel teşkil eden baş tanrıdır. Mitra aynı zamanda yaşam veren ve güzelleştirendir. Mitra'ya atfedilen anlaşma-anlaşma koruyucu ve yargıçlık özellikleri ise, onun yaşamın kurallarını, yasalarını ve ölçülerini denetliyor olmasına dayanır. Toplumun bulunduğu ve yaşamın sürdüğü tüm alanlara ilişkin yasalar-kurallar ve ölçülerdir bahsedilen. İnsan, kendini tanrıyla bütünleştirmek için anlaşma imzalar ve bu anlaşmaya bağlı kalır. Bu şekilde tanrının da bir parçası olur. Bu anlaşma temelinde yaşamı sürdüren insan kuşkusuz bu anlaşmaya uymak zorundadır. Bu anlaşmanın şartları Vendidad'ta yazılıdır. Buna göre de Mitra her iki dünya da da adaleti sağlayan ve anlaşmaları koruyan baş yargıçtır.

İndra: Zerdüştilikte Vritta veya Verethraghna olarak bilinen İndra, fırtına ve şimşek tanrıçasıdır. Kötülüklere karşı mücadele etme ve savunma savaşının gerekliliğini ifade ve temsil eder. Her zaman başarılı mücadele eder ve insanları kötülüklerden korur. İndra, gücünü Homa adlı ot ve içecekten alır. Homa, ilk canlının dünyaya taşınmasında çok önemli desteği olan bir güç kaynağı olduğu için Mitraizm ve Mitraizm'in fazla etkilediği öğretilerde özel bir anlama sahiptir. Zerdüştilikte, Ahura Mazda'nın kötülüklere karşı savaşma özelliği İndra'dan gelir. Şimşek ise ateşe yakınlığından dolayı önemlidir. Ateş ve şimşek birleşik olarak kötülüklerin yok edilmesi anlamındadır. Tabii bu kötülükler hem dıştan gelen saldırılar ve hem de özellikle kişiliği etkileyen köleci ve iktidarcı özelliklerdir. Direniş öğretilerinin hemen tümünde ortak prensiplerden biri olan saflık, erdemlilik, aydınlanma, iç duruluk gibi özelliklerin Zerdüştilik'deki kaynağı İndra'dır. Zerdüştilik üzerine olan bazı kaynaklarda İndra'nın daha sonra Ehriman'a katıldığı belirtilir. Ancak Zerdüştilik hakkındaki belgeler üzerine yapılan tahrifatları hatırlarsak bu görüşün spekülatif olduğu anlaşılır. İndra'nın temsil ettiği kötülükleri ortadan kaldırmak için gerçekleştirilen mücadele-direniş-savaş kavramının, bu görüşü savunanlarca olumsuz anlamda kullanılarak Ehriman'a mal edilmiş olduğunu;

esasta ise kötülük için savaşma özelliğinin Ehriman'a, kötülüklere karşı savaşma özelliğinin de Ahura Mazda'ya katıldıklarını belirtmek doğruya daha yakın yorumdur. Günümüzde bile savaş-barış kavramları üzerinde büyük tahrifatlar, manipülasyon, spekülasyon ve çarpıtmaların gerçekleştirilmesi de aynı mantığa dayanmaktadır. Sonuçta bu görüşün devletçi-uygarlığa hizmet ettiği ortadadır.

Varuna: İçine alma anlamını taşır. Varuna, yaşam için ihtiyaç duyulan hava yani oksijen tanrıçasıdır. Ahura Mazda'nın tüm özellikleri Varuna için de kullanılmaktadır. İyi insanlara her zaman yardımcı olur. Tüm ilahilerde en fazla öne çıkandır; hatta bir yerde Ahura Mazda'nın kendisi de Varuna'ya dua eder. Varuna tüm evreni yönetendir. Evrendeki tüm olaylar ve hareketler ona bağlıdır. Ahura Mazda ile en fazla bütünleşmiş tanrıçadır.

Burada, Varuna'nın evrenin, doğanın, varlığın ve yaşamın esas gücü, özü ve hatta kendisi olduğunu anlıyoruz.

Çok Tanrıça-Tanrılılıktan Tek Tanrılığa Doğru

Mitraizm'deki Mitra-İndra-Varuna, Zerdüştilikte tek tanrılığa dönüşür. Din olarak adlandırılan diğer birçok öğretide olduğu haliyle, tanrı-tanrıçanın cinsiyetini belirlemek için kullanılan takılardan birinin kullanılması Ahura Mazda'nın anlamının yitmesine neden olacaktır. Bu nedenle Ahura Mazda için tanrı-tanrıça kavramlarını birlikte kullanmak belki de daha doğru olacaktır. Çünkü öğretisiyle tarım kültürü temelinde toplumu yeniden kurmayı amaçlayan Zerdüşt, kadın-erkek eşitliğini her yerde öne çıkarır. Yani cinsiyetçiliğin aşılmasının Ahura-Mazda'dan başlatılması gereğinin farkındadır.

Zerdüştilikte tek tanrıdan ziyade tek tanrılığa doğru gidiş diyoruz. Çünkü Zerdüştilikte her şey dualite temeline dayanır. Dualiteler arasındaki ilişki ve çelişkinin sonucu da varlıkları ve olayların gidişatını belirler. Dualiteler başta yaratım-yaratan ve yaradılış için geçerlidir. Buradaki dualite, kendisini doğaya, topluma, insana, varlıklara, olaylara ve yaşama yansıtır. İki yaratandan bahsedilir, ancak ikisinin de eşit düzeyde oldukları ve eşit düzeyde yarattıkları söylenemez. İyilikleri, iyileri ve gerçek olanları yaratan Ahura Mazda iken, Ehriman ise, Ahura Mazda'nın her yarattığı iyiye karşılık bir kötülük, kötü ve sahte yaratan yaratıcıdır. Doğal toplumun milyonlarca yıllık birikimi, ana-kadın öncülüğünde neolitik devrimi ve tarım kültürünü yaratarak ahlaki-politik toplum olarak adlandırılan hakikati ortaya çıkarmıştır. Toplum dışı ve karşıtı küçük bir kesim de ortaya çıkan bu hakikate el koyup yaratılan tüm manevi-maddi değerleri gasp ederek ve kendi sahte hakikatini yaratmış ve buna da uygarlık adını koymuştur. Bu nedenle demokratik uygarlık ile devletçi uygarlık ile bunlar arasındaki ilişki-çelişkiler ne anlam ifade ediyorsa Zerdüştilikte de Ahura Mazda ile Ehriman ve bunlar arasındaki ilişki-çelişkiler o anlamı ifade eder.

Ahura Mazda: Ahura Mazda, tüm iyi varlıkların ve iyiliklerin yaratıcısıdır. Her alanda iyilik, güzellik, eşitlik, erdemlilik, temizlik, aydınlık ve diğer toplumsal değerleri temsil eder.

Ehriman: Kötülüklerin yaratıcısıdır. Tüm kötü ve karanlıkları Ehriman'ın yarattığına inanılır. Ahura Mazda'nın her bir yarattığına karşılık olarak Ehriman da bir kötü varlık yaratır.

Zerdüştilikte Evren ve Varlıkların Oluşumu

Zerdüştiliğin, evren ve yaşam oluşumunu izahatına ilişkin farklı görüşler olsa da, özellikle en eski kaynakların incelenmesiyle de ortaya çıkan ortak görüş şöyle izah edilebilir.

Evren, sınırları bilinmeyen bir boşluktur. Bu boşluk içinde, ışığı dışına sızdırmayan bir yer vardır. Spenta Mainyu (iyi ruh) yani Ahura Mazda'nın mekanı olan bu yer aydınlığın, iyiliğin, güzelliğin, erdemin, bilgeliğin, doğruluğun ve ahlakın merkezidir. Hiçbir güç tarafından yaratılmamış olan bu yer

ezelden beri vardır. Burası dışındaki her yerde karanlıklar hakimdir.

Angra Mainyu, yani Ehriman'ın egemenliğinde olan karanlıklar diyarı da, hiç kimse tarafından yaratılmamış olan ve ezelden beri var olan yerdir.

Başlangıçta evrende sadece bu iki güç vardır ve birbirlerinden habersizdirler. Bunlar dışında hiçbir ruhsal ve/veya yapısal varlık yoktur. Ancak bir süre sonra Ehriman, Ahura Mazda'nın varlığını fark edince durum değişir ve ona saldırır. Kötülüğün bu saldırısına uğrayan iyilik, yani Ahura Mazda savunma savaşı verir. Bu olayla birlikte artık tüm evrenin tümünde ve tüm varlıkları içine alacak şekilde iyi ile kötü arasında sürekli mücadele dönemi başlar. İyi, aydınlık, doğruluk egemen oluncaya kadar bu mücadele sürecektir. Gathalarda, Zerdüşt iyilik ve kötülük; aydınlık ve karanlık ikililiğini aynı anda-birlikte var olan ve birbirleriyle sürekli savaşan ikizler olarak tanımlar.

Yasna 30'da yazıldığına göre:

"İlk yaratılmışlar çift ruhlarmış,
İkiz yoldaşlar diye tanıtırlar kendilerini
Yine de her düşüncede, sözde ve edimde bu ikisi
Asla anlaşamazlar.
Bir iyi öteki kötü"

Zerdüşt aynı yasna'nın devamına insanın iradesi ve rolünün önemine de işaret eder:

"Ve bu ikiden bilge seçer doğru olarak
Bilge olmayan seçemez, böylece ve yolunu şaşırır." (31)

Bu mücadelenin ilerlemesiyle bir süre sonra, Ahura Mazda, varlıkları kendi bünyesinden yaratmaya başlar. Ahura Mazda'nın yarattığı bu varlıkların harekete geçmesi için ise zaman yardımcı olur. Zerdüştilerde zaman, Zûrvan olarak tanımlanır. Kürt mitolojisinde, zamanın simgesi ve aynı zamanda yaşamın tanığı, koruyucusu olduğuna inanılan yıldıza Zûrvan-Zirewan denir. Yaratılışın hareketini sağlayan enerji ise havadır; burada Varuna'nın rolü öne çıkar.

Evrenin bu şekilde yaratılmasından sonra Ahura Mazda ile Ehriman arasındaki savaş şiddetlenerek sürer. Ahura Mazda'nın her bir yarattığına karşın Ehriman da bir kötü varlık yaratarak iyilikleri yok etmek ister. Ahura Mazda yarattığı varlıkları, "kamara" adlı yerde barındırır. Bu yer genelde yumurta ile sembolize edilir. Ehriman'ın yarattığı varlıklar, bu yumurtanın kabuklarını kırıp içine girince artık iyilik ve kötülük, karanlık ve aydınlık aynı zeminde birbirleriyle savaşırlar.

İyi-aydınlık, egemen olana ve kötülük-karanlığı ortadan kaldırana kadar bu savaş sürecektir. İyi ile kötü, karanlıkla aydınlık arasındaki mücadele evrenin her yerinde ve tüm varlıklar içinde ve arasında vardır.

İyi ile kötünün iç içe geçmesinden sonra, Gaethya adlı aşamaya geçilir. Ruh ve maddenin bütünleştiği bu aşamada, dünya, yıldızlar, gezegenler, toprak, dünya, doğa, toprak yaratılır. Bitki, hayvan ve insan oluşumunun temeli atılır. Zerdüşti kaynaklarda konuyla ilgili en fazla ağırlık kazanan anlatıma göre; Vauru Kaşa denilen Dünya, suyla kaplıdır. Bu dünya da, ezelden var olan Haraiti Bareze denen bir dağ vardır. Airyana Vaeco'nun da üzerinde bulunduğu bu dağ aynı zamanda Dünya'nın merkezidir. Hareketi gözlenebilen ilk canlı varlık, kutsal Homa bitkisinde içkin biçimde bu dağa iner. Homa'nın kök salması ve çoğalmasıyla artık insan ve hayvan örnekleri oluşur.

Zerdüşti kaynaklara göre; ilk insan numunesi, Gayo Maretan adlı insansı varlıktır. Bu varlığın, kötülük güçleri tarafından öldürülmesinden kırk yıl sonra ilk insan çifti dünyaya gelir. Erkek Maşiye, kadın ise Maşiyane adı alır. Özellikleriyle birlikte Maşiye ve Maşiyane adlı ilk insanların oluşumu uzun ve karmaşık bir evrimle gerçekleşir. İnsan beden ve ruhtan oluşur. İnsan dünyaya inince neyi nasıl yapacağına kendisi karar verir. Ancak sindirim ve sinir sistemleri insanınkine benzeyen varlıkların yenmesi yasaktır. Sığır tam da bu özellikleri taşıdığı için yenmesi yasaktır. Ancak Maşiye ve Maşiyane'nin to-

runları olan Yima, bu kuralı bozarak büyük günah işlemiş ve bundan dolayı insanların ölümlü olmalarına yol açmıştır.

Doğadaki Temel Maddeler

Zerdüşti öğretide evren ve varlıkları oluşturan temel maddeler; su, toprak, hava ve ateştir.

Su: Arınma, fiziksel-ruhsal temizlik ve sağlıklı olma özelliklerini temsil eden Aşa ve Haurvatak adlı meleklerle suya verilen değere vurgu yapılır. Bunun yanı sıra, dünyanın önce su kütlesinden oluşmuş olduğu anlatımı da suyun önemine işaret eder. Suyun kirletilmesi de en büyük günahlardan sayılır.

Toprak: Zerdüşt'ün yeniden canlandırmak istediği tarım kültürünün kendisi zaten toprağa dayanır. Zerdüşti öğretide toprağa verilen önem Armaiti adlı melekle yansıtılır. Armaitiye atfedilen insanın kendi özüne uygun olması, insana mücadele gücü vermesi, inancın toprağa bağlılıkla ölçülmesi gibi özellikler bu değere işaret eder.

Zerdüşte göre bir karış toprağı ekmek bir ülkeyi fethetmekten daha değerlidir. Gathalar ve Yasnalarda toprağın değerine sürekli vurgu yapılır toprağın kirletilmemesi en büyük günahlardan sayılır. Dikkat edilirse ölülere ilişkin yaklaşımda bu çok açık görülmektedir.

Hava: Yaşamın olmazsa olmazı sayılır. Mitraizmde, Varuna ile sembolize edilen havanın değeri Zerdüştlükte diğer meleklerin özellikleri arasına serpiştirilmiştir.

Nuh Tufanı

Nuh Tufanı'na benzer bir felaket öyküsü Zerdüşt öğretisinde de vardır. Ancak gemi yoktur ve onun yerine Vara adlı bir yapı inşa edilir. Vara'nın her bir kenarı yaklaşık bir koşu alanı uzunluğundadır. Bu felaket uzun bir süre devam eder.

Nuh Tufanı ve benzer anlatılarda olduğu gibi burada da ruhlu-canlıdan birer çift alınır. Vara'da kurulan toplumsal sistem ve yaşam cennet gibi de tanıtılır.

Zerdüşt Öğretisindeki Melekler

Budizm'de tanrılar olarak bilinen Daeva, Zerdüştilikte tüm kötülükler için kullanılan bir kavramdır. Aryen toplumunun parçalanması sonrasında bazı toplulukların birbirlerine rakip olmaları, bu sonuca yol açmış olabilir.

Zerdüşt'ün, bugünkü ifadeyle toplumsal cinsiyetçiliğe karşı savaşımı melekleri sınıflandırmasına da yansır. Bu temelde Zerdüştilikte ölümsüzler de denen altı baş melekten üç melek kadındır, üç melek de erkektirler.

Onları kısaca tanıyalım:

Erkek olanlar: Aşa, Vahu Menah, Kişatria Vairya

Kadın olanlar: Armaiti, Hauruatat ve Ameretat.

1-Aşa

Eril ve dişil özellikleri sentez olarak birlikte taşıyan bu melek, erkek olarak bilinir. Saflık ve doğruluğu temsil eder. Aşa adı-yıkamak-kavramından gelir. Burada yıkanmak; temizlenmek hem beden ve hem de ruh için geçerlidir. Aşa, insanın Ahura Mazda'ya nasıl ulaşabileceğini gösterir. Ahura Mazda'ya en yakın olan melektir. Gathalarda şöyle der:

"yalnızca bir tek yol vardır, Aşa'nın yolu; diğer tüm yollar yanlıştırlar"

Aşa, insana mücadele etme yolunu gösterir. Aşa, insanın sadece tanrı Ahura Mazda için değil, aynı zamanda toplum için de dürüst ve doğru, adaletli ve yürekten olmasını belirtir. Aşa, ateşle sembolize edilir (Newroz geleneğine bağlı olarak ateşten atlama, bu özellikten kaynağını alıyor). Aşa, aynı zamanda cennet toprağını da ifade eder. Aşa'ya karşı Ehriman, Drug'u (Kürtçe yalan anlamında) yaratmıştır.

2-Vahu Menah

İnsanı Aşa'nın yanına götüren "iyi akıl"dır. Vahu Menah, bilme, bilgi ve öğrenmedir. tanrıyı sevme gücünü temsil eder. Tanrıyı sevme gücü en fazla da hayvanlar için gösterilen sevgiyle ifade edilir. Vahu Menah, hayvanları koruma meleği olduğu için et yememe kültürü de onun denetimindedir. Doğru sevgiyi gös-

teren Vahu Menah'tır. Vahu Menah, Ahura Mazda ile Zerdüşt arasında mesaj taşıyıcıdır. Eril olarak tanınmasına rağmen, eril ve dişil özellikler Vahu Menah'ta sentezlenmiştir.

3-Kşatria

Kşatria erildir. Yaratanın egemenliğini gösterir. Yaratanın yerine yönetme işini icra eder. İnsanlara "iyi düşün, iyi konuş, iyi yap" ilkesini öğreten Kşatria'dır. Kşatria'nın sembolü demirdir.

Demir'in kullanılmasının, demokratik uygarlık güçlerinin direnişlerine çok önemli katkı sunduğu biliniyor. Mitannilerde demir işlemeciliğinin çok ileri olması ve Kawa'nın demirci olması ile Kşatria arasında doğrudan bir bağlantı kurulduğu anlaşılıyor.

4-Armaiti

Kadın bir melektir. İnançsal bağlılık, dindarlık ve sevgiyi, özlü olmayı ve doğru bakışı temsil eder. Aryenik dilde toprak ana anlamında kullanılır. Kötülüklere karşı mücadele etme gücü verir insana. Armaiti, Aşa kadar önemlidir.

Armaiti'ye karşı Ehriman, Pairimaiti adlı kıskançlık, kibirlilik ve kendini üstün görmeyi temsil eden yaratığı oluşturmuştur. Tarımkültürü ve ana-kadın tanrıça kültünün, Zerdüşt öğretisi üzerindeki çok güçlü etkisini; bu etkiyi en açık yansıtan meleğin de Armaiti olduğunu görüyoruz. Zerdüşt, Armaiti yoluyla toprak ve doğanın yaşamsal önemini topluma kavratmayı amaçlar.

5-Haurvatak

Haurvatak, sağlamlık ve sağlıklı olmayı, fiziki bütünlüğü temsil eder. Kadın olan Haurvatak'ın işareti sudur.

6-Ameretat

Ameretat ölümsüzlük ve sürekliliktir. Kadın olan Ameretat'ın işareti bitkilerdir. Ehriman, Ameratat'ka karşı ölümü temsil eden Merathyu'yu yaratmıştır. Haurvatak ile Ameretat birbirleriyle sürekli ilişki içindedirler.

Zerdüştilikte Gök Cisimleri

Güneş: En fazla öne çıkan gök cismi güneştir. Güneşin anlamı aydınlık, iyilik, yaşam kaynağıdır. Zerdüştilikte de güneş, Mitra tarafından temsil edilir.

Tistyra (Sirius yıldızı ya da Venûs): Kürtçede Gelawêj olarak adlandırılır. Ağustos ayının adıdır. Mitannilerde Tuşap olarak bilinir. Yaşamı yeniden yeşertir; canlandırır. Kötülüklerin insana egemen olmasını engeller. Yağmur ve bereket getirir. Kadınla sembolize edilen Venüs aynı zamanda tanrıçaların temsilcisidir.

Ay: Gece ve karanlıklarda insanı korumayı temsil eder. Med-Cezir (suyun alçalıp yükselmesi) olayının kaynağı olduğu bilinir.

Zerdüşt Öğretisinin Kitapları

Avesta: Zerdüşt zamanında ceylan derisinden yapılma 16.000 yaprak üzerine yazıldığı anlatılır. Ancak, Makedonyalı İskenderin, Aryen ülkesini işgal etmesi sırasında Persepolis'teki kütüphaneyi yakmasıyla kütüphanede bulunan Avesta'da yanmıştır.

Avesta'da yazılanlar, halkın sözlü arşivinde kalır. İrani ve Zerdüşti olan Sasani iktidarı döneminde bu sözlü arşivden yararlanılarak ve kuşkusuz iktidar güçlerinin lehine birtakım değişiklikler yapılarak Avesta yeniden yazılır. İslam adını kullanan Arap egemen güçlerin bölgeyi işgal etmesi sırasında Zerdüştilik ve Avesta yine imha tehlikesiyle karşılaşır. Kendilerini zor bela kurtarıp da Hindistan'a atan Zerdüştiler, Avesta'dan elde kalanların ancak bir kısmını beraberlerinde götürerek kurtarabilirler.

Gatha: Çoğunluk bölümleri imha edilmiştir. Elde kalanlar, genel görüşe göre Zerdüşt'ün sözlerinden oluşmaktadır. Gathaların dili şiirseldir. Gathalar Zerdüştiliğin kaynağı, içeriği, ölçüleri ve mücadele tarzının anlatımıdır. Hem din hem de yaşamın, toplumun ve evrenin kural ve ölçülerini izah eder.

Vendîdad: Dini yasa ve ölçüleri anlatır.

Zerdüştilikte Ateş ve Ateşgahlar

Ateş: Zerdüştilikte, doğadaki dört temel maddeden biri sayılan ateşin, Aryenler için, toplumsallaşmaya başlangıçtan itibaren bü-

yük önemi ve kutsallığı vardır. Ateş daha sağlıklı beslenmeye yardımcı olması, toprağın pişirilerek birçok eşyanın yapılmasında katkı sunması, ısıtma özelliği gibi nedenlerle toplum yaşamına büyük faydaları vardır. Ateşin ısıtma özelliği, aynı zamanda kendi etrafında toplumsallaşmayı da geliştirir. Bu nedenlerle ateşe maddi ve manevi olarak büyük anlam ve kutsallık atfedilir. Yine bu nedenle olacak ki yaşamın kaynağı sayılan güneşle eşit anlamı paylaşmıştır. Bunun yanında ateş aynı zamanda temizliğin, saflığın, erdemliliğin ve aydınlığın kaynağı ve sembolü olarak da değerlendirilmiştir. İnsanların günahı olup olmadığının ateşle sınanması, Zerdüştilik ve etkileşim içinde olduğu diğer öğretilerde vardır. Ateş temizlik ve saflığın sembolü olduğu kadar kendisine de özenle yaklaşılır. Aryenlerde ateşin kutsallığı, Kürtlerin ateşe gösterdikleri saygıyla günümüzde bile devam etmektedir. Örneğin; Kürtlere göre, ateşe su dökmek günümüzde bile günah sayılır.

Ateş konusunda Hüseyin Engizek, " Antik Çağın Devrimcisi Zerdüşt" adlı kitabında şöyle anlatır:

"Zerdüştlükte ateşler bölümlere ayrılmaktadır. Daha sonra yazılmış olan, Yeni Avesta'da, Yasna 17'de, ateşler beşe ayrılmaktadır. Bir; Berezi Savab yani kutsal olanların önünde yakılan ateştir. İki; Vobufryane, insan ve hayvan bedenindeki ateştir. Üç; Urvazişta, bitkilerde bulunduğuna inanılan ateş. Dört; Vazişta, bulutların çarpmasıyla oluşan yıldırım veya şimşeği ifade eder. Beş; Spenişta, çalışma yerlerinde kullanılan ateştir. Bu aynı zamanda evde kullanılan ateş içinde geçerlidir. Evdeki kutsal ateş en çok kullanılan ateştir. Yine bazı kaynaklara göre ise kutsal ateşler üçe ayrılır. Bir; Farnhag, din adamların ateşi. İki; Guşnasp, savaşçıların (krallar dahil) ateşi. Üç; Burzin mihr, köylü ve çiftçilerin yani halkın ateşi. Burada sosyal sınıflandırma ön plana çıkarılmaktadır. Fakat Zerdüştün Gathaları'nda en fazla insanın ruhsal ateşi olan Fravarşiler'den bahsedilir."

Ateşgahlar: Ateşgahın kökeni de ateşin toplum yaşamında çok önemli bir değer olarak yer almasının başlangıcına dayanır. Zagros-Toros yükseltilerinde, özellikle kış gecelerinde yakılan ateşler etrafında toplanan insanlar sadece kendilerini ısıtmakla kalmazlar. Esasta toplumsal ihtiyaçları, sorunları tartışarak çözümler üretirler. Bununla birlikte doğayı, yaşamı ve kendilerini anlamaya çalışırlar; bu anlam verme çabasına bağlı olarak

ateşi kutsarlar. Ateşgah, Zerdüştilikte bir çeşit ibadet mekanlarıdır. Ancak sadece bu olmayıp aynı zamanda, eğitim, politika, örgütlenme görevlerinin de uygulandığı mekanlardır.

Zerdüşt ilk ateşgahı Xorasan bölgesindeki Belx şehrinde inşa eder. İkincisini yine Xorasan bölgesinde, üçüncüsünü Urmiye'de, dördüncü ve son ateşgahı ise Urmiye bölgesine yakın Şiz şehrinde kurar. En büyük ateşgahlardan biri olan ve Taxt-ı Süleyman da denilen Şiz'deki bu ateşgah aynı zamanda Zerdüştiler için hac mekanı olarak kullanılır. Zerdüşt'den sonra da birçok ateşgah inşa edilir.

Zerdüştilikte Toplumsal Kesimler

1-Athravan yani rahipler grubu

2-Rathaestar yani savaşçılar grubu. Kral da buna dahildir

3-Vastryoş yani köylüler ve çiftçiler grubu

Zerdüştilikte Önemli Törenler ve Kutsal Günler

Navjote (Yeni Doğum) Töreni: Zerdüşlük öncesi geleneklerde de var olan bu törende büyük şölenler düzenlenir. Yeni doğum ya da ikinci doğum anlamına gelen bu tören, bir Zerdüşti olanlar için 7 ile 15 yaş arasındaki dönemde ama daha çok da 10-15 yaşları arasında yapılan bir törendir. Çocuğun kişilik kazanmaya başlaması, yaşamı-doğayı-toplumu anlamaya başlaması kutlanır aslında. Saflığı, temizliği, günahsızlığı ve doğruluğu temsil eden gömlek ve kemer, ayrıca erkekler için takke, kızlar için başörtüsü kullanılır. Bu malzemelerin hepsi beyaz renktedir ve özel olarak hazırlanırlar.

Sudre, yani "iyi yol" denilen bu gömlek geçmişi ve geleceği sembolize eder. Gömleğin mutlaka giyen kişi tarafından hissedilmesi gerekir. Sudrenin ön tarafındaki "gırban" adlı cepte tüm iyi düşünce, söz ve eylemler saklıdır.

Kusti adlı kemer, bu kemerin takılmasıyla Zerdüşt inancını ve bunun gereklerine uymayı kararlılıkla sürdüreceği belirtilmiş olur. Bu kemer Ahura Mazda'ya ulaşmanın yolu olarak da görülür. Zerdüşt'ün Gathalarının sayısı 72 olduğu için bu kemer 72 adet ipten örülmüştür. Kusti, Zerdüşt'ün "iyi düşün, iyi konuş, iyi yap" ilkelerine atfen çocuğun beline üç kez dolanır. Önden ve arkadan atılan dört düğümle de tanrının tek ve sonsuz olduğu, Ahura Mazda'ya inanmanın gerçek inanç olduğu, Zerdüşt'ün peygamber olduğu ve en son da bu giysileri giyenin belirtilen üç yasayı esas alacağı anlatılır.

25 Aralık: Güneş tanrısı olan ve aynı zamanda tüm özelliklerini Ahura Mazda'ya yansıtan Mitra'nın doğum günü sayılır. Yumurtayla sembolize edilen bu gün yeniden yaşam veya yaşamın yeniden dirilişi anlamı atfedilerek bayram olarak kutlanır. Dikkat edilirse bu gelenek aynı anlamı içermek üzere Hıristiyanlıkta da vardır.

Newroz Bayramı: Tüm Aryenik topluluklarda "yeni gün" " bahar bayramı" olarak kutlanan bu gün yeni yılın başlangıcıdır. Zerdüşt'ün inzivadan dönerken Daitya (Aras) nehri kenarına inip de Ahura Mazda tarafından vaftiz edildiği ve peygamber kılındığı gündür. Asur devletinin Aryen-Babil ittifakı temelinde yıkılması da bu güne denk getirildiği için birçok açıdan anlamlı ve kutsal bir gündür.

Zerdüştilikte Ölüme ve Ölülere Yaklaşım

Zerdüştilikte ölen insanın ruhu Cinvat adlı bir köprüye getirilir. Ancak iyi olanlar köprüyü geçerken kötü olanlar ise üzerinde yürüdükleri köprü incelip keskinleştiği için aşağıya karanlığa düşerler. Aşağıya düşenler ise üç kısma ayrılırlar. Bunlardan tamamen kötü olanlar sürekli cehennemde kalırlar. Çok günah işlemiş ama iyilik de yapmış olanlar on iki bin yıl cehennemde kaldıktan sonra cennete girebilirler. İyiliği ve kötülüğü eşit oranda yapanlar ise günahlarından arınıncaya kadar cehennemde kalıp daha sonra cennete girebilirler. Ruhların cennete varışı ise üç

aşamalıdır. İyi düşüncelerindenden (hamut) dolayı önce yıldızlara, iyiyi konuşmalarından (Huxt) dolayı önce aya, iyiyi yapmalarından (Huvarşt) dolayı önce güneşe yükseleceği, ancak bu aşamalardan geçtikten sonra cennet kapısına varabileceği belirtilir. sorgulama cennette de devam eder.

Bir insanın ölümünün yaklaştığı anlaşılınca törenlere hemen başlanır. Dünyadaki yaşam ve diğer dünyaya yolculuk üzerine olan Ahunavairya ve Aşemvahu adlı Gathalar okunur. Yaşam temizlik ve ölüm hem fiziki ve hem de manevi kirlilik olarak algılanır. Bu nedenle, İnsan öldükten sonra özel görevliler dışında kimse cesede dokunamaz. Tören esnasında kullanılan tüm elbiseler ve malzemeler yakılır. Ceset, bir takım işlemlerden sonra, çeşitli ritüeller ve dualar eşliğinde Daxma adlı ölü yakma kulelerine bırakılır. kuledeki özel hazırlanmış yere yerleştirilen ceset kuşların sadece kemikleri bırakacak şekilde temizlemesi için bekler. Tabii cesetten akan sıvının toprağı kirletmemesi için yer özel filtreleme sistemiyle temiz tutulur. Ardından kemikler yakılarak külleri, tüm cesetlerin külleri için ortak olarak kullanılan yere bırakılır. Zerdüşlükte ölüm ve ölene yaklaşım temelinde yapılan ritüellerin, yaşama ve doğaya verilen anlamla çok yakın ilişkisi vardır.

Zerdüşt ve Öğretisinin Toplumsal Açıdan Anlamı

Düşünsel-Felsefik Yönü

Zerdüştilik hakkındaki belgelere bakıldığında, Zerdüşt'ün bir peygamber ve öğretisinin de bir din olduğu savunulabilir. Bu yaklaşımın bir yere kadar doğruluk payı da olabilir. Ancak Zerdüşt öğretisinin sadece bir din olduğunu kabullenmek, anlamayı zorlaştıracağı gibi Zerdüştiliğe de haksızlık olacaktır. Her şeyden önce düşüncenin gelişiminde toplumsal tarih boyunca birçok aşama kaydedilmiştir. Bu aşamalardan biri de din yani inanç kültürüdür. Din toplumdan ayrı ve tamamen metafizik bir ifade biçimi olmadığı için aynı zamanda düşünsel ve felsefik bir fenomendir de. Her bir aşama ve bakış açısı kendisinden öncekilerden etkilendiği gibi kendisinden sonrakileri de bir biçimde etkilemiştir. Modernist paradigma bağlamındaki determinist yaklaşımına göre de din belli bir sürede ortaya çıkıp da belli bir süreyle sınırlandırılan bir gerçeklik de değildir. Yani bu bakış açısınca yapılan "klasik" determinist sıralama, düşünsel gelişimin tüm aşamaları için olduğu gibi din için de yapılamaz. Animizm-fetişizm-totem-din-felsefe-bilim biçiminde kesinliğe ve gerekirciliğe dayalı sıralama, bir pozitivizm hastalığıdır ve devletçi uygarlığa hizmet etmenin ötesine gitmez.

Bu temelde Zerdüşti öğretinin, düşünsel-felsefik yönünü incelemeye çalışacağız.

Zerdüştilikte, su, toprak, hava (oksijen) ve ateş doğadaki temel maddeler olarak tanımlanır. Evren, varlıklar ve yaşamın temel yapıtaşları olarak tanımlandıklarından dolayı büyük değerleri ve önemleri vardır. Bu maddelerin önemi melekler ve tanrı-tanrıçaların özelliklerine içertilir. Fakat bu maddelere verilen kutsallık sadece metafizik olgularla izah edilmez. Bundan daha öte öğretinin önerdiği doğru yaşam ve toplumun inşası açısından bu maddelerin ne kadar değerli olduğu kavratılmaya çalışılır.

Evrenin ve oluşumun izahatında kuşkusuz metafizik anlatım yöntemi kullanılmaktadır. Ancak bu konuda da yaşamdan ve toplumdan kopuk biçimde öte dünyayı merkez almaktan ziyade hakikati yeniden gerçek kılmanın yolları aranır. Evreni tanımlarken kullanılan "iyilik, güzellik, doğruluk gibi değerlerin merkezi olan ve dışarıya ışığın-aydınlığın dışarı sızmadığı Ahura Mazda'nın mekanı" anlatımı, mecazi bir anlatım olup insan ve topluma hakikate ulaşmayı gösterir. Hakikatin yolunun da önce kendini ruhsal, kişiliksel, düşünsel ve bedensel olarak arındırmakla mümkün olacağını belirtir.

Zerdüştilik öğretisinde bir diğer felsefik yön dualitedir. Batıyı merkez alan düşünce sistematiğinde bilindiği gibi dualite ve bundan

kaynaklı diyalektik Antik Yunan dönemine dayandırılır. Ancak açıkça anlaşılacağı gibi Antik Yunan'daki çıkışından yüzlerce yıl önce ve üstelik daha güçlü anlam içermek üzere dualite Zerdüşti öğretide vardır. Kaldı ki dualite kavramının kökeni Kürtçe'den gelmektedir ve orijinali -dûalî- yani iki yönlü, iki yanlı, ikili anlamındadır. Zerdüştiliğe göre, iyi ile kötü, aydınlık ile karanlık, doğru ile yanlış ve bunlardan kaynaklı karşıtlıklar tüm varlıklarda ve olaylarda vardır. Dolayısıyla her yerde, her zaman ve her oluşumda sürekli mücadele olduğu, karşıtlıkların birlikte var oldukları ve de iyi-aydınlık-doğruluk-güzellik gibi olumluluklar egemen olana kadar bu mücadelenin kesintisiz süreceği savunulur.

Zerdüşt'ün Toplumsal Projesi

Zerdüşt, içinde bulunduğu toplumun kendi olmaktan çıktığını, sürekli dıştan gelen saldırılara karşı koyamadığını ve bu nedenle dağılmayla yüz yüze kaldığını, her bakımdan baş aşağı gittiğini görür. Bu temelde toplumda var olan köle ve egemenlikçi yaklaşımları reddeder. Başlangıçta dış saldırılara karşı toplumu direnişe sevk etmek ister. Bunda başarılı olamayınca tarzını değiştirerek ancak zihni ve ruhsal yoğunlaşma ve arınma sonucunda toplumu özgürlüğe ve aydınlığa götürecek yolları bulabilir. Toplum zihniyetinde ve yaşam biçiminde köklü bir devrim yapmanın zorunlu olduğunu; dolayısıyla öncelikle ideolojik-örgütsel ve önderliksel ihtiyacın karşılanması gereğini görür. Yoğunlaşmaları sonucunda, gelenekte ve var olanda köleleştirici, toplumun zararına olan öğeleri ayrıştırır. Bu şekilde kurtuluşun tarım kültüründe olduğunu görür. Yani geçmiş ile kendi dönemi arasında doğru bir bağ kurar. Hatta geleceği de bu bağlantılandırmaya dahil etmek ister.

Zerdüşti öğretide bilgi önemlidir. Ancak bilginin doğru olması ve topluma hizmet etmesi, bunun için de toplum tarafından paylaşılması zorunludur. Binlerce yıl önce yaşamış olan Zerdüşt, topluma sunulmayan bilginin sadece devlet-iktidara hizmet edeceğini bugünkü bilimcilerden çok daha iyi bilmektedir.

Güneşe, suya, toprağa ve tarıma büyük önem vermesi, çalışkanlık, fiziksel-ruhsal ve düşünsel saflık, nefs terbiyesi, kadın ve toprağa özdeş anlamlar biçmesi, hayvan yenmesine karşı olması, paylaşım, eşitlik gibi birçok özellik esasta neolitik devrim ve tarım kültürünün damgasını taşıyan değerlerdir. Öz savunmada Zerdüşti öğretinin toplum tasarımında oldukça öne çıkmaktadır. Kötünün iyiye, karanlığın aydınlığa, çirkinliğin güzelliğe karşı sürekli saldırdığını dolayısıyla iyinin kötüye karşı egemen olana kadar her zaman aktif bir mücadele içinde olması gerektiğini çok güçlü vurgular.

Zerdüşti kaynaklarda toplumun belli gruplara ayrıldığı anlatılır. Ancak yapılan bu grup tanımlamalarının, sınıflaşmadan ziyade ihtiyaçlar temelinde gerçekleştirilen işbölümü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Zerdüşt'ün insanlara ve topluma hitabetinde, onlarla ilgili ifadelerinde efendiler, köylüler veya benzeri kavramları kullandığına rastlanmaz. Hitabetinde ve ifadelerinde "erkekler, kadınlar" kavramlarını kullanır.

Zerdüşt'ün İnsana İlişkin Yaklaşımı

Zerdüşti öğretide insan kul-köle-edilgen var olanı kabul eden bir varlık değildir. Toplumun durumunu ve nedenlerini sorgulaması, eleştirmesi ve doğruyu aramada ısrar etme özelliklerinin kendisi gibi diğer insanlarda da olmasını ister. Zerdüşt'e göre oluşumu ve olayları, insanın yapacağı tercih ve mücadelesinde elde edeceği sonuç belirleyecektir. Burada, insanın irade sahibi olmasını ve kötülüklere karşı mücadele etmesini ve hatta bu tavrın insan olmanın gereği olduğunu gösterir.

Zerdüşt'te öğrenme ve anlamaya ilgi çok gelişkindir. Toplumun tüm kesimlerini tanıması, evren, yaşam ve varlıkların oluşumunun sırrını çözmeye çalışması, Vahu Menah'ın önerisini kabul etmesi, Ahura Mazda ile

girdiği diyalog, insanlarla tek tek ilgilenmesi, ateşgahlar başta olmak üzere insanları ve toplumu eğitme çabasındaki ısrar gibi birçok örnek, Zerdüşt'ün öğrenmeye ve öğretmeye olan ilgisini gösterir.

"İyi düşün, iyi konuş, iyi yap" ilkesini esas alır. Her Zerdüştinin hayata kendi iradesiyle müdahil olma aşamasında yapılan "Navjote" yani yeniden doğuş törenlerinde bu ilke tüm ritüellere damgasını vurur. Erdemlilik, aydınlık, doğruluk ve güzelliği kendi düşüncesi, sözü ve eyleminde temsil eden insanın toplumu da doğru temelde kuracağını dile getirir.

Zerdüşt'ün Doğaya Yaklaşımı

Zerdüşt öğretisinin bugünkü ifadeyle tam bir toplumsal ekolojik öğreti olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Zerdüştilikte insan-toplum ve doğa bir bütünlük içerisinde ele alınmaktadır. Yaratanın, meleklerin özelliklerinin belirlenmesi, Evren ve varlığın oluşumunun izah ediliş tarzı, toprak ve suya verilen özel önem, hayvan sevgisi, toplumun yeniden kurulmasının tarım kültürüne dayandırılması gibi birçok örnek, Zerdüşti öğretinin doğaya yaklaşımını ortaya koymaktadır. Yaklaşımlarında hayvanların insana emanet edildiklerini ve dolayısıyla insanların onları sevmek ve korumakla yükümlü oldukları bilinci hakimdir. Bununla birlikte topluma yararı olan hayvanlar oldukça öne çıkar. Horoz, günışığı ve yeni bir günün başlangıcını müjdelediği, insanları uykudan ve tembellikten uyandırdığı için; köpek insanları ve toplumun mekanlarını koruduğu için; sığır özellikle çift sürmede kullanıldığı ve ayrıca süt verdiği için; keçi-koyun gibi hayvanlar süt ve yünlerinden faydalanıldığı için hepsi kutsal sayılırlar. Bu nedenle de korunmaları, bakılmaları, aç bırakılmamaları, eziyet edilmemeleri ve kesilip yenmemeleri gerekir. Aksi davranmak en büyük günahlardan sayılır. Zerdüştilikte doğa, toplum ve yaşama saygı iç içedir. Yalan söylemek en büyük günahtır. Başta köpek, kedi, sığır olmak üzere topluma faydası olan hayvanların öldürülmesi en büyük günahlardandır. Hayvanlarda döllenmeyi ve çiftleşmeyi önleme kesin olarak yasaklanmıştır. Gayri meşru cinsel ilişki yasaktır. Zerdüşt'e göre intihar etmek, Ahura Mazda 'ya düşmanlık olup en büyük günahlardan sayılır.

> *Zerdüşti öğretide bilgi önemlidir. Ancak bilginin doğru olması ve topluma hizmet etmesi, bunun için de toplum tarafından paylaşılması zorunludur.*

Zerdüşt'ün Kadın Ve Cinsiyete Yaklaşımı

Zerdüşt, kadının içinde bulunduğu kölelik durumunu; değerlerinin elinden alınarak hiçleştirildiğini görür ve buna karşı daha çocukluğundan itibaren tavır alır. Bu tavır alış salt tepkisini göstermekle sınırlı kalmaz. Zerdüşti öğretiye göre kadın ve erkek birbirine arkadaş olarak ve bir arada yaratılmış olduğundan kadın ve erkek eşittirler. Zerdüşti inancın yaygınlaştığı alanlarda tek eşliliğin esas alınmasının nedeni budur. Zerdüşt, kadının ancak erkekle eşit ve özgür temeldeki birliğiyle toplumun yeniden kurulabileceğine inanır. Tarım kültürüne dayalı toplumun kadın öncülüğünde kurulduğunun bilincindedir. Bu yaklaşıma bağlı olarak toplumsal cinsiyetçiliği ortadan kaldırmak için büyük mücadele verir. Kadına yönelik eşitlikçi ve özgürlükçü yaklaşımı, Ahura Mazda ve meleklerin kimlik, rol ve özelliklerinin belirlenmesinde çok açık görülür. Cinsiyete vurgu bazen yok iken bazen de dişil öğeler ağırlık kazanırlar. Yani eril öğeler, dişil olanları bastıracak şekilde öne çıkmazlar. Zerdüşt'ün kendi yaşam, ilişki ve davranış tarzına ilişkin anlatımlarda da cinsiyet özgürlükçü yaklaşım görülür.

Kadının kapatılarak hiçleştirilmesi, koruma adı altında köleliğinin daha da inceltilerek derinleştirilmesi, eşitlik ve özgürlük adı altında üzerinde her türlü istismar ve

talanın gerçekleştirilmesi yaklaşımları Zerdüşti öğretide yoktur. Modernist paradigma ve ona bağlı determinist yaklaşımın "ilericilik-gericilik" ölçülendirmesinin perdeleme, saptırma ve aldatma olduğunu burada da görebiliyoruz.

Sonuç Yerine

Evrenin milyarlarca yılla ifade edilen tarihinin mirasını devralan ve onun özeti olan insan, farklılığının farkına varmayla birlikte toplumsallaşmaya da adım atmıştır. Toplumsallaşmayı başlatan ilk girişimlerle de insan kendi olmaya başlamıştır. Bir anlamda kendini yaratan evren olarak da tanımlanan insanın toplumsallık tarihi, milyonlarca yılla ifade edilir. Bu süre içinde insan toplumunun ortaya çıkardığı değerler, birikimler ve kazanımlar neolitik devrim ve tarım kültürüyle zirveyi yaşar. İnsan toplumun yeniden doğuşu anlamına da gelen bu dönemdeki manevi-maddi kültür değerleri, insanlığın hafızasından hiç silinmemiştir ve silinmesi de mümkün değildir. Neolitik toplum ve tarım kültürü, ahlaki-politik toplumun en anlamlı biçimi olarak hakikatin de en fazla yaşandığı dönemdir.

Toplum dışı unsurların toplum karşıtı temele dayalı olarak kurdukları devletle birlikte insan toplumu için de tarihin seyri artık farklı işlemeye başlar. Varlığı ve kendini sürdürme yöntemi savaşa dayanan devlet adlı örgütlenme karşısında toplum güçleri de direnişe geçer. Yaşanıp da kaybedilene yeniden ulaşmak, hakikati yaşanılır kılmak için devletin ilk kuruluş anından itibaren hakikat arayışları başlar. Zaman-mekana bağlı olarak oluşum ve ifade biçimleri farklılıklar arz etse de kaynak bir olduğu için savunulanlar ortak değerler, kazanımlar, birikimler ve gelecek tasarımlarıdır. Evren, varlık, doğa, yaşam, toplum ve insana ilişkin değerlendirmeler de ortaktır.

Kısaca demokratik uygarlığın direniş geleneği olarak tanımlanacak bu arayışlar kapsamında ortaya çıkan direniş biçimleri birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindedirler. Bir dönemde ortaya çıkan kendinden öncekilerin bıraktığı mirasın olumlu yönlerini kullanabildiği ve kendisinden sonrasına ışık tutabildiği oranda toplum tarafından benimsenir. Bu gerçeğe bağlı olarak Zerdüşti öğretinin de Mitraizm'den ve eldeki verilere göre İ.Ö yaklaşık 3000'li yıllara tarihlenen Hermes-Hanok-İdris'in öğretisinden etkilendiği gözlenmektedir. Bununla birlikte toplum tarafından kabullenme kolay gerçekleşmez. Devletçi iktidar güçlerinin topluma ve gerçekten toplum adına olan arayışlara karşı saldırıları ile bu saldırıların sonuçları büyük engeller oluşturmaktadır. Ancak hakikat olanın toplum olduğu ve günümüze kadar kendini koruduğu, sahte olanın ise devlet olduğu ve tüm maddi imkanlarına rağmen tam egemen olamadığı ve olamayacağı da bir gerçek.

Zerdüşt öğretisi ile direniş geleneğinin diğer biçimleri arasındaki etkileşimi ortaya koyması açısından bazı örnekleri vermek yararlı olacaktır.

Toprak, hava, su ve ateşin doğadaki temel maddeler veya elementler olarak tanımlanması. Aydınlık ve ışığın hakikatin kaynağı ve ona ulaşmanın temel yolu olarak gösterilmesi. Erdemlilik, saflık, arınma, kendini ve toplumu sorgulamanın yaşamsal önemi. Kötüye karşı mücadele etmenin insan olmanın gereği olarak görülmesi. İnsan iradesi ve müdahalesinin sonucu belirlemesi. Paylaşma, eşitlik, emeğin vazgeçilmez büyük değerler olarak sahiplenilmesi. İnsanı, toplumu, doğayı ve diğer varlıkları sevmenin insanın borcu olarak tanımlanması ve burada sayamayacağımız birçok değer ve öğe Doğu kaynaklı düşünce biçimleri ve öğretilerin tümünde benzer anlamlar yüklenilerek esas alınır.

Bu temelde Zerdüşt ve öğretisini de demokratik uygarlık güçlerinin hakikat arayışı çerçevesinde değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Zerdüşt gerçekleştirmek istediği zihniyet devrimiyle, hakikat olan ahlaki-politik toplum ile bunun kişiliğini yeniden inşa etmek ister.

KONFÜÇYÜS VE KONFÜÇYÜSÇÜLÜK

"Eski zamanlarda, insanlar bilgiyi kendilerini yetiştirmek için edinirlerdi. Bu zamandaysa, insanlar bilgiyi başkalarını övmek için elde etmeye çalışıyorlar."

Konfüçyüs

MÖ. 5-6. yüzyıllar arkaik köleciliğin artık katlanamaz boyutlara ulaştığı bir döneme tekabül eder. Sınıflı-devletli uygarlığın çıkışıyla birlikte başlayan ve insanları kendi kölesi haline getiren erkek egemenlikli zihniyete karşı büyük bir öfke oluşmuştur. Yok edilmek istenen özgür yaşam arayışları alabildiğince zayıflatılmıştır ama özgürlük arayışında yeni yöntemler devreye sokulmaktadır. Çünkü bu arayışlar hiçbir zaman tümden ortadan kaldırılamamıştır. Düzensiz de olsa köleciliğe karşı, dağların kuytuluklarında kalan aşiretlerin önderlik ettiği direnişler söz konusudur. Mezopotamya'da Asur'a karşı gelişen direnişler bunun somut ifadesidir. Bu direniş geleneğini çok daha eskilere götürmek mümkündür. Nemrut'a karşı İbrahim'in, firavunlara karşı Musa'nın putlaştırılmak istenen zihniyete karşı çıkışları bilinmektedir.

Diğer yandan yine bu dönemde, Zerdüşt önderliğinde köleciliğe karşı yeni bir direniş dalgası gelişmiştir. Zerdüşt, tarihin aynı geleneğinden beslense de, başlattığı eylemselliğine siyasal ve ahlaki bir içerik kazandırmıştır. Daha doğrusu çıkışını belirleyen ahlaki ve siyasal öğeler olmuştur. Zaten Asur'a karşı direnen halkların birliğini de oluşturan bu düşünce olmuştur. Köleciliğe karşı başkaldırılar tıpkı neolitik devrim gibi etkisini

diğer alanlarda da göstermiştir. Uzun süre Mezopotamya'daki akademilerde eğitim gören Yunanlı filozoflar buradan edindikleri direniş geleneğini Batı'ya taşımışlardır. Sokrates'de dile gelen ahlakçı felsefe bunun Grek'teki yansımasıdır. Yine Hindistan'da yönetimdeki Brahmanlara karşı Buda'nın direnişi bunun Hindistan'daki yansımasıdır. Dolayısıyla Çin'deki köleciliğe karşı Konfüçyüs'ün çıkışını da aynı eksende değerlendirmek mümkündür.

Bu geleneğin en önemli özelliği köleci uygarlığın yaşadığı krizi aşmak, insanın toplumsallaşmasında temel harç olan ve sınıflı-devletli toplumla bozulan ahlaka yeniden vurgu yapmaktır. Toplumsallığın ahlaki yozlaşma ile dağıtılabileceğini bilince çıkaran Konfüçyüs'ün felsefesinin temeline ahlakı yerleştirmesi bu açıdan oldukça önemlidir. Bir yandan devletin gelenek ve göreneklerle daha iyi yönetilebileceğini söylemesi, diğer yandan da birey olgusunu ön plana çıkararak insani erdemleri "üstün insan" profiliyle ahlaki bir temelde oluşturmaya çalışması incelenmeye değer bir durumdur.

HAYATI

Konfüçyüs'ün yaşam öyküsü, kişiliği ve ona atfedilen öğretilerin ayrıntılarının doğruluğundan emin olmak olanaklı değildir. Kaynaklarda Konfüçyüs'ün ölümünden sonra geliştirilmiş, kuşkusuz pek çok yönüyle takipçileri tarafından elden geçirilmiş, zenginleştirilmiş, yeniden düzenlenmiş karma açıklamalar vardır. Mevcut bilgilerdeki kimi iç tutarsızlığa, vurgu farklılığına karşın, bilgi ile ahlaksal erdem arayışına tutkuyla inanan, tüm yaşamı boyunca dürüstlüğünü koruyan, kendini sadece öğretmeye adayan bir insana ait bütünlüklü çizgileri seçmek mümkündür.

Konfüçyüs, Çin'de şimdiki Şantung'un bir bölümü olan Lu eyaletinin Tsou şehrinde, M.Ö. 551'de dünyaya gelmiştir. Üç yaşında babasını kaybetmiş ve hayatı yoksulluklar içinde geçmiştir. Öğrenmeye olan sevgi ve merakı sebebiyle 15 yaşından itibaren kendisini ilme vermiştir. 19 yaşından sonra bir okul açmış ve öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Konfüçyüs'ün Yin krallık ailesine mensup olduğu söylenirse de, soy kütüğü ve ailesi hakkındaki bilgiler daha sonraki kaynaklara ait olup güvenilir bulunmamaktadır. Konfüçyüs Lu'da belirli aralıklarla küçük memuriyet görevlerinde bulunmuştur. 50 yaşına geldiğinde kendisine devlet şurasında görev verilmiştir. Fakat onun adalet bakanı olarak görev yaptığı yolundaki rivayetlere pek de itibar edilmemektedir. Politik başarıya olan merakından dolayı o, eski bilgelerin erdemlerini yeni nesillere aktarmak suretiyle, kendisinin barış ve iyi idareye sebep olma misyonuna sahip olduğuna inanıyordu. Onun metodu yeni görüşler ortaya koymak değil, sadece eskilerin hikmetli sözlerini aktarmaktı. Amacı, geçmişin gelenek ve göreneklere sahip çıkan idarecilerinin Çin'e barış ve huzuru nasıl getirdiklerini göstermekti. Bu nedenle kendisini tanıtma ve ülke yönetimi ile ilgili düşüncelerini pratiğe dönüştürme arzusu onu, 13 yıl Lu dışında dolaşmaya ve düşüncelerini anlatmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla Wei, Ch'en ve Sung gibi şehirlerde saraydan saraya dolaşmış; fakat dönemin idarecilerini, kendi tavsiyelerine uyma konusunda isteksiz bulmuş ve 483'te Lu'ya geri dönmüştür.

Konfüçyüs ömrünün büyük bir kısmını araştırmalarla geçirmiştir. Eğitimi kendisi için temel bir erdem olarak kabul etmiştir. İnsanları eğitmekteki amacı, zamanının insanlarına geçmişin iyi bir yorumunu yapmak biçiminde tanımlanabilir. Konfüçyüs son derece başarılı bir eğitimci olarak tarih sayfalarına geçmiştir. Bu nedenle özellikle gençleri politik görevlere hazırlamıştır. Aynı zamanda onun müritleri durumunda olan öğrencileri de ona sevgi, sadakat ve samimiyetle bağlılıklarını pratikleri ile göstermişlerdir. Ayrıca öğrencilerini edebiyat, tarih, felsefe ve ahlâk eğitimi almaya teşvik etmiştir.

M.Ö. 479'da yaşamını yitiren Konfüçyüs hayatını şöyle özetlemiştir: "15 yaşında kendimi öğrenmeye verdim. 30 yaşında irademe

sahip olabildim. 40 yaşında şüphelerden uzaklaştım. 50 yaşında "Gök'ün emrini" öğrendim. 60 yaşında seziş yoluyla her şeyi kavradım. 70 yaşında doğru olan şeylere zarar vermeden kalbimin isteklerini yerine getirebildim"

Konfüçyüs'ün gayesi ideal insanlardan meydana gelen ideal bir toplum oluşturmaktı. Ona göre ideal insan akıllı, cesur, kibar, müzik ve törenlere bağlı; hırslı olmayan mütevazı bir kimse, yani Chün-tzu'dur. Chün-tzu aynı zamanda asil olmayan, fakat kültürlü yetişen bir asilzade demektir. Chün-tzu edebi manada "hükümdar oğlu" anlamına geliyor ve asaleti ifade ediyorsa da, Konfüçyüs bu kelimeye kendine göre yorumlamıştır. Konfüçyüs'ün tasarlamış olduğu ideal insan ve ideal toplum fikri onu, ideal bir hükümet düşüncesine sevk etmiştir. Çünkü zamanında iyi bir hükümet mevcut değildi, halk ıstırap içindeydi. Onun idealindeki hükümet, bütün insanların iyi olduğunu kabul eden ve halkın güvenini kazanan bir hükümetti. Dolayısıyla ona göre halkın güvenini kazanmayan bir hükümet uzun süre ayakta kalamazdı. Aynı zamanda, korku ile yönetilen devleti değil, hükümdarla halkı arasında karşılıklı anlaşma bulunan ortak bir iradeyi savunmuştur. Konfüçyüs bu konuda şöyle demiştir: "Halk yasalarla yönetilir ve cezalarla yola getirilmek istenirse, onlar kendilerini cezalardan kurtarmaya çalışacaklar; ama hiç utanç duymayacaklardır. Onlar erdemle yönetilir ve terbiye gerekleriyle yola getirilmek istenirse, utanç duyacaklar ve böylece iyi olmaya çalışacaklardır."

Konfüçyüs'ün etkisi özellikle ölümünden kısa bir süre sonra artmaya başlamıştır. Han hanedanlığı döneminde (M.Ö. 206-M.S.225) meşhur olmuş; ahlâkî ve politik etkileri de giderek artmaya başlamıştır. Hatta onu tanrılaştırma çabaları bile olmuştur. Böylece yeni bir din ortaya koymayı düşünmediği halde, Lu'nun prensi onun onuruna bir mabet inşa etmiş ve onun adına kurbanlar sunulmaya başlanmıştır. Bu durum Konfüçyüsçülüğün bir din olarak başlangıcı sayılmıştır.

Daha sonra Konfüçyüs'ün öğretileri, imparatorluk törenleri ve imparator tarafından Gök'e yapılan ibadetle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Çin yönetimine bağlı bütün bölgelerde Konfüçyüs'e de ibadet edilmesi emredilmiştir. Böylece Konfüçyüsçülük Çin'in resmi ve milli dini haline getirilmiştir. Konfüçyüsçülüğün milli din olarak kabul edilmesinde imparatorun, kendisinin "Göğün Oğlu" olduğu şeklindeki tasavvurunu dinin merkezine daha fazla yerleştirmesi etkili olmuştur. Han hanedanlığı döneminden itibaren, pek çok aile tarafından riayet edilen atalarla ilgili törenler bilgin sınıfının resmi kültü haline gelmiştir. Konfüçyüs'e ibadet

"Halk yasalarla yönetilir ve cezalarla yola getirilmek istenirse, onlar kendilerini cezalardan kurtarmaya çalışacaklar; ama hiç utanç duymayacaklardır. Onlar erdemle yönetilir ve terbiye gerekleriyle yola getirilmek istenirse, utanç duyacaklar ve böylece iyi olmaya çalışacaklardır."

de, atalara tapınmanın bir uzantısı, özel bir uygulama şekli olarak telakki edilmiştir. Çünkü başlangıçta Konfüçyüs'e kendi torunları tarafından, alışılmış olduğu şekilde tapınılmış; daha sonra Han hanedanları tarafından mezarı başında kurbanlar sunulmaya başlanmıştır. M.Ö 125'te ona, imparatorlara verilen şeref ve paye verilmiş; M.S.1'de Dük12 adı verilmiş; 492'de kendisine, "saygı değer Ni, iyi yetişmiş bilge" unvanıyla hitap edilmiştir. 609'da her eğitim yerinde onun adına bir mabet yapılması emredilmiş ve en büyük öğretmen olarak kabul edilmiştir. 739'a gelindiğinde kendisine Prens denilmiştir. 1906'da İmparatoriçe Dowager, Gök'e sunulan kurbanların aynısının Konfüçyüs'e de sunu-

lacağına dair ferman yayınlamıştır. Konfüçyüs'ün adına mabetler inşa etme geleneği bu asrın başlarına kadar devam etmiştir. Ayrıca, 1912'ye kadar imparator onun şerefine, ilkbahar ve sonbaharda olmak üzere, yılda iki defa kurban sunmuştur. Yaklaşık iki bin yıl boyunca Konfüçyüsçülük, Çin idaresinde teoride kaldığı, yani üstadın genel kural ve düşüncelerine dayandığı sürece en üstün konumda olmuştur.

20. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise Çin'de Konfüçyüsçülük neredeyse tümden yadsınmıştır. Çin, Batı dünyası karşısında kendisini değerlendirmeye giriştiğinde, Konfüçyüsçülüğün katılığına, geçmişten devşirme ülkülerine, sıradüzen ile tören saplantısına yönelik eleştiriler gündeme gelmiştir. 1960 Kültür Devrimi'nin, Halk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ortaya çıkan Konfüçyüs karşıtı eleştirileri pekiştirmesine karşın, Konfüçyüsçülüğü ortadan kaldırmayı hedefleyen yenilikler de Konfüçyüsçülük çizgisine, biçemine uymuştur. Komünizmin, işçi sınıfına yaraşır tutumlara göre kişiliği yeniden biçimlendirmeyi amaçlamasının, Konfüçyüsçü tarzda kendini yetiştirme öğüdüne pek benzediği; önder Mao'nun sözlerine gösterilen büyük saygının, eskiden Konfüçyüs'e gösterilen saygıyla aynı olduğu sık sık dile getirilmiştir. Dolayısıyla Konfüçyüsçülüğün etkisi Çin'de devrimden sonra da devam etmiş, Çinlilerin hayat ve düşüncesi üzerinde en büyük etkiye sahip olmuştur. Nihayet 1934'te, Konfüçyüs'ün doğum günü olan 27 Ağustos, ulusal tatil günü olarak ilan edilmiştir.

KONFÜÇYÜSÇÜLÜK

Konfüçyüsçülük, Çin klasiklerine dayandırılan ve Çin'in büyük bilgin ve filozoflarından olan Konfüçyüs'ün adına izafe edilen ahlâki, sosyal, ekonomik-politik ve 'dini' konularla ilgili inanç ve uygulamalar bütününün adıdır. Konfüçyüs'ün ölümünden sonra Konfüçyüsçülük dinleştirilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Çin'in yerli ve milli dinlerinden biri haline getirilmiştir. Halbuki Konfüçyüs'te din yoktur. Konfüçyüs öğretisi, uhrevi olanla pek ilgilenmemiştir. Dolayısıyla Konfüçyüsçülük, Konfüçyüs'ün öğretilerine dayandırılan ve Çin halkının iki bin yıl boyunca sürdürdüğü yaşam biçimi, dünya görüşü, siyasal ideoloji, toplumsal ahlak anlayışı ve bilim geleneğidir. Diğer bir ifade ile ismini Konfüçyüs'ten almış olan Konfüçyüsçülüğü Çin'de geçmişten beri kabul gören, doğal dinler üzerine perçinlenmiş ahlaki bir sistem olarak tanımlamak mümkündür. Konfüçyüsçülük Çin'de "Bilginlerin Öğretisi" ve "Konfüçyüs'ün Öğretisi" diye adlandırılmıştır. Konfüçyüsçülüğün kökleri Konfüçyüs'ten daha öncesine, "Ju" diye bilinen bir bilgin sınıfının öğretilerine kadar gider. Bu sınıf eski Çin'de, Gök'e ve Yer'e kurban ve duaların sunulduğu, yani tabiat tanrılarına ve ata ruhlarına ziyafetlerin verildiği resmi bir kültün dini ayin ve törenlerinde görev alan uzman kişilerdi.

TANRI İNANCI

Konfüçyüsçülük'te tanrı veya tanrılar panteonu, rahiplik, mabed, dogmatik-katı inanç veya kutsal kitap yoktur. Çinliler bu yüzden Konfüçyanizm'e "Okul" ya da "Bilginler Doktrini" adını vermişlerdir. Konfüçyüs, hiçbir zaman kendisini ilahi bir kuvvetin elçisi olarak hissetmediği gibi; doğaüstü varlıklar, üstün kuvvetler ve dini anlamda ruhlardan da bahsetmemiştir. Ayrıca tanrıların ve ruhların varlığı hakkındaki düşünceleri de reddetmiştir. Bu sebeple bazıları onun yerinin dinde değil felsefe tarihinde olduğunu söylemişlerdir. Ki doğru olan da budur. Konfüçyüs felsefesini daha çok ahlaka dayandırmıştır. İnsan yaşamıyla, toplumla ilgilenmiştir. Konfüçyüs dünyevi olmayanı ilgilenmesi gereken konular içerisine almamıştır. Dolayısıyla ölümden sonraki yaşam tahayyüllerine kafa yormamıştır. Bu konudaki bir soruya: "Eğer insan hayatı henüz tanıyamamışsa, ölümü nasıl tanıyabilir?" diye cevap vermiştir. O, ruhlar hakkında da konuşmamış. Bu konuda da, "Eğer biz insana hizmet edemezsek, ruhlara nasıl hizmet edebiliriz?" demiştir.

Çin'de Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm gibi dinler ortaya çıkmadan önce; atalara saygı, gök ve tabiat ruhlarına tapınma, gelecekten haber verme, kutsal varlıklara kurban sunma ve Şang-ti diye adlandırılan bir yüce varlık inanışı vardı. Şang-ti yüce tanrı karşılığında kullanılan Çince bir terimdir. Çin'de yaygın olan ve Şang-ti diye adlandırılan yüce varlık inancı Konfüçyüs'te de devam etmiştir. Ancak Konfüçyüs, bu yüce varlığı ifade etmek için daha önce kullanılan T'ien'i tercih etmiştir. Gök anlamına da gelmektedir. Konfüçyüs'e göre T'ien; o zaman anlaşıldığı üzere, gökte oturan, kötü hükümdarları cezalandıran, yeni hanedanlar kuran ve iyileri mükafatlandıran atalara verilen bir ad değildir. T'ien; yüce varlık, doğa düzeninin idarecisi, her şeyin üstündeki varlık, yaratıcı güç anlamına gelmekteydi. T'ien'de tek tanrılı dinlerde olduğu gibi bir inançtan bahsedemeyiz. Konfüçyüs'ün kabul ettiği ne kutsal bir kitap ne de bu inancın vahiy geleneği söz konusu değildir. Bu terim Çin'in entellektüelleri tarafından da, insan hayatının tamamlayıcı bir parçası olan, doğa düzeninde etkili olan, şahsi olmayan güç için kullanılmıştır. Konfüçyüs bu terimi, "her şeye hakim olan tanrı" anlamında kullanmıştır. O T'ien'e, iyiliğin kaynağı olarak saygı göstermiş, bağlılığını itiraf etmiş, T'ien'in emrini öğrenmiş ve kendisini anladığına inanmıştır. Bilinen tanrı inancı için kullanılan şahsi terim ise Şang-ti'dir.

Konfüçyüs'e göre erdem dört kısımdan meydana gelmektedir: İnsan sevgisi, adalet, emredilen merasime itaat ve bilgi

Konfüçyüsçü inanışa göre Gök, insanları korumak için hükümdarlar; tanrı yolunda yardımcı olsunlar ve ülkenin her yanında huzuru sağlasınlar diye öğretmenler göndermiştir. O yücedir, yerdeki insanlara hükmedicidir ve kötüler çoğalınca da hükmü amansızdır. Ölüm ve hayat göğün emridir. Gök her şeyi açıkça görür ve bütün işlerde insanlarla beraberdir. Aynı zamanda Gök kanun düzenleyicisidir. O, iyi insanlara uzun ömür bahşettiği gibi, erdeme de mükafat vermektedir. Konfüçyüs'e göre erdem dört kısımdan meydana gelmektedir: İnsan sevgisi, adalet, emredilen merasime itaat ve bilgi. Konfüçyüs, *"İnsan bu dört asli erdemi bir arada toplayarak onlara göre hareket ederse insan olmanın erdemliliğine ulaşacaktır. İnsan aynı zamanda göğün emrine göre hareket etmelidir"* der. Çünkü Konfüçyüs'e göre, Gök'ü gücendiren bir kimsenin dua edecek başka yeri olmaz. Kısaca belirtmek gerekirse, Çin dini tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin, büyük tanrı olarak 'Gök Tanrı' bulunur. Ve Konfüçyüs bunu, T'ien ile ifade etmiştir. Ayrıca bu dinde, başka dinlerde olduğu gibi yaratılış hakkındaki mitolojik düşüncelere rastlanmamaktadır.

İBADET

Çin'de her devrin dini özelliği haline gelen atalara tapınma, Çinliler tarafından asırlardan beri uygulanmış ve hala da uygulanmaktadır. Bu uygulamayı Konfüçyüs de tasvip etmiş ve onu, erdemlerin en önde geleni olarak kabul ettiği ataya saygının bir ifadesi olarak teşvik etmiştir. Esas itibariyle Çin halkının, atalarının tamamına tapınılmış gibi görünmektedir, fakat zaman içerisinde her bir aile kendi atalarına tapınmaya başlamıştır. Konfüçyüs, başkalarının atalarına tapınmanın dalkavukluk olduğunu söylemiştir. Uzun süre bu ibadet atalara ait yerlerde, ailenin, daha öncekilerin tamamını temsil eden en genç üyesinin huzurunda icra edilirdi. Daha sonra, ölenlerin isimlerini taşıyan ağaçtan yapılmış tabletlere tapınılmaya başlandı ve bin yıldan fazla bir süre bu törenler mum yakma, fazla olanı bağışlama ve tabletlerin önünde buhur

yakmayı; doğum ve ölüm yıl dönümlerinde mezarın yanı başında yiyecek ve içki sunmayı ihtiva ederdi. Bu kurban görünümündeki törenlerin amacı, soylarından gelmiş oldukları atalarına bir teşekkürün ifadesiydi. Yoksa işlenen her hangi bir suçun cezası veya kefaret niyetiyle kurban sunulmuyordu. Çünkü Çin dininde ataya bağlılık son derece önemliydi. Bir Çin atasözünde bu husus şu şekilde açıklanmıştır: "Her şeyin kökü göklerdedir. İnsanların kökü ise atalarındadır".

Konfüçyüs de atalarına, sanki onlar bedenen hazırlarmış gibi kurban sunmuş ve şu açıklamayı yapmıştır: "Ölmüşlere, sanki onlar hala bizimle birlikte yaşıyorlarmış gibi hizmet etmek, ataya saygının en güzel derecesidir". Konfüçyüs bireysel ibadet veya duayı şart koşmadığı gibi; bedel ödeme ayinlerini, günah itiraflarını ve günahtan kurtulmak için nefse eziyet ya da işkence yapmayı kabul etmemiştir.

AHLAKİ PRENSİPLER

Konfüçyüs 'üstün insan'ı oluşturma yolunda yaşam tarzını belirleyen bir çizgiye sahiptir. Bu çizgi de kendisini ahlak öğreticiliğine götürmüştür. Onun sisteminin amaçları arasında bilgi, samimiyet, bireysel yaşamı geliştirme, ailede ve sosyal ilişkilerde uyum ve dünya barışını sağlama yer alıyordu. Konfüçyüs'ün ahlak sistemi tümüyle topluluk için oluşturulmuştu. Konfüçyüs, ahlaki kurallara bağlılığa, insan kalbinin samimiyetini geliştirme çabasına ve iyi ahlaka büyük önem vermiştir. O bunun, iç güzelliğin doğruluğu, edebi geliştirme ve törenlere riayet yoluyla tüm insani ilişkilerde gerçek ifadesini bulacağını öğretmiştir. Ona göre soyluluk miras yoluyla devralınmaz, aksine herkes soylu olabilir. Gerçek soyluluğun işaretleri ise; insanları sevmek, evladın atalarına karşı olan sevgisi, samimiyet, insanlarla iyi ilişki kurmak, doğruluk ve aşırılıklar arasında ahenkli bir denge kurmaktır. Konfüçyüs bir yenilikçi olduğunu iddia etmemekle birlikte kendisini Çin'in ailevi, sosyal ve politik yaşamında esas olan ahlaki prensipleri kesin olarak yerleştirmekle sorumlu hissetmiştir.

Konfüçyüsçü ahlakın ana temeli, "Büyük Bilgi" kitabında kendini, ev halkını, milletini yönlendirme, barışı sağlamanın yolunu bulma şeklinde açıklanmıştır. Konfüçyüs, "Konuşmalar" adlı derlemesinde, dünyada beş şeyi her şeye uygulayabilmek yeteneğine "mükemmel erdem" demiştir. Bunlar; ağırbaşlılık, cömertlik, samimiyet, doğruluk ve nezakettir. Bunları da şöyle açıklamıştır: "Ağırbaşlı isen saygısızlık görmezsin. Cömert isen her şeyi elde edersin. Samimi isen halk sana güvenir. Doğru isen çok şeyi başarırsın. Nazik isen başkalarını hizmetinde kullanabilirsin". O, üstün insanı, "yoksullara yardım eder, zenginlerin servetini artırmaz" olarak tanımlamıştır. Üstün insanla küçük insan arasındaki farkı da şöyle belirtmiştir: "Büyük ve üstün insan erdemi, küçük insan rahatını düşünür. Üstün insan kanunlar üzerinde kafasını çalıştırır, küçük insan ise kendi rahatını aramaya bakar. Büyük ve üstün insan yalnız doğruluğu, küçük insan ise yalnız faydayı düşünür."

Konfüçyüs'e göre bir kimse dış güzellikten ziyade iyi ahlaka değer verirse, ailesine hizmette en büyük gayreti gösterirse, efendisine bütün hayatında bağlı kalabilirse, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde samimi ise, o insan için bir şey bilmiyor denilse bile, o insan bilgilidir.

Konfüçyüsçülük'te toplum şu beş ilişkiden doğan ahlaki sorumluluklara göre değerlendirilir: baba-oğul, 'karı-koca', büyük kardeş-küçük kardeş, amir-memur, arkadaşlar arasındaki ilişki. Bunlardan üçü aile ilişkisidir. Diğer ikisi de genellikle aile modellerine göre düşünülmüştür. Mesela, amir-memur arasındaki ilişki de, kardeşler arasındaki ilişkiye benzer. Bu sebeple Konfüçyüsçü toplum kendisini geniş bir aile gibi kabul eder. Buna göre hükümdar veya baba iyiliksever, topluluk ya da memurlar ise sadık olmalıdır. Erkek eş adil, kadın itaatli; baba nazik, oğul evlada yaraşır; büyük kardeş düşünceli, küçük kardeş itaatli olmalıdır. Arkadaşlar birbirine sadık

olmalıdır. Çin toplumunda aile temel birimdir, bu üç bağıntının hepsi de onunla beraber bulunmak zorundadır. Aile modeli, atalara tapınma kültü ya da baba nesebi ve baba mirası silsilesine dayanır. Böylece dini, ekonomik ve siyasi yaşam prensipleri ailede ve atalara tapmada kökleşmiştir. Evlada yaraşır ana baba saygısı Çinli'nin ahlak düzeninin temelidir ve insan doğasının bütün erdemini içine alır. Konfüçyüs, iyilikle ilgili yaşam tarzını düzenlemiştir. Onun takipçileri evlada yaraşır ana baba saygısını merkez yapmışlardır. Evlada yaraşır ana baba saygısı, sadece ölülere tören ve yaşayanlara itaati değil, aynı zamanda ana babanın şerefine leke getiren herhangi bir davranışın evlada yakışmadığını da içine alır. Eski Çin'de hükümdar ve devlete bağlılık evlada yaraşır ana baba saygısının tamamlayıcısı olduğu gibi, bugün de öyledir.

Konuşmalar'da: "Üstün insan daima saygı görür ve başarısızlığa uğramazsa diğerlerine karşı saygılı olur ve törenlere bağlı kalırsa bütün dünyada herkes onun kardeşi olur. Üstün insan kardeşleri olmadığı için neden üzüntü duysun?" denilmiştir.

Konfüçyüs, bir kimsenin bütün hayatına rehber olabilecek bir şey var mıdır sorusuna: "Karşılıklı davranış kelimesi kullanılamaz mı? Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma" diye cevap vermiştir.

Konfüsyüsçülük'te bütün ahlaki erdemleri de içine alacak beş temel erdem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ve en üstün olan jen olarak ifade edilir. İkincisi görevdir. Konfüçyüs'e göre görev yapılan bir yanlıştan sonra utanma duygusunda ortaya çıkar. Üçüncüsü terbiye ve görgü kurallarıdır. Gelenek ve göreneklere bağlı olma duygusuyla kendini dışa vurur. Dördüncüsü bilgeliktir. Doğru ve yanlışa karar verme duygusuyla dışa yansıtılır. Beşinci ve sonuncusu ise doğru inançtır. Bu da güvenilirlik olarak açıklanmıştır.

AHLAK VE JEN

Ahlaksal iyilik kavramının merkezinde jen yani iyilikseverlik ya da insan sevgisi düşüncesi vardır. Çince'deki bu sözcüğün tam karşılığını bulmak güçtür. İnsanlar arasında kurulması gereken en iyi ilişki biçimini karşılamak üzere, kimi zaman iyilikseverlik, kimi zaman da insancıllık diye yorumlanır. Doğuştan gelme bir yeteneğin alıştırmalarla güçlendirilmesiyle değil, kişinin kendini eğitme çabasıyla geliştirilen özel bir yetidir jen. Konfüçyüs jen'i aynı zamanda ahlaki düşüncenin kökeni olarak tanımlamıştır. Konfüçyüs, Konuşmalar'da jen ya da iyilikseverlik hakkında şöyle der: "Eğer gerçekten dilersek olur." Konfüçyüs'e göre jen, efendi ya da üst insan dediği kimsenin en önemli özelliğidir.

Konfüçyüs, gerçek iyilikseverlik ya da gerçek insancıllığın, gönül ile zihnin dışsal davranışlarla tutarlık gösterdiği bir kişi bütünlüğünü gerektirdiğini savunur.

Konfüçyüs, öngörülen ahlaksal bütünlüğün sonucu olan eylemi, yani hep faydalı olmanın, öğretmenin amaçlandığı bir kişi ahlakını geliştirmekle oluşan bütünlüklü iyilikseverliğe ahlak bakımından uygunluk diye tanımlar. Öğrenme sevdası, burada gereken kavrayış biçiminin edinilmesindeki temel öğedir. Konfüçyüs'e göre, *"öğrenme sevdası olmaksızın iyilikseverlik sevdasına düşmek insanı aptal eder."* Bu yüzden iyi niyetli olmak yetmez. İyiliksever olmanın yanında kişi de öğrenmeye, bilgiye, araştırmaya olan merak aşk düzeyinde olmalıdır. Bu ikili beraber olduğu zaman iyilik düşüncesi amacına ulaşmış olacaktır.

NASIL YORUMLAMALI

Yazının başında da belirttiğimiz gibi Konfüçyüs'ü dönem itibari ile köleciliğe karşı bir duruş olarak değerlendirmek mümkündür. Sınıflı-devletli uygarlığın çıkışıyla birlikte güçlü adam, şaman ve yaşlı bilgiden oluşan ittifakın ana kadının evcil düzenine karşı saldırıya geçmesi ahlaki-politik toplumun yapısına planlı darbenin başlangıcı olmuştur. Özellikle kadına ve onun oluşturduğu ahlaki topluma yönelmesi oldukça anlamlıdır. Zira kölecilik ahlaki-politik toplumun sınırlandı-

rılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu yüzden ahlaksızlık ve kölecilik arasındaki bağı görmek önemlidir.

Ahlak, toplumun yazılı olmayan, toplum içinde yaşayan insanların birbirileriyle ilişkilerini düzenleyen; iyi olanla kötü olanın niteliklerini belirleyerek insanların davranışlarına bir takım ölçütler getiren ilkeler, değerler ve kurallar bütünü biçiminde tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle toplumun zora dayanmayan kurallı yaşamıdır. Zira zora dayanan kurallar bilindiği gibi devletçi hukuku doğurmuştur.

İnsanın farklı bir tür olarak doğadan ayrışması, yani insanlaşması, toplumsallığı ve bilinçli emeğiyle olmuştur. Bilinç, insanın zihniyeti demektir. Toplumsallık ise onun ahlakını oluşturmuştur. Demek ki ahlakın oluşmasının iki temel koşulu; bilinç ve toplumsallıktır. Bunlar gelişmemişse ahlakta gelişmemiştir. Ya da bilinci ve toplumsallığı gelişkin toplumlar, ahlakı gelişkin toplumlardır. İnsanın ilk toplumsallaşması, eşitlikçi, komünal ve demokratik tarzdadır. Ahlak da bunları bir birine bağlayan harç gibidir. Sınıflı-devletli uygarlığa geçişle toplumsallıkta, dolayısıyla ahlak da bozulmalar meydana gelmiştir. Sınıflı-devletli uygarlık toplumsallığı ve onun ahlakını kendi gelişmesine karşı bir ayak bağı olarak görmüştür. Bu yüzden tüm uygulamalarıyla ahlaktan kurtulmaya çalışmıştır. Bu da beraberinde yeni bir zihniyet ve anlayışı doğurmuştur. Ancak oluşan yeni zihniyet karşı devrimci bir nitelik taşır. Ahlakla bağını koparmış zihniyet değersiz ve bir o kadar tehlikelidir. Ahlak toplumun vicdanı olarak düşünüldüğünde ise, toplumsallıktan kopmak aynı zamanda vicdansızlaşmaktır.

Ahlak aslında toplumsal özgürlüğün geleneksselleşmiş biçimidir. Ahlakı kalmamış birey ve toplumun, özgürlüğü de kalmamıştır. Ahlaksız toplum bitmiş toplumdur. Önderlik bu konuda şöyle demektedir*: "Ahlak ancak özgürlükle mümkündür. Daha doğrusu, özgürlük ahlakın kaynağıdır. Ahlaka özgürlüğün katılaşmış hali, geleneği veya kuralı da diyebiliriz. Eğer ahlaki seçim özgürlük kaynaklıysa, özgürlüğün zekâyla, bilinç ve akılla bağı göz önüne getirildiğinde, ahlaka toplumun kolektif bilinci (vicdanı) demek de daha anlaşılır oluyor."* Dolayısıyla toplumlar ahlaktan yoksun bırakılarak köleleştirilmiştir diyebiliriz. Bu yüzden de köleliğin ahlakından bahsetmek belki de en büyük ahlaksızlıktır. Ya da köleliğin bu kadar içsel yaşanmasının nedeni bu ahlak yitimi değil midir?

Konfüçyüs'ün ahlaka bu denli vurgu yapması toplumsal özgürlükler açısından önemlidir. Özellikle Çin'in geçmişi olarak kabul edebileceğimiz gelenek ve göreneklere bağlılığı, bunları restore ederek kendi dönemindeki insanlara kabul ettirme çabaları bir nevi ahlak arayışçılığıdır. İnsanlara alçakgönüllü olmalarını öğütlemesi, aileye bağlılığı aşılaması, insanlar arasındaki sevgi ve saygıyı canlı tutması vb. bunların hepsi ahlaka işaret etmektedir. Zaten topluma hatırlatmaya çalıştığı beş ilke yani amir-memur, baba-oğul, 'karı-koca', büyük kardeş-küçük kardeş ve arkadaşlar arasındaki ilişki bir yönüyle ahlaki prensipleri ifade etmektedir. Çünkü bunlar o toplumun gelenek ve göreneklerini oluşturmaktadır. Daha doğrusu göndermede bulunduğu "üstün insan" ya da "erdemli insan" profili özünde köleliğe karşıtlık temelinde ahlaki bir insan yaratma ya da insanı ahlakına tekrardan kavuşturma çabalarıdır. Nasıl ki toplumlar ahlaktan yoksun bırakılarak köleleştirilmek istenmişse, Konfüçyüs de toplumsal ahlaka sarılarak köleliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Çünkü ahlak insanların yaşam biçimidir. Yozlaştırılan da bu yaşamın kendisidir. Konfüçyüs bunun farkındadır. Devletin ahlaktan yoksun yönetilemeyeceğini söylemektedir. Ayrıca ahlakı ya da 'üstün insan' diye ifade ettiği erdemli bir kişiliğe bürünmeyen bir hükümdarın veya halkın birbirine itaat etmeyeceğini, saygısızlığın baş göstereceğini bunun sonucunda da insanların birbirine, hükümdarın kurallar ve yasalar

çerçevesinde halkına zulüm edeceğini düşünmektedir. Sistem içi bir çözüm arayışı olsa da ahlaki yargılarla köleci anlayışı ortadan kaldırmak istemiştir. Bunun yanı sıra insanların efendileri ile birlikte gömülmesine karşı çıkması kölecilik karşısındaki duruşunu daha net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Konfüçyüs bazı çevrelerin ele aldığı gibi ne bir dini bir önder ne de reformasyoncudur. Konfüçyüsçülük Çin'deki devlet ve devletçikler lehine sonradan dinleştirilmiştir. Ayrıca Konfüçyüs hiçbir konuda reformasyoncu yaklaşmamıştır. Yaptığı Çin'in eski toplumsal yaşamını restore etmesi ve insanları bu temelde eğitmesidir. Bu yüzden Konfüçyüs'ün sahiplenilecek özelliklerinin yanında eleştirilmesi gereken noktalar da söz konusudur.

Konfüçyüs'ün öncelikle devletçi bir paradigmaya sahip olduğunu söylemek gerekir. Tüm arayışları da hiyerarşik-devletçi sisteme uygunluk göstermiştir. Bu yüzden insanları ahlaki çerçevede eğittiği gibi devlete itaat eden memurlar ordusunu da oluşturmak istemiştir. İyi bir memurun nasıl olmasını ve iyi bir hükümdarın halkına nasıl davranması gerektiğini kurallara bağlaması aslında devlet sistemini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla Konfüçyüs'ün erkek egemenlikli zihniyetin dışında olduğunu söylemek zordur. Devlet zihniyetiyle bir şeyler yapmak istemiştir. Elbette ahlaki boyutuyla toplumsal özgürlüklere yaptığı katkılar değerlidir. Fakat katkılarının devlete alternatif değil de, tam tersine devletçi sistemi güçlendirmesi onu, sistem içi çözüm arayışlarının dışına itememiştir.

Yine baba ve oğul ilişkisinde oğulun babaya saygılı olması, kadının eşine itaatkar davranması, toplumun devletine sahip çıkması ve onu yüceltmesi, küçük kardeşin büyük kardeşi daima dinlemesi gibi ahlaki prensipleri zihniyet açısından değerlendirildiğinde Konfüçyüs'ün devletçi paradigmaya ne denli bağlı olduğunu görebileceğiz. Bunların hepsi de, Konfüçyüs'ün bakış açısına göre değerlendirildiğinde, ataerkil bir zihniyetin ürünüdür. Dolayısıyla pratikleştirmeye çalıştığı 'ideal toplum', 'ideal hükümet' gibi oluşumlar özünde ahlaki kuralları barındıran çabalar olsa da, devlet zihniyeti ve onun araçlarını kullanması nedeni ile toplumsal sorunlara kalıcı çözüm olamayacağı bir gerçektir. Tersine sorunları daha da katmerleştirmenin merkezedir devlet. Bu yüzden Konfüçyüs'ün dediği gibi dünya barışı, devletin, ahlaki kurallarla yönetilmesiyle gerçekleşmez. Eğer ahlakı katılaşmış özgürlük olarak tanımlıyor ve devleti de özgürlüklerin, ahlakın yitim alanı biçiminde ele alıyorsak, o zaman devlet ve toplumların barışını yan yana getirmemiz, devlet düzeni ile insanların huzura kavuşacağını düşünmemiz büyük bir gaflet olur.

Diğer bir konu da Konfüçyüs'ün aileye olan yaklaşımıdır. Aile Çin'in tarihsel-toplumsal geçmişinde önemli bir yer tutar. Çin'de aileye diğer bir ifade ile atalara olan bağlılık daima kutsanmıştır. Konfüçyüs de bu durumu olduğu gibi benimsemiş ve öğrencilerini bu temelde eğitmiştir. Fakat ailenin geleneksel yapısıyla devletin içindeki küçük devlet olması, küçük devlet içerisinde de baba yani erkek nesebine dayalı bir geleneğin devam ettirilmesi elbette yanlıştır. Konfüçyüs aile konusunda demokratikleşmeyi esas almamıştır. Önder Apo'nun dediği gibi var olan aileyi kabul etmek mümkün değildir. Fakat ailenin de demokratik uygarlığın unsurları içerisinde yer aldığını bilmekteyiz. Bu yüzden aileyi demokratikleştirmek can alıcıdır.

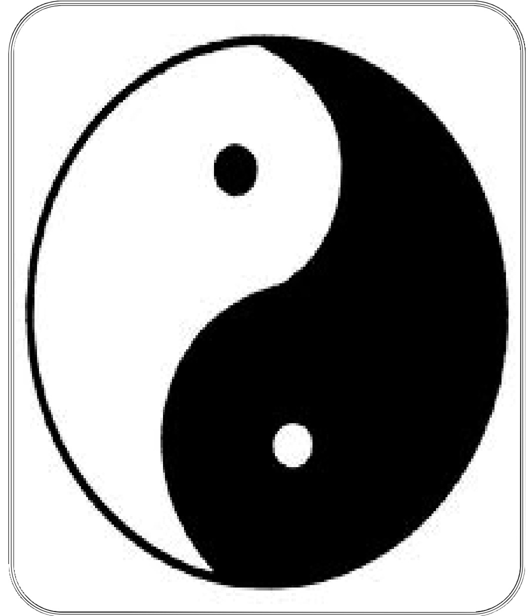
Eleştirilmesi gereken yanlarıyla birlikte Konfüçyüs'ü demokratik uygarlığın unsurları içerisinde değerlendirmek gerekir. Ahlaka, erdemli insana, gelenek ve göreneklere, eğitime, araştırmaya, yöneticiliğe, iyilik, sevgi, sadakat ve adalet kavramlarına, doğruluk, bilgelik, sorumluluk, güvenirlik ve görev anlayışına katkıları komünal-demokratik değerleri ifade etmektedir. Bugünün devrimcileri olarak bizlere düşen görev ise, Konfüçyüs'ün ısrarla öğretmeye çalıştığı tüm komünal-demokratik değerleri öğrenip ve öğretmektir.

TAOCULUK

Çin tarihinde ortaya çıkan iki önemli dinsel-felsefi akımdan biri olan Taoculuk, Konfüçyüsçülük seviyesinde sistemsel bir etki alanına yol açmamış, ancak Konfüçyüsçülük ile birlikte Çin toplumunu ve kültürünü en fazla etkileyen dinsel-felsefi akımdan biri olmuştur. Taoculuk, Çin toplumunda Konfüçyüsçülüğün büyük oranda göz ardı ettiği gizemcilik ve ruhsallık yönleriyle öne çıkmıştır. Bu yönüyle de Konfüçyüsçülüğün boş bıraktığı alanı tamamlama anlamında bir işlev görmüştür. Dolayısıyla her iki dinsel-felsefi akımın Çin toplumunda bir bakıma tek bir dinsel geleneği oluşturdukları düşünülse de Konfüçyüs'çülük ile Taoculuk çıkış özellikleri itibariyle örtüşmemişlerdir. Şüphesiz her iki dinsel eğilimin paylaştıkları ortak özellikler olmuştur. Örneğin dikkate değer bir benzerlik, her iki akımın da doğuş özelliği itibariyle dinsel bir sistemi öngörmeyip sonradan dinselleştirilmeleridir. Yine Taoculukta kilit bir önemde yer tutan 'Tao' mefhumu, aynı zamanda Konfüçyüsçülükte de temel bir öğe değerindedir. Buna benzer aralarında çok sayıda fikri paylaştıklarını söylemek pekâlâ mümkündür. Fakat aralarında hemen hiç örtüşmeyen temel bir ayırımın da var olduğunu önemle belirtmek gerekir.

Taoculuğun, Çin devlet geleneğinde Konfüçyüsçülük gibi bir ahlaki değerler sistemine yol açmadığı öncelikle belirtilmelidir. Burada devletçi sisteme karşı mesafeli duruş, Taoculuğu doğru yorumlamamız açısından da kilit bir öneme sahiptir. Örneğin Konfüçyüsçülük sonradan dinselleştirilip bir devlet dini haline getirilir ve bu anlamda rahatlıkla kabul görürken, aynı durumun Taoculuk için de geçerli olduğu söylenemez. Bu, her iki dinsel eğilim arasında önemle gözetmemiz gereken temel bir ayırım çizgisini oluşturur. Bu konuda örneğin Taoculuğun devletçi değerlere karşı köktenci ve çatışmacı olan bir karşı duruşu ifade etmediği, son derece mistik-pasifist ve bu bakımdan da dikkate değer bir tehdit nedeni olmadığı belirtilebilir. Aynı şekilde Taoculuğun Çin toplumunda sosyal ve siyasal sorunlardan kaçanların bir tür sığınağı olduğu, bu nedenle de politik çatışmalardan bir tür kaçış işlevi gördüğü de söylenebilir. Tüm bunlara rağmen Taoculuğun şöyle bir yanı da vardır: Bir şekilde devletçi sisteme karşı mesafeli duran, hatta bunun dışında bir arayışı ifade eden ve dönemine göre de bir hayli ilginç olan bir doğa ve toplum yorumunu geliştirmişlerdir.

Klasik Taocu düşüncenin ana iskeletiyle form kazandığı tarihi dönem, M. Ö 6. yüzyıl ile 3. yüzyıl arası dönemdir. Ne var ki bu konuda, özellikle de Taoculuğun doğuş etkenlerine ve kökenlerine ilişkin yapılan değer-

lendirmelerde daha çok da iki tür yorumun öne çıktığını görmekteyiz. Örneğin bir yoruma göre Taoculuk, düşünsel kökenleri itibariyle Çin neolitiğine (MÖ 4000) kadar gitmektedir. Dolayısıyla da bu döneme uzanan, doğaya tapınma kadim geleneğinin bir devamı olmaktadır. Çinli bilgelerin yaptıkları yeni katkı ve yorumlarla zaman içinde değişik formlar kazanmıştır. Bu nedenle de hem katı bir gelenek değildir, hem de bu kadim zamanın doğaya tapınma geleneğinin gelişkin bir yorumunu ifade etmiştir. Bu yorumun başlıca argümanları, her şeyden önce Taoculukta ifadesini bulan aşırı doğacılık, gizemcilik, tinsellik ve bir takım dini ritüel özellikler olduğunu önemle belirtmeliyiz. Diğer yoruma göre ise Taoculuk, daha çok da Çin tarihinin MÖ 6. yüzyıl ile 3. yüzyıl döneminin siyasi ve sosyal karmaşasına karşı gelişen derin bir tepkinin ürünü olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bunun için de bu dönemin kendiliğindenci bir akım olma özelliği göstermiştir.

Bizce bu her iki yorumun kendi mantığı içinde bir doğruluk payı vardır. İster dini, ister felsefi nitelikte olsun hiçbir düşünce akımı, içinde şekillendiği toplumun tarihsel-düşünsel kökenlerinden kopuk olarak bir anda ortaya çıkmamıştır. Çünkü hiçbir düşünsel akım, yaşadığı dönemin somut siyasal ve sosyal koşullarının etkilemesinden ve ihtiyaçlarından bağımsız olarak var olma ve gelişme olanağına da sahip değildir. Böylesi bir genel doğru ile Taocu düşüncenin anlam kazandığı bir tarihi dönemin koşullarını günümüze ulaşan sınırlı bazı verilerden hareketle ele alacağız. Ancak değerlendirmemiz açısından odak aldığımız dönem, daha çok Taocu düşüncenin önem kazandığı MÖ 6. yüzyıl ile 3. yüzyıl arası dönem olmaktadır.

Taoculuğun Ortaya Çıkış Koşulları

Genel Çin tarihi açısından bu dönem (özellikle MÖ 770'te Çou İmparatorluğu'nun dağılmasından sonraki beş yüz yıl), hanedan devletçiklerin birbirleriyle savaştıkları, büyük bir siyasi ve sosyal karmaşanın yaşandığı, güçlünün zayıfı yuttuğu, her anı savaş ve yıkımlarla geçen bir iç savaş dönemi olmuştur. Konfüçyüs (MÖ 551-479) başta olmak üzere, Taoculuğun ilk düşünürleri kabul edilen Lao-tzu (MÖ 6. yy) ile Chuang-tzu (MÖ 3. yy) gibi ünlü simalar bu dönemde yaşamışlardır. İşte Çin tarihinde büyük bir siyasi ve sosyal karmaşanın yaşandığı bu dönemde "kalıcı bir sosyal düzen nasıl sağlanır?" sorusuna yanıt bulmanın arayışı olarak Konfüçyüsçülük ile Taoculuk felsefi bir anlam kazandı.

Söz konusu düzenin sağlanabilmesi için Konfüçyüs, Çou İmparatorluğu'nun geçmiş dönemini yeniden canlandırmayı öngören ahlaki bir sistem geliştirdi. Bunun için imparatora güçlü bir bağlılığın, ataerkil düzene güçlü bir saygının, bilhassa da iyi bir eğitimden geçmiş bilgili, iyi ahlaklı ve kabiliyetli yöneticilerin olmasının gerekliliğini savundu. Taocu düşünürler ise, Konfüçyüs'ün öngördüğü bu ölçütler dışında bir Yol önerdiler. Onlara göre Konfüçyüs'ün geliştirdiği ahlaki ölçütler ile kalıcı ve sağlam bir düzene ulaşmak mümkün değildi. Kendilerinin önerdikleri Yol ise, kalıcı bir düzene ulaşmanın en sağlam, en doğal ve belki de biricik yoluydu.

Taocu "Yol"un Anlamı

Eski Asya inançları üzerine araştırmalar yapan Judith A. Berling, "Taoculuk ve Yol" adlı makalesinde Taoculuğun ne tür bir "Yol"

anlamına geldiğini şöyle yorumlamaktadır. *"Laozi ('Yaşlı Usta, İÖ 5.yy), Daodejing'in (YOL ve YOL'un gücü üzerine ölümsüz bir yapıt) isimsiz editörü ve Zhuangzi (İÖ 3.yy) tarafından formüle edilmiş olan klasik Taocu felsefe, kadim zamanlara ait bir doğaya tapınma ve kehanet geleneğinin gelişmiş bir yorumuydu. Büyük bir sosyal karmaşa ve dinsel şüpheciliğin egemen olduğu bir dönemde yaşayan Laozi ile Zhuangzi, dünyadaki her oluşumun ve değişimin gerisinde yatan, özü bilinmeyen ama tezahürleriyle gözlenebilen, tüm yaratılışın ve gücün kaynağı olan Dao (Tao -YOL) kavramını geliştirdiler. Dao'da ve doğada, yaşama spiritüel (doğal) bakışın temelini ve gündemdeki sorunun yanıtını bulduklarına inandılar: Dengeli, birlik içinde ve kalıcı sosyal bir düzen nasıl sağlanır? Laozi ile Zhuangzi, doğadaki düzen ve uyumun, devletin gücüyle veya insan bilgisiyle geliştirilmiş kurumlardan çok daha dengeli ve sürekli olduğuna dikkat çektiler. Onlara göre doğru bir yaşam, ancak Dao ile uyum içinde, yani doğal, sade ve kolay bir yaklaşımla mümkündür."*

Tüm bir yaratılışın kaynağı ve içsel düzen ilkesi olarak Tao, her şeyden önce izlenecek bir yol imgesidir

Yer verdiğimiz alıntıdan da anlaşıldığı üzere sözcüğün en geniş anlamında Taocu görüşü bütünleyen Tao kavramdır. Tao sözcüğünün tam karşılığı "Yol", "söz" ya da "öğreti" anlamına gelmektedir. Tüm bir yaratılışın kaynağı ve içsel düzen ilkesi olarak Tao, her şeyden önce izlenecek bir yol imgesidir. Bu Yol, doğal hakikate varmanın, doğa ile uyumlu ve tam tefekkürüyle doğal bir yaşamın, bir diğer ifade ile doğal davranışın ana yönünü belirler. Lao-tzu'dan sonra Taocu görüşün ikinci önemli düşünürü olan Chuang-tzu'ya göre *"Tao, bütün zıtları ve çelişkileri eşit kılan mutlak birlik halidir."* Bu tanım esas alıdığında Tao, hem izlenilecek bir Yol, hem varılacak olan mutlak bir birlik düzeni anlamına gelir.

Klasik Taocu görüşün bu ilk düşünürlerine göre Tao, doğal birlik ve içsel düzen ilkesinin bir gereği her varlıkta yaşar. Tao geri çekildiğinde ya da insanlar Tao'dan uzaklaştığında ise uyumsuzluk veya dengesizlik baş gösterir. Doğal düzenden uzaklaşmanın ya da uyumsuzluğun kaynağında arzularımız ve amaçlarımız yatmaktadır. Geçmişe dair duyulan pişmanlıklara, geleceğe dair beslenen kaygılara da neden olan yine bu arzular ve amaçlardır. Bu, içsel düzen açısından bir huzursuzluk ve uyumsuzluk hali demektir. Demek ki içsel düzen bakımından uyumlu, dengeli ve sade bir yaşama varmak için arzu ve amaçlarımızı bir kenara bırakmalıyız. Öyle ise şan, şöhret, ün ve servet gibi konumlar elde etmenin peşinden koşmamalı, içsel uyumun ve düzensizliğin kışkırtıcı nedeni olan bu tür arzu ve amaçlar terk edilmelidir. Aynı şekilde tezatlıklara ve çatışkılara da neden olan ihtiraslarımız, arzularımız ve amaçlarımızdır. O halde arzuları ve amaçları dikkate almamalıyız. Bu temelde doğal akışın yapısına iradi müdahalede bulunulmamalı, dolayısıyla her şey kendi doğal oluruna ve doğal akışın kendiliğindenliğine bırakılmalıdır. Çünkü onlara göre insanların iradi müdahalesi, her halükarda doğal düzenin ahengini bozmaktadır. Oysa doğal dünyanın içsel düzeni, insan aklının ve eyleminin yapacağından çok daha sağlam olan bir güce ve kudrete sahiptir. Bu durumda insanların içine girebileceği en hayırlı ve erdemli davranış kuralı, doğal düzenin ve akışın Yol'unu izlemeleri ve buna göre de bir yaşamı seçmiş olmaları olacaktır.

Taocu görüşe göre arzu ve amaçlarımızdan kopmamız sonucunda eylemsizliğe varırız. Eylemsizlik, doğal yaşam ve düzen ile bütünleşmek, birleşmek, böylelikle kalıcı bir

düzen ve uyum içinde yaşamak demektir. 'Eylemsizlik'in her tür hareketsizlik anlamında değil, müdahalesizlik anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tam bir eylemsizlik haline varmaksızın Yol'a girmek, yani Tao'nun anlamına varıp onunla bütünleşmek mümkün değildir.

Taocu görüşe göre arzu ve amaçlarımızdan kopmamız sonucunda eylemsizliğe varırız. Eylemsizlik, doğal yaşam ve düzen ile bütünleşmek, birleşmek, böylelikle kalıcı bir düzen ve uyum içinde yaşamak demektir

Aslında Taoculuk ne dinsel bir öğreti, ne de bir siyasal toplum sistemini geliştirme anlamında bir yoldu. Hem bir yol'du, hem dönemin büyük toplumsal yıkımını, siyasi ve sosyal karmaşasını aşıcı nitelikte bir çabanın gerekliliğini öngören bir Yol değildi. Daha çok siyasi otorite ve çatışmalardan uzak yaşamak isteyenlerin, Konfüçyüsçü değerleri reddedenlerin ve toplum içinde beşeri kazançların peşinde koşmayanların bir tür yol'uydu. Bu anlamda "Taoculuk, 'Öteki Yol'du, ama toplumsal uzlaşmayı tehdit etmemekteydi. Bir anlamda Taoculuk, toplumsal baskılara karşı bir çeşit emniyet supabı veya alternatif fikirler ve değerler için tamamlayıcı bir kanaldı."

Taocu Doğa Anlayışı

Taocular, doğayı ve evreni canlı bir varlık olarak tasarlamışlardır. Sadece Taocular döneminde değil, kadim zamanlardan itibaren Çinli bilgeler evrenin bütününü büyük bir canlı varlık halinde görmüşlerdir. Taocular, bu kadim canlı doğa anlayışını daha da geliştirmişlerdir. Çin tarihi boyunca doğayı en çok gözlemleyen, inceleyen ve doğal deneyler geliştiren Taoculardır. Çin tarihinde hem ezoterik (gizemli) simyacılığın, hem diğer ilkel bilimlerin gelişmesinde hatırı sayılır katkılarda bulundular. Bunda, Taocuların doğada mistik ve canlı bir ruhsallığın yaşandığına dair derin bir inancı beslemeleri, yine doğayla en fazla içli-dışlı olmuş olmaları ekili oldu. Bir anlamda "ne öğreneceksen doğadan öğren" ilkesine göre hareket ettikleri anlaşılıyor.

"Çin'deki Taocular doğayı yalnızca boş bir merakla değil, elde edeceği bilginin iç huzuru sağlayacağı inancıyla incelemekteydi. Bilgisini, Batı'daki bilimsel araştırmaların çoğunun hedeflediği gibi doğaya hükmetmek amacıyla kullanmadı. Taocu doğaya karşı güç kullanmak şeklinde anlaşılabilecek 'ters' bir hareketi hiçbir zaman yapmayacaktı." (Bilim Tarihi, A. Colin Ronan)

Taoculuğa göre tüm bir doğa, Tao'nun bir tezahürüydü ve Tao'da simgeselleşmiş olmanın mükemmelliğini ve birliğini ifade ediyordu. Dünya mükemmel ve kutsaldı. Dünya üzerinde insan eliyle yaratılmış olan hiçbir şey doğal yaratılışın mükemmelliğine erişemezdi. Örneğin bu konuda Taoculuğun

Taoculuğa göre tüm bir doğa, Tao'nun bir tezahürüydü ve Tao'da simgeselleşmiş olmanın mükemmelliğini ve birliğini ifade ediyordu

ünlü kitabı Tao Te Ching'de şöyle bir ikazda bulunulur: "Dünyayı geliştirmek mi istiyorsun? Mümkün değil, inanmıyorum. Dünya kutsaldır daha iyi olamaz. Fazla kurcalarsan, zarar verirsin ona bir nesne gibi davranırsan kaybedersin." Bu kısa pasajdan da anlaşıldığı üzere Taocu görüş, doğal yaratılmışlığın ve

kendiliğindenliğin mükemmelliğine dikkat çeker. Pasajın son cümlesi ise, Taocu bilgenin dünyayı iyi gözlemlediğini, dolayısıyla doğal dünyanın canlı bir etkileşim halinde olduğunu iyi anladığını gösterir.

Taocu doğa anlayışında, doğanın ve evrenin birliği ilkesi esastır. Düalist nitelikte olan tüm zıtlıklar, örneğin iyi ve kötü, karanlık ve aydınlık, soğuk ve sıcak, yaşam ve ölüm, dişil ve eril gibi zıtlıklar birliğin farklı açılardaki tezahürleridir.

Anti-tez niteliğindeki zıtlıklar, yin ve yang olarak simgeleştirilmiştir. Yin ve yang terimlerinin Taoculuk öncesinde kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. "Yin sözcüğünün soğuk ve kapalı hava düşüncesini çağrıştırdığını ve içsel olan için kullanıldığını; yang teriminin ise güneşli hava ve sıcağı düşündürdüğünü hatırlatıyor. ... yang ve yin zamanın somut ve antitez nitelikli yönlerini belirtiyor. ... Demek ki dünya, 'sırayla birbirinin yerini alan ve birbirini tamamlayan iki tezahürden oluşan, döngüsel nitelikte bir bütünlük' gösterir." (Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-Cilt II)

Mitolojik anlatımlarda doğal anti-tezlerin dişil ve eril isimlendirilmesi, burada da yin ve yang olarak karşımıza çıkar. Dişil olan yin'de, eril olan ise yang'da simgeleşmiştir. Yang aynı zamanda gök, yin ise yer'dir. Yin ile yang sürekli birbirinin yerini almakta, bu da doğada yaşanan değişim ve dönüşümlerin nedenini açıklar. Yin ve Yang'ı doğuran Tao'dur, bir yin bir yang ise Tao'yu meydana getirir.

Her şeyin ilki ve yaratılış nedeni Tao'dur. Tao, doğal yaratılışın dışında ve üstünde değildir. Tüm bir doğal yaratılışın birliği ve bütünlüğünün içindedir. "Tao Bir'i yaratır, Bir İki'yi doğurur, İki Üç'e, Üç de sonsuz şeylere yaşam verir." Görüldüğü üzere var oluşun birliği ve bütünlüğünün tezahürü olan Tao Bir'i yaratır, Bir İki'ye bölünür, İki'nin birliğinden de her şey meydana gelir. Bir ile bütünsellik arasında kurulan bu bağlaşıklık, doğanın ve evrenin birliği ve bütünlüğü ilkesi olarak anlam kazanır. Evrensel birlik anlamında Taoizm'de geçen "TAO, taşta uyur; çiçekte rüya görür; hayvanda uyanır; insanda uyandığının farkına varır." belirlemesi gerçekten de muhteşemdir. Bu, hem bir'in nasıl ikileştiğini hem de bir'in farklı görünümleri arasındaki birliği ve bağıntıyı verir bize. Bunun bugün bilimsellik adına ortaya konan tespitlerle birebir örtüştüğünü de eklemek gerekir. Günümüzde kuantumun 'evrensel birlik ilkesi', 'dolanıklık ilkesi' veya 'temel birlik ilkesi' diye ele aldığı konu tam da budur. Özünde her şey bir'in farklı görünümleridir. Bu bakış açısı aynı zamanda olan her şeyi kutsal, canlı ve değerli görmek gibi bir sonucu da kendiliğinden ortaya çıkarır. Zaten Taoizm de dahil bu geleneğin bu kadar barışçıl, mütevazi ve her şey karşısında duyarlı olmasının altında yatan da budur.

Bilim adına bugün gerçekleşenler, geçmişte iç görü, iç deneyim ve sezgi yoluyla ortaya konulan temel hakikatlere deney ve gözlem yoluyla ulaşılmasıdır. Özünde her ikisi de oluş'un hakikatini vermekte, aynı kulvarda ilerlemektedir. Bilimin rayında yürüyüp yürümemesi bu birlikteliğin ömrünü de belirleyecektir.

Taocu Toplum Anlayışı

Taoculuk, yol açtığı toplumsal sorunlardan dolayı uygarlığa karşıdır. Pek çok toplumda olduğu gibi Çin toplumunda da pek çok öğreti cennet hayaliyle geçmiş yaşama bir özlem duymuştur. Taocular da insan toplumsallaşmasının başlangıç halini 'mükemmel' olarak addederek, onun o kendiliğinden akan ve mükemmel bir uyumu temsil eden gerçekliğiyle yeniden buluşmayı cennete ulaşma olarak tanımlamışlardır. O yönüyle gerçek ve mükemmel toplum tahayyüllerinin uygarlık çerçevesinde değil de 'doğaya dönüş' anlayışı çerçevesinde uygarlık öncesi toplumsal yaşama dair olduğunu belirtmek gerekir.

Tao, toplumsal sorunların çözümünde, genel 'eylemsizlik' prensibine uygun davranarak müdahale edilmemesini esas alır. İnsanların yaptığı müdahalelerin iyi sonuçlar vermediğini, tersine bu müdahalelerin sorunların asıl nedeni olduğunu gördüğünden olsa gerek, başta devlet olmak üzere toplumun doğal akışına herhangi bir müdahalenin yapılmamasını ister. Çünkü müdahale doğal olanı bozmaktadır. Devleti 'kaçınılmaz kötülük' olarak gören Tao'ya göre, "hükümdarların da en iyisi varlığı fark edilmeyendir" "Esnek ve zayıf olan, katı ve güçlü olanı yener." Bu yönüyle Konfüçyüsçülükle çok önemli ölçüde farklılaşır. Konfüçyüs Çinlilerde genel bir eğilim olarak görülen, pratikte işe yarar olma ekolüne bağlı kalarak, felsefesiyle toplumsal yaşama müdahale etmek istemiştir. Daha çok da devleti yönetenlerin ahlaki bir karakter kazanması suretiyle toplumsal sorunların çözümünü sağlayabileceğini savunmuştur. Bu yönüyle de felsefesi tamamen müdahil bir felsefedir, ancak Taoculuk öyle değildir. Taoculuk her şeyi oluruna bırakmaktan, müdahale etmemekten yanadır. Ona göre kamusal alandan uzak durulmalı, devlete ait ünvanlar küçük görülmeli, herhangi bir müdahale yapılmamalı ve müdahalesizlikle aynı anlama gelmek üzere 'eylemsizlik' esas alınmalıdır. Bu yaklaşımlarından ötürü çoğunlukla kendi dönemlerinin anarşistleri olarak ele alınmaktadırlar. Daha çok 'isimsiz' ve bireysel hareket etmeleri nedeniyle, 'anarşist' olarak değerlendirilseler de, her şeyi kendi oluruna bırakanlar olarak sıfatlandırılmaları daha doğru olacaktır. Onlara göre, insan istediği gibi hareket etmelidir. O zaman insan evrensel olanla uyumu yakalayabilir. İnsanın bu şekilde davranması ancak insan için iç uyumu, içsel barışı sağlayabilir, mutlu insan da böyle davranan insandır. Ancak burada kişinin terbiye edilmeden, olgunlaşmadan istediği her şeyi yaparak, keyfi hareket ederek dünyanın seyrini bozacak hareketlerde bulunması belirtilmemektedir. Evrenle uyumlu olmak, bir olmak en fazla önem verilen şeydir. Hareketsizlik, eylemsizlik de zaten bunun içindir. Bu nedenle Taoculuktaki bireyin istediğini yapması halini ne idüğü belirsiz bir şey olarak ele almamak gerekir. Nihayetinde evrensel uyumu bozmamak için "hareket etmeme" en büyük vazifedir. Uyumun özüne uygun sağlanabilmesi için yapılması gerekenler vardır. Buna göre;

Devleti 'kaçınılmaz kötülük' olarak gören Tao'ya göre, "hükümdarların da en iyisi varlığı fark edilmeyendir" "Esnek ve zayıf olan, katı ve güçlü olanı yener."

Dünyanın seyri olan Tao'ya karşılık olarak insanın içinde 'Te' denilen kuvvet vardır. Te, Tao'nun insandaki gerçekleşmesidir. Herkesin içinde mevcuttur, ancak bu öz doğru işletilmeli ve terbiye edilmelidir. İçinde Te'nin geliştiği bir insan, kendisine ait arzusu olmadan tıpkı bir çocuk gibi tümüyle dıştan belirlenmiş

olacaktır. Tao ile uyumlu bir gerçekleşmeyi sağlayan kişiyi, günlük yaşamın hay-huyu, sorunları ilgilendirmez. Hatta bazen kişi o kadar Tao ile bir olur ki tıpkı Tao gibi ölümsüzleşir.

Taoculuk özünde bir toplumsal inşa çalışması olmadığından bu inanışını başka insanlara aktarmaya da karşıdır. Çünkü onlara göre böylesi bir vaaz başkalarını etkisi altına almak anlamına gelir ki bu yapılmamalıdır. Evrensel uyumu yakalamak, bir'e ulaşmak da bireysel çabalar ve kendiliğinden edinilmelidir. Bu durum öyle topluluklar halinde ve hatta topluluklar içinde olarak yapılabilecek bir şey de değildir. Böylesi bir duruma gelmek için de Konfüçyüs'te olduğu gibi çok iyi eğitim görmüş olmak da gerekmez. Hakikate ulaşmayı en sıradan insan, günlük yaşamın mütevaziliği içinde gerçekleştirebilir.

Lao Tzu, Konfüçyüs'ün ahlak ve erdem anlayışına da karşı çıkmıştır. Şöyle demektedir: "Yüce Tao geri çekildiğinde insanlık ve erdem doktrini doğdu. Bilgi ve bilgelik ortaya çıktığında, aynı yerde ikiyüzlülük belirdi. Altı ailenin ilişkisi uyumsuz olduğunda, evlatların ahlakı savunulacak çocuklar çok sevilecektir. Ve bir ülke karmaşaya düştüğünde sadık bakanlar pohpohlanacaktır." Ona göre herhangi bir şeyden aşırı derecede bahsedildiğinde, bu o şeyin ortada olmadığını göstermektedir. Örneğin adaletten çokça bahsedildiğinde bilinmelidir ki orada adalet bulunmamaktadır. Burada da 'isimsizlik', 'sözsüz' gerçekleşme asıl olandır. Bu konuda zaten çok büyük önem verdikleri ilk toplumun ismi konulmasa da o şeyin yaşanmasına (eşitlik, adalet, özgürlük... en genel anlamıyla demokratik komünal değerler) atıf var gibidir. Gerçekten de ahlaki-politik toplumda ismi konulmayan demokratik komünal değerlerin tümü en saf ve güçlü halleriyle yaşanırken, isimlendirildikleri dönem olan uygarlık döneminde bunların esamesi yoktur... İnsanların oluşturulmuş kutsallık ve bilgeliklerden vazgeçmeleri suretiyle mutlu olabileceklerini söyler. Oluşturulmuş ahlak ve adaletten vazgeçen insanın doğal davranması sonucu doğruyu temsil edeceğini belirtir. Yanı sıra para ve kar kaygısından uzaklaşılması halinde de hırsızlık ortadan kalkacaktır.

Çin gibi ataerkilliğin önemli ölçüde baskın olduğu bir toplumda Taoculuk kadın konusunda feodal egemen ideolojiyle tam bir çelişki halindedir. Kadını ve erkeği evrensel uyumu tanımlayan ve herhangi birini diğerine üstün kılmayan yin-yang ikilisi çerçevesinde ele alır. Tüm ikiliklerin yaratanı olarak Tao'nun taraf tutması söz konusu bile olamaz... O her zaman herkesi kucaklar...

Sonuç olarak toplumu yönetme ve kontrol etme çabası içine girmeyen, dahası bunu doğru görmeyen Taoculuğun hakikate ulaşmaya çalışan ama bireysel davranan, bu nedenle de toplum karşısında olması gerektiği kadar sorumluluklarını yerine getirmeyen bir ekol olduğunu söylemek mümkündür. Onlara göre toplumu kontrol etmeye çalışan mekanizmaları geliştirmek bir hatadır. Bu yüzden de Lao Tzu şöyle der: "Siz ne kadar kısıtlayıcıysanız, insanlar o ölçüde erdemsiz olacaktır. Bu nedenle üstat der ki: Kanunları bırakın, insanlar dürüst olacaktır."

Burada gözden kaçan tüm müdahalelerin insanları iradesizleştirmeyeceğidir. Müdahalelerin kimden ve ne için geldiği çok büyük önem taşır. Denilebilir ki hiyerarşik devletçi sistem döneminde egemenlikçi sistem otursun, insanlar iradesiz kılınsın diye insanlar üzerinde egemenler eliyle tam bir savaş hali sürdürülmektedir. Bu iradesizleştiren, sürüleştiren, karılaştıran ve kendisine ait kılan bir müdahaledir ki bu müdahalelere kapalı olmak en devrimci tutum anlamına gelir. Bir de egemenlikçi sistemin etkilediği insanları kendi özleriyle yeniden buluşturmaya çalışan, insanlara beyin, yürek ve dil vermeye çalışan müdahaleler var ki, bunlar insanlaştıran en temel müdahalelerdir. İlk müdahale örnekleri egemenlerce yürütülürken, ikincisi toplum önderleri tarafından yürütülmektedir. İlkine karşı direnmek ne kadar devrimci ise, ikincisine de açık olmak o denli devrimci bir tutum anlamına gelir.

Düşünce, Söz ve Eylemin Saflığı

BUDİZM

"Gerek tarih boyunca yaşanan krizler, gerek günümüz küresel krizi büyük oranda ahlaki yoksunluğun sonucu olarak düşünülebilir."

Önder APO

İnsanlığın kapitalist modernite sürecinde geçmişten devraldığı sorunları çözmek bir yana üzerine eklenen yeni sorunlarla tam bir kaosa sürüklendiği, günümüz itibariyle yaşamın birçok alanında sorunların altından kalkamayacak düzeye geldiği herkesin neredeyse ortak kabulüne ulaşmış durumdadır.

Modernite yalanları bir bir açığa çıkmakta, iktidarın ve sömürünün en derinlikli, en sıkı ve en yaygın uygulamasına kavuştuğu kapitalist modernite sürecinin insanlık ve onun doğası için nasıl bir yıkım olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Burada bu yıkımın maddi ve manevi boyutlarının dökümünü yapmaktan ziyade nedenlerini anlamak daha önemlidir. Soruna buradan bakınca insanlığın hayvanlardan ayrı bir tür olarak ortaya çıkışından bu yana vazgeçilmez kimi kurumlarının yaşadığı zayıflama ile içine düştüğü durum arasında paralellikler ortaya çıkmaktadır. İnsanın en büyük hakikati olan toplumsallığın olmazsa olmazları olarak değerlendirdiğimiz ahlak ve politikada yaşanan yıpranma, dağılma ve çözülme zincirleme reaksiyon halinde yaşamın ve insansal var oluşun tüm alanlarına etki etmekte, toplumsal yaşam her geçen gün kaotik ve krizli bir hal almaktadır.

Devletçi uygarlığın insanlığın bağrında bir kanserleşme misali ortaya çıktığı günden beri devrevi olarak benzer nedenler temelinde benzer krizli süreçler ortaya çıkmıştır. Bu süreçler insanlığın kendine en ters düştüğü, temel hakikatinden en fazla uzaklaştığı, yaşadığı dolayısıyla maddi ve manevi alanlarda en büyük yoksullaşmayı yaşadığı süreçler

olmuştur. Toplumsal varoluşun büyük tehlikelerle karşılaştığı böylesi süreçler toplumsal bağların zayıfladığı, bu bağlar toplamı olarak da tanımlayabileceğimiz ahlakın çözülmeyle karşı karşıya kaldığı süreçlerdir. Toplumsal hafızaya lanetlenme olarak geçen böylesi dönemlerin ortaya çıkmasında ahlaki çözülüş temel neden olarak belirtilmektedir. İnsanlığın hafızası ahlakını kaybeden insan topluluklarının nasıl lanetlendiğini ve nasıl helak olduklarını anlatan hikaye ve destanlarla doludur. Sodom ve Gomora'nın yine Pompei'nin helak olmasını anlatan hikayeler buna en çarpıcı örneği sunarlar.

Devletçi uygarlığın ve onun güçlerinin daha en başından kendine yer açabilmek için toplumsal var oluşun vazgeçilmezi, toplumu bir arada tutan ve yürüten ahlakı aşındırdığı günümüzde artık iyi bilinmektedir. Bunda başarı sağladıkça kendine yaşam alanı açabilen devletçi uygarlık büyüme doğrultusunda attığı her adımda ahlakı çözme, daraltma, yerine kendi ilke ve kurallarını geçirme yaklaşımı içinde olmuştur. Yani toplumun var oluşunu sağlayan kan damarlarını koparma yaklaşımı içinde olmuştur. Ahlakından koparılan ve bu temelde denetime alınan insanlar üzerinde yükselen gerçeğini daha yükseğe taşıyabilmek için daha derinlikli ahlaksızlaştırma politikaları geliştiren sistem bir noktadan sonra ortaya çıkardığı boşluğu dolduramaz, yarattığı toplumsal çözülmeyi durduramaz hale gelmiş; toplum krizli, kanamalı, kaotik bir konuma sürüklenmiştir. Devletçi uygarlık güçlerinin yol açtığı ve lanetlilik olarak tanımlanan böylesi durumları yine insanlık ahlaki ilkelerini yeniden canlandırarak ve bu temelde yeniden bir ayağa kalkışı yaratarak giderebilmiştir. Tarihte büyük arayışlar ve arayışçılar olarak geçen, büyük devrimler, büyük tarihi kalkışmalar olarak yer eden toplumsal eylemlilikler ve büyük kişilikler işte böylesi karanlık süreçlerden çıkışı ifade etmektedir.

"Ahlaki toplum büyük bir direngenlik sergilemiştir. Ahlak, ahlak olarak kaldıkça uygarlık güçlerine teslim olmamıştır. Dayatılan uygarlık dini ve hukukuna karşı Demos'un ahlakî ısrarı hiçbir zaman eksik olmamıştır" Önder Apo

İnsanlık hiç de öyle sanıldığı gibi başından beri uygarlığı ve onun dayatmalarını bir kader gibi kabul etmemiştir. Toplumsal dokunun bir hayli zayıfladığı, güçten düştüğü, köleci devletin toplumun sırtında taşınamaz bir ağırlığa dönüştüğü bireysel ve toplumsal var oluşun köleci güçlerin çıkarlarına endekslendiği süreçler, köleci uygarlık güçlerinin merkezileştiği tüm alanlarda büyük arayışlara yol açmıştır. Uygarlık güçlerinin dayatmalarına karşı büyük direnişler ve karşı koyuşlar sergilenmiştir. Hindistan, Çin, Mısır, Mezopotamya ve Grek gibi devletçi uygarlığın merkezileştiği uygarlık alanları başta olmak üzere devletçi uygarlık karşıtı büyük ahlak öğretilerinin ortaya çıktıklarına tanık oluruz. Bunların başında Zerdüştilik gelir, Mısır'da Terzi Hermes, Çin'de Konfüçyüs, Grek'te Sokrates'in başını çektiği filozoflar kuşağı devletçi uygarlık güçlerinin toplumsal dokuda yarattıkları tahribatı giderme ve toplumu sağlığına döndürme çabasında önemli kilometre taşlarını temsil ederler. Günümüzde milyarlarca insanı etkilemelerinden de anlaşılacağı gibi bu öğretiler büyük direniş potansiyelini ortaya koymaktadır. Kapitalist modernite sürecinde ortaya çıkan birçok öğreti, akım, ideolojik çizgi on yıllarla ifade edilebilecek bir sürede kaybolur giderken bu büyük ahlak öğretileri binlerce yıllık geçmişleriyle insanlığın değerlerini koruma, devletçi uygarlık dayatmaları karşısında varlığını sürdürmesinde güç kaynakları olmuşlardır.

Kapitalist uygarlık süreci toplumsal ahlakın en fazla çözdürüldüğü bir süreci ifade etmektedir. Ahlaklı olmakla enayi olmak, ahmak olmak adeta aynı anlama gelmektedir. Bu toplumsal bozulmanın düzeyini göstermesi bakımından çarpıcıdır. Bireyler ve toplumlar ahlaklarında temsilini bulan insani erdemlerden uzaklaştırıldıkça, kapitalist sömürünün hizmetine sokulabilmektedirler.

Kapitalist modernite giderek şiddetlenen ahlaki krize paralel ekonomik, siyasi, sosyal krizler yaşamaktadır. Bu krizlerini atlatmak için toplumsal ahlaka saldırmakta, insani erdemleri yok etmekte, krizlerini toplumsal ahlakı parçalayarak gidermeye çalıştıkça daha büyük krizlere kapı aralamaktadır.

"Ahlakın, bağlantılı olarak doğrudan demokrasinin alanı gittikçe daralıyor. Buna karşılık devlet yönetiminin, hukukunun alanı genişliyor. Bir tarafın kaybettiğini diğeri kazanıyor. Daha doğrusu, ahlaka devlet zoruyla kaybettiriliyor. Alanı daraltılarak, uygulanması zorlaştırılarak bu durum gerçekleştiriliyor.

Ahlak açısından belirtilecek olan husus ise, işlevsiz kalması değil, toplumun elinden alınmasıdır. Ahlakın uygulanacağı toplum koparılıp alınmıştır. Dolayısıyla çokça söylendiği gibi, karmaşık hal alan toplumun ahlakla artık yönetilememesi nedeniyle hukuka ihtiyaç duyulduğu şeklinde anlatılması, büyük bir yalan ve o denli ahlaksız bir yargıdır." Önder Apo

Geçmiş devletçi uygarlık süreçlerinden farklı olarak toplumsal dokuyu parçalama gücü çok büyük olan kapitalist uygarlık sisteminin yarattığı tahribatlar geri döndürülemez düzeye yükselmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl bu anlamıyla büyük önem arz etmektedir. İnsanlık bu yüzyılda ya geçmişinden ve tarihinde yarattığı büyük direniş öğretilerinden çıkardığı derslerle bu gidişata bir dur diyecek ya da bir tür olarak varlığının sonuna doğru yuvarlanacaktır. Bunun yakıcılığını hisseden insanlık büyük arayışlar kadar kendi tarihinde çıkış yaptıran büyük öğretileri anlama ve onlardan geleceği açısından perspektif çıkarma yaklaşımına büyük değer atfeder hale gelmiştir. Sosyoloji tahlilleri, mevcut durumdan çıkış için hakikat arayışları, mücadele ve direniş yöntemleri üzerinde kafa yorulmaktadır.

İnsanlığın bir tür olarak doğuş yaptığı Ortadoğu toprakları, ilk devletçi uygarlık güçlerinin de çıkış yaptıkları yerdir. Bu nedenle ahlaksızlık dayatmasının, ahlakın çarpıtılmasının, egemenler lehine kullanılmasının olduğu kadar toplumsal özgürlük adına büyük ahlak öğretilerinin, büyük kurtuluş müjdecilerinin Zerdüşt gibi, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed, Mani, Nesimi, Hallac-ı Mansur, Suhreverdi gibi büyük toplumsal direnişçilere de yataklık etmiştir. Günümüzde içine düşürüldüğü durum her ne kadar bu büyüklüklerle zıt olsa da yine de sahip olduğu büyük birikimle kapitalist saldırganlığa karşı insanlığın umut merkezidir. Krizli kaotik durumu insanlığa yeni bir çıkış yaptırmasını, içinde bulunduğu durumdan ancak bu şekilde çıkabileceğini her geçen gün daha çarpıcı göstermektedir. Ortadoğu halkları tarihlerinden olduğu kadar başka halkların tarihlerinden de dersler çıkararak, evrensel bir çözüme ulaşmadıkça, yaşadıkları çıkmazdan kurtulamayacaklarını her geçen gün daha iyi görmektedirler.

Bu halkların başında ise halkımız gelmektedir. Halkımız tarih içinde Ortadoğu halklarının devletçi uygarlık güçlerine karşı mücadelesinde çeşitli süreçlerde öncülük rolü yüklenmiş bir halktır. Gerek Akad ve Asur'a karşı gerekse de daha sonra ortaya çıkan Pers, Sasani, Safevi, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı merkezi devletçi uygarlık güçlerine karşı direnişlerde etkin bir biçimde yer almıştır. Hem pratik hem düşünsel açıdan önderlik ve öncülük etmiştir. Bu anlamıyla devletçi uygarlık çizgisi karşısında durmuş, ona karşı hep direniş içinde olmuş, kendini devletçi uygarlık karşıtı değerler temelinde var etmiş bir halktır. Bunu kökü ana tanrıça kültürüne ve neolitik topluma kadar dayanan toplumcu, özgürlükçü, direngen ahlakından aldığı güçle yapabilmiştir. En son Zerdüştizm olarak biçimlenen ahlaki gerçeği, onun en temel güç kaynağı olmuştur. Temsil ettiği tarihsel çizgi, demokratik uygarlık çizgisi ve onun politik ahlaki toplum gerçeğidir. Zaman içinde bu konuda yaşadığı zayıflama diğer tüm alanlarda da bir zayıflamayı ve geriye düşüşü getirmiş, bu sadece Kürt halkı için değil başta Ortadoğu halkları olmak üzere

tüm insanlığın, demokratik uygarlık çizgisinde varlık bulan tüm toplumların kaybı olmuştur.

Bugün insanlığın ve kendisinin kaybetme nedenlerini ve bunu tersine çevirme iddiasını en üst düzeyde dillendiren halkımız Önder Apo ve PKK gerçeğinde kendisi ve insanlık adına bir çıkışı zorlarken, insanlığın merkezi devletçi uygarlık güçlerine karşı direniş gerçeğini ve tarihsel birikimini en temel güç kaynağı olarak almaktadır.

Buda veya Budizm işte bu tarihi perspektif dahilinde anlaşılması ve güncellenmesi gereken bir ahlak öğretisi olarak, insanlığın özgürlük arayışında önemli bir yer tutar. Ortaya çıktığı dönem köleci uygarlık sisteminin çöküşe yöneldiği sürece denk gelmektedir. Uzakdoğu'da ahlaki çözülmenin toplumsal yaşamı tehdit ettiği MÖ.500'lü yıllarda yaşayan Buda geliştirdiği ahlak sistemiyle toplumsal yaşamda yeni bir canlanmayı, köleci uygarlık güçleri karşısında toplumsal yaşamın ve ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını hedeflemiştir.

"Zerdüşt'le aynı dönemde yaşayan (M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllar) Konfüçyüs, Sokrates ve Buda'nın da öğretilerini temelde ahlaki topluma dayandırdıklarını, uygarlığın ahlakı tehdit etmesine karşı çok güçlü bir ahlaki savunuyu temsil ettiklerini aynı önemde belirtmek gerekir." Önder Apo

Siddhartha Gautama ve Öğretisi

Budizm, M.Ö. 563-M.Ö. 483 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen, bugün Buddha olarak bilinen Siddhartha Gautama tarafından geliştirilmiştir. Budizm'in, Hindistan'ı işgal eden Aryen topluluklarının beraberinde getirdiği Brahmanizm'e karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Felsefi kaynakları arasında, Brahmanizm ve Hinduizm ile birlikte, Jainizm ve yerli halklarının eski din ve kültürleri sayılmaktadır. Ancak Budizm'in en temel kaynağı olarak kurucusu Siddharta Gautama'nın aydınlanma deneyimi ve bu deneyim sayesinde kazandığı bilgelik gösterilmektedir.

Buda "aydınlanmış" anlamına gelir. Budizm'in en güçlü yayılma dönemi Hint Hükümdarlarından Aşoka (MÖ. 273–236) zamanına rastlar. Aşoka zamanında Hindistan, Seylan, Suriye, Mısır, Makedonya ve Yunanistan'a kadar yayılan Budizm MS 1. yüzyılda Türkistan, 4. yüzyılda Kore, 6. yüzyılda Japonya ve 7. yüzyılda Tibet'te yayılmıştır.

Siddhartha Gautama'nın, yaygın kanaate göre Nepal'de doğduğu kabul edilmektedir. Geleneksel olarak kabul edilen yaşam hikâyesine göre Siddhartha Gautama Nepal'de yerel bir krallıkta bir prens olarak dünyaya gelir. Doğumundan kısa bir süre sonra babasını bir bilge ziyaret eder ve Siddhartha hakkında *"Bu çocuk ya muhteşem bir kral veya muhteşem bir kutsal adam olacak"* der. Siddhartha'nın ileride kral olarak yerine geçmesini isteyen babası ise, onun yaşamı boyunca acı ve ölüm gibi hayatın gerçeklerinden habersiz sarayda yaşamasına çaba gösterir. Bundan dolayı Siddhartha hayatının ilk 29 yılını şatafat içinde toplumdan bihaber geçirir. Ancak 29 yaşına geldiğinde, ilk defa bir yaşlı insanın acı çektiğini görür. Bu olaydan sonra sarayın dışına çıkarak toplumun içine girer ve kendisinin de ait olduğu köleci devlet geleneğinin toplumsal yaşamda yarattığı yıkım ve acıyla karşılaşır. Sonrasında ise bu durumu anlamak ve değiştirmek için çileci bir derviş olarak yaşamaya karar, verir.

"Yaşamda zevkli anlar bir şimşek
Ya da bir bahar yağmuru kadar kısadır.
Öyleyse neden söz ettiğiniz zevklerin arkasından gideyim?
Bedenlerinizin mundarlıklarla dolu olduğunu biliyorum.
Doğumla ölüm, hastalıkla ihtiyarlık sizinledir.
Bense insanların erişmesi güç olan ödülü istiyorum.
Bilgelerin gerçek ve şaşmaz bilgeliğinin peşindeyim." Buda

Derviş olmak için şatafat içindeki hayatı arkasında bırakarak sarayından ayrılan Siddhartha, başlangıçta çeşitli dervişlere katılarak

onların çileci öğretilerini izler. Bir süre bu öğretileri takip eden Siddhartha sonrasında kendi öğretisini geliştirmeye başlar. 35 yaşındayken öğretisini tamamladığı kaydedilmektedir. Yaşadığı altı yıllık yoğunlaşma ve çileci yaşam deneyiminin ardından hakikate ererek toplumda ve bireyde hüküm süren acılara son verecek aydınlanmaya ulaştığına inanan Siddhartha “Gautama Buddha” adını alarak öğretilerini yaymaya başlar. Hindistan’ı öğretilerini anlatarak gezen Gautama Buddha’nın 80 yaşında Hindistan’ın Kuşinagar bölgesinde ölür.

Gautama Buddha’nın ölümünün ardından takipçileri tarafından altı Budist Konsey düzenlenerek öğretilerini toplar, düzenler ve farklılıklarından arındırmaya çalışır. Bu konseyler, öğretilerin Hindistan’ın dışına taşırılmasına, bu temelde farklı Budizm yorumlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. 20. yüzyılla birlikte Avrupa ve Amerika’da da ilgi görmeye başlayan Budizm, birçok mezhep ya da okula ayrılmıştır. Bunlar arasında en bilenenleri ve en kitlesel kabul görenleri Hinayana ve Mahayana isimli olanlarıdır. “Küçük Araba” anlamına gelen Hinayana Okulu ya da mezhebi Buda’nın öğretileri temelinde kişinin kendisini kurtarmayı esas alması gerektiğini iddia ederek bireysel kurtuluşu vazzeder.

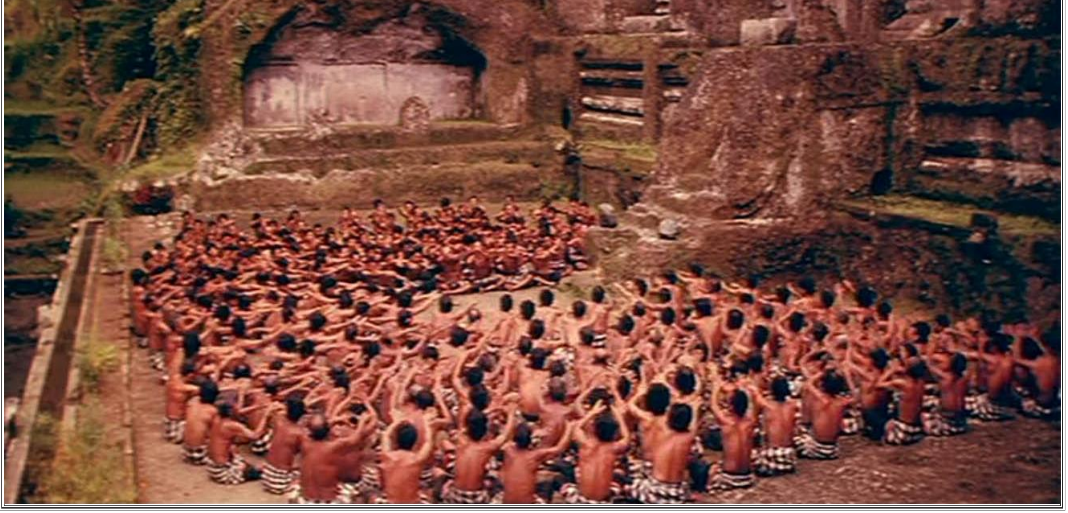
Buda kendisini Tanrı mesajı taşıyan ya da emirlerini bildiren bir elçiden veya peygamberden çok insanların ve tanrıların öğretmeni olarak tanımlamıştır

“Büyük Araba” anlamına gelen Mahayana Okulu ise toplumu bir bütün halinde ele alarak herkesin kurtuluşa ermesini amaç edinir. Bu okula göre Budizm herkese cevap vermeli, herkesin ihtiyaçlarını gidermeli, doktrinleri basitleştirilerek halkın anlayacağı bir seviyeye getirilmelidir. Budizm’in bu kolu başka din ve doktrinlerden yararlanmakta sakınca görmez. Özellikleri ve yorumu ile toplumsallığa büyük önem veren bu okul özellikle cömertlik, olgun manada bilgelik, meditasyon, karşılaştığı olumsuzluklara sabır göstermek, hiç usanmadan sürekli bir gayret içinde olmak gibi ahlak kurallarına bağlılığa büyük önem verir. Bu nedenle en kitlesel ve yaygın kabul gören Buda yorumu olarak kabul edilir.

Bugün, dünyada yaklaşık 450 milyon Budist yaşamaktadır. Bu sayı yapılan istatistiklerde değişmelerden dolayı kesin olarak bilinmemektedir. Budizm’in yaygın olarak benimsendiği ülkeler; Çin, Bhutan, Japonya, Kamboçya, Laos, Moğolistan, Birmanya (Myanmar), Sri Lanka, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Tibet ve Vietnam’dır. Hindistan’da Budizm’i benimseyen insanlar % 1’den az bir oranı oluşturmaktadır. 19. yüzyılda sömürgeciliğin hâkim olduğu dönemde birçok Asya ülkesinde Budizm reformu yaşanmıştır. 1885 yılında Uluslararası Budizm Bayrağı sembolik bir değer kazanmış, 1950 yılında Tayland ve Sri Lanka’daki öncülerin girişimleriyle Dünya Budist Federasyonu (WFB) kurulmuştur.

Budizm’in Temel Özellikleri

Budizm’in başlıca özelliği; Buda’nın aydınlanma sonucu bulmuş olduğu gerçekleri birer dogma olarak sunmak yerine aydınlanma yöntemini öğretmeyi ve böylelikle yöntemi öğrenen kimselerin kendi çabalarıyla bu gerçekleri kendilerinin bulup kendi eylemleriyle deneyimle doğrulamalarını öngörmesi, bu anlamıyla aydınlanma yolunu (Budalık) herkese açık tutmasıdır. Buda’nın yaşadığı dönemde Budizm bir din, Buda da

bir peygamber değildir. Budizm, bir dinden çok felsefi bir görüş ve bir ahlak öğretisi olarak nitelendirilmektedir. Buda kendisini, Tanrı mesajı taşıyan ya da emirlerini bildiren bir elçiden veya peygamberden çok insanların ve tanrıların öğretmeni olarak tanımlamıştır. Ortaya koyduğu öğretiler kişinin manevi duygularını kavraması yerine, evrenin düzenini ve insanın ruhsal gelişimini sağlayan doğa yasalarını anlatır. Kurtuluşa ancak onun öğretilerinin ve yönteminin izinde gidilirse ulaşılabilir. Ancak kendi öğretisinin de olduğu gibi kabul edilmesinden yana değildir. Buda, "aydınlığa körü körüne bir inançla değil, kişinin kendini bulmasıyla" ulaşılabileceğini belirtir.

Budizm'in yayılmasıyla, her ülkenin temel din ve kültüründen birçok unsur alınmış, Budizm'le bütünleşmiştir. Buda'nın takipçileri dinlere ve getirdikleri emirlere yine değiştirilemez, tartışılamaz mutlak tanımlamalarına ve tezlerine şüpheyle yaklaşır. Bu anlamıyla dinlerden büyük farklılıklar gösterir. Budist öğretileri ne tanrıyı ne de ruhun varlığını kabul eder. Budizm'in, tüm tek tanrılı dinlerden temel farkı, her şeye gücü yeten bir yaratıcı tanrı varlığını reddetmesidir. Budizm'e göre tanrılar, ruhlar ve yaşayan her canlı için acı, cehalet ve yeniden doğuş döngüsü (reenkarnasyon) vardır.

Budizm'in Dinlerden Farkı

Hemen hemen bütün dinlerin temeli tanrı inancıdır. Ancak Budizm tanrı inancı taşımaz. Buda aydınlanmayı fark edebilmek için tanrılara inanmanın gerekli olmadığını düşünür. Birçok din, inançlarıyla tanımlanır, ama Budizm'de öğretilere inanmak vardır. O da dinlerde ele alındığı gibi değildir. Buda doktrinlerin sadece kutsal metinlerde yazıldığı ya da rahipler tarafından öğretildiği için kabul edilmesi gerekmediğini savunur. Buda, doktrinlerin ezber ve inançla öğretilmesi yerine, kişinin kendisi için doğruluğu nasıl keşfedebileceğini öğretmeye çalışmıştır. Budizm'in odak noktası inançlardan ziyade eylemlerdir.

Kimi ilahiyatçılar ve sosyologlar Budizm için "ruhani felsefe" tanımını yapmaktadır. Bunun nedeni Budizm'de mutlak bir yaratıcı tanrı fikrinin bulunmamasıdır. Buda'nın yaşadığı dönemlerden itibaren, bir yaratıcı kavramının bulunmayışı Budist düşüncenin ayırt edici özelliklerinden biri olagelmiştir. Buda yaşadığı dönemde ızdırap sorununu analiz etmiş, kökenindeki nedeni teşhis etmiş ve ızdırabı ortadan kaldıracak bir sistematik ortaya koymuştur. Buda'ya göre, öğretilerini esas alan ve bunu uygulayan tüm insanlar ve tanrılar "bensizlik" kavramının kavranması yoluyla cehaleti, dolayısıyla acıyı ortadan

kaldırabilirler. Bu nedenle, Budizm bir yaratıcı tanrı kavramına değil, ahlak, meditasyon ve bilgelik kavramlarına dayanır.

Budizm özellikleri bakımından din olarak kabul edilen Hinduizm ve Brahmanizm'den de farklıdır. Bu dinlerde var olan "Kast Sistemine" (sınıf ayrımı) karşı çıkmıştır. Birçok tarihçi ve ilahiyatçı Budizm'in Hindistan'daki Veda inanç sistemine karşı bir yenilik hareketi olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Buna karşılık Budizm kimi özellikleriyle dine de benzer. Budistler, yerel dini inançlar, gelenek ve göreneklerle karışıp yaygınlaşırken, aynı zamanda Taoizm ve Konfüçyüsçülük gibi Budizm'i reddeden diğer öğretilerin temsilcileriyle de mücadele etmişlerdir. Bu arada tek tanrılı ve çok tanrılı dinlerden birçok özellik edinmişlerdir. Budizm bu anlamda mutlak tespitler ve yargılara sahip dinlerle kimi benzerlikler sergiler, bir dinin birçok özelliğini içinde barındırır. Fakat ibadet şekli, toplum öngörüsü, ayinleri, çilekeşlik, dervişlik, manastır, tasavvuf ve dogmatizm gibi gelenekleri ile dinlerden tamamen farklıdır. Budizm'e dinden ziyade felsefe ekolü, ahlak öğretisi demek daha yerindedir. Ancak belirttiğimiz gibi diğer dinlerin ve inanç sistemlerinin etkilemesi, yine toplumun bir inanç sistemi, bir din gibi kavrama eğilimi Budizm'in bir din gibi algılanmasına neden olan kimi özellikler edinmesine neden olmuştur. Oysaki evren tanımlaması, toplumu ele alışı, bireye yaklaşımı, özgürlük, irade, kurtuluş, aydınlanma kavramlarına yüklediği anlamlar ile dinlerden tamamen farklıdır.

Budizm'in öğretileri ana hatlarıyla incelendiğinde onun bu özelliği daha iyi anlaşılacaktır: Budhadharma denilen Buda'nın öğretileri:

Dünyayı oluşturan etmenler, olgular topluluğu ve doğa yasaları (Dharmalar)

Buda'nın öğretileri (Budhadharma): "Dört Yüce Gerçek", "Sekiz Aşamalı Asil Yol" gibi doğrudan Buda'ya atfedilen öğretilerle birlikte, kabul edilen diğer öğretileri kapsar.

Buda, Dharma öğretilerinin olduğu gibi kabul edilmemesini söylemiş ve meditasyon gibi zihinsel içe bakış yöntemleri ile doğrulanmasını istemiştir. Ona göre inançla değil, ancak kişisel çaba ve yoğunlaşma ile bir üstün farkındalık durumu oluşturulabilir ve aydınlanmaya ulaşılabilir.

"Dört Yüce Gerçek" ve "Sekiz Aşamalı Asil Yol" bütün Budist okullarında itibar edilen öğretilerdir. Budist yazmalarda kaydedildiğine göre, "Dört Yüce Gerçek" Buda tarafından, aydınlanmaya ulaştıktan sonra verdiği ilk vaazda öğretilmiştir. Bunlar şöyle sıralanır.

Gerçek, Dukkha: Acı hayatın ve varoluşun bir parçasıdır.

Gerçek, Samudaya: Acıların kaynağı arzu ve isteklerdir.

Gerçek, Nirodha: İstek ve arzular bırakılırsa acılar sona erdirilebilir.

Gerçek, Magga: Acıların sona erdirilmesinin yolu "*Sekiz Aşamalı Asil Yol*"dan geçer.

"Sekiz Aşamalı Asil Yol" ise en önemli Budizm öğretilerindendir. Bu öğreti, tüm Budist okullarında temel öğreti olarak ele alınmaktadır. Buda'nın belirlediği "Dört Yüce Gerçek"in sonuncusudur ve Nirvana'ya giden (acıları sona erdiren) yol olarak kabul edilir. Budizm, acıdan ve ıstıraptan kurtulmanın ancak bu sekiz yol sayesinde olacağını savunmaktadır.

Gerçek Bilgi
Doğru Zihniyet
Doğru Söz
Doğru Davranış
Doğru Yaşam Biçimi
Gerçek Çaba
Gerçek Dikkat
Gerçek Uyanıklık

Budizm'in bu öğretileri incelendiğinde Zerdüştizm ile benzerliği hemen göze çarpar, zira ilk iki maddede dile getirilenler, zihniyete dönük vurgulardır. Zerdüşt'ün "iyi düşün" ilkesiyle birebir örtüşmektedir. Üçüncü madde "doğru söyle" ilkesiyle uyumluyken, geri kalanlar "güzel yap" ilkesiyle aynı anlama gelmektedir.

Toplumsallığın güçlü bir kavranışına dayanan bu öğretileriyle Buda, kendi döneminin en büyük filozoflarından ve ahlak kurucularındandır. Öğretileri sadece ahlaki ilkeler ve tespitler içermez, kendi içinde bütünlüklü ve tutarlı bir evren yaklaşımı da vardır. Budizm'de nihai hedef olan Kurtuluş'la (Nirvanaya ulaşma) gerçekliğin doğru bir şekilde algılanması yakından ilgilidir. Ancak kendinin ve tüm olguların gerçek doğasının farkına varan kişinin, ıstıraplardan (Dukkha) ve sonsuz yeniden doğum döngüsünden (Samsara) kurtulabileceği belirtilir. Varlığın doğasına ilişkin tespitleriyle Budizm diyalektik materyalizme yakın görüşler dile getirir. Buna göre maddenin var oluşu üç kavram ile ifadelendirilir: 'Geçicilik', 'Istırap' ve 'Benliksizlik'

Geçicilik ilkesine göre tüm olgular değişken, kararsız ve geçicidir. Somut ve soyut olarak yaşadığımız her şey parçalardan oluşur ve varoluşları dışsal koşullara bağımlıdır. Her şey devamlı bir devinim içindedir, dolayısıyla koşullar ve bu arada nesnenin kendisi de değişmektedir. Nesneler durmaksızın var olup ardından yok olmaktadır. Hiçbir şey sonsuza dek süremez. Budizm'e göre bundan çıkarılacak sonuç, nesneler geçici olduğundan, onlara karşı bağlılığın da boş ve acı verici olduğudur.

Budizm'in önemli kavramlardan biri olan Dukkha ıstırap, acı, keder, üzüntü, tatminsizlik, rahatsızlık, endişe, stres ya da hüsran olarak çevrilebilir. Dukkha genelde "ıstırap" olarak çevrilse de felsefi olarak anlamı daha çok, "rahatsız edilince duyulan kaygı" şeklindedir.

Hint felsefesinde değişmez, kalıcı bir özün veya ruhun varlığı "atman" kavramıyla ifade edilmiştir. Bu kavram ve bununla bağlantılı olan tüm varlıkların nihai atman'ı kabul edilen Brahman kavramı, Hint metafiziği ve mantığı için vazgeçilmez olmuş, tüm görünür şeylerin ardında kalıcı bir gerçek olması gerektiği anlayışı kabul görmüştür. Budistler tüm bu atman kavramlarını reddederek, geçicilik ve değişkenliği vurgulamıştır. Dolayısıyla Budist anlayışa göre, "Her tür tözel, kişisel benlik kavramı yanlıştır ve cahillik aleminde oluşmuştur."

Budist felsefenin önemli bir parçası da "bağımlı kaynaklanma" olarak ifade edilen ve diyalektiğin "her şey birbirine bağlıdır" ilkesiyle benzerlik gösteren ilkesidir. Buda bu ilke ile tüm olguların, bir karşılıklı ba-

ğımlılık ilişkisi içinde, neden ve etkiler ağından ortaya çıktığını ifade eder. Sanksritçe "Pratityasamutpada" kavramında ifadelendirilen bu ilkenin en çok bilinen uygulaması, ıstırap ve yeniden doğum döngüsünü (Samsara) ayrıntılı olarak anlatan "Oniki Nidanalar" şemasıdır. (Nidana: neden, temel, kaynak veya orijin)

Oniki Nidanalar her biri bir sonrakine yol açacak şekilde birbirini takip eden nitelikler/koşullar arasında bir nedensellik ilişkisini tanımlar. Duyarlı varlıklar aydınlanma ve kurtuluş çabası süresince Nirvana'ya ulaşarak kendilerini bu ıstıraptan kurtarana değin sürekli acı çekerler. İlk Nidana'nın, cahilliğin ortadan kaldırılması, diğerlerinin de ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Kayıtlara göre Buda kendisini bir örnek olarak göstermiş, ancak takipçilerinden kendisine inanç beslemelerini talep etmemiştir. Ayrıca öğretilerinin olduğu gibi kabul edilmemesini söylemiş ve takipçilerini bunları kendi başlarına test edip kabullenmeleri için cesaretlendirmiştir.

Budist Etik: Sila

Sanskritçe *Sila* kavramı "erdemli davranış", "ahlak", "etik" veya "ilke" anlamlarına gelir. Beden, zihin ya da konuşma yoluyla yerine getirilen, bilinçli çabayı içerir. Düşünce, söz ve eylemin ahlaki saflığı anlamına da gelir. Budist ahlak anlayışına göre *Sila* zihin gelişiminin temelidir. İlkeleri izlemek yalnızca içsel olarak uygulayıcının zihinsel huzurunu desteklemekle kalmaz, aynı zamanda dışsal olarak topluluğun da huzurunu sağlamaya yardımcı olur. *Sila* ahlaki davranışın genel ilkeleri olarak kabul edilir. Birçok seviyede *Sila* mevcuttur, bunlar,

Temel ahlak kuralları (Beş İlke),

Çileci temel ahlak kuralları (Sekiz İlke),

Öğrenci rahiplere dönük ahlak kuralları (On İlke)

Rahiplere dönük ahlak kuralları (Vinaya ya da Patimokkha)

Temel ahlak kuralları uygulayıcıların endişelerden uzak, mutlu bir yaşam sürüp rahatlıkla meditasyon yapabilmelerini sağlamak üzere geliştirilmiş eğitim kurallarıdır ve halka dönüktür. Halk genelde tüm Budist okullarında ortak olan Beş İlke'yi izler. Ancak isterlerse, temel çileci uygulamaları barındıran Sekiz İlke'yi de izleyebilirler. Temel ahlak kuralları hemen hemen tüm büyük ahlak öğretilerinin ilkeleriyle benzerdir.

1. Can almaktan kaçınmak
2. Verilmemiş olanı almaktan kaçınmak (hırsızlık yapmamak)
3. Tensel (cinsel) suistimalden kaçınmak
4. Yalandan kaçınmak (her zaman doğruyu söylemek)
5. Farkındalık kaybına yol açan sarhoş edici maddelerden (özellikle alkol ve uyuşturucular) uzak durmak

İlkeler uyulması zorunlu emirler olarak değil, halkın istekleri doğrultusunda kabul edip izleyeceği, uygulamayı kolaylaştıran eğitim kuralları olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla başkalarını ahlaki olarak yargılamak için kullanılmazlar. Çileci temel ahlak kuralları veya Sekiz ilke olarak isimlendirilen kurallarda, cinsel suistimal hakkındaki üçüncü ilke daha katıdır ve "bekarlık ilkesi" olarak değiştirilmiştir. Diğer üç ilke ise lüks tutkusuna ve nefse hakimiyete dönüktür.

6. Yanlış saatlerde yemekten kaçınmak (yalnızca gündoğumundan öğlene kadar yemek)

7. Dans etmekten, müzik çalmaktan, mücevher takmaktan, makyaj malzemesi kullanmaktan, gösteri ve eğlencelerden kaçınmak

8. Yüksek veya lüks sandalye ve yatakları kullanmaktan kaçınmak.

Budist Etik, ahlaki kurallar çerçevesinde Budizm'in bir özeti niteliğindedir ve Budizm'in en büyük ve kutsal amacı "Aydınlanma ve Uyanış"tır (Nirvanaya ulaşma). Budist ahlak anlayışı, kutsal amaca ulaşmak için yapılan erdemli davranışları değerlendirir. Diğer dinler ise; kutsal amaca ulaşmayı engelleyici davranışları ele alır. Bu farklılıklar sebebiyle Budizm'in din ya da felsefi bir görüş olup olmadığı daima tartışılmıştır. Budist Etik'te diğer dinlerin aksine doğru-yanlış, iyi-kötü gibi kavramların net ve değiştirilemez karşılıkları yoktur. Bunun yerine Budist Etik'te doğal davranışlar sonucu ortaya çıkmış Karma Felsefesi vardır. Bundan yola çıkarak, faydalı (kusala) kavramında tanrısal, itaatkâr ya da kutsal amaca ulaşmayı sağlayan davranışların tümü anlatılır. Zıt kavram olan zararlı (akusala) kavramında ise; tanrısal olmayan asil ya da kutsal amaca ulaşmayı engelleyici davranışların tümü kastedilir.

Budizm'in özetlemeye çalıştığımız öğretilerini yaymak ve geliştirmek üzere kurulan bir tapınak sistemi ve buralarda yetişen rahipler ve rahibelerden oluşan ve diğer dinlerin hiyerarşisine benzeyen bir düzeni vardır. Çeşitli mezheplere göre farklılıklar olsa da bu rahip ve rahibelerin bağlı olduğu katı kurallar söz konusudur. Örneğin Vinaya adı verilen ve on iki kuraldan oluşan ahlak kuralları rahip ve rahibeler için özel olarak geliştirilmiş ahlaki kurallardır.

Manastır yaşamını düzenleyen kurallar hakkında Buda'ya dayandırılan kutsal metinlerde, Buda'nın sürekli olarak dinleyicilerine önemli olanın, ilkelerin özünü kaybetmemek olduğunu söylediği belirtilir. Diğer taraftan, kurallar tatminkar bir yaşamı temin etmek üzere tasarlanmış ve daha yüksek hedeflere ulaşmak için temel olarak düzenlenmiştir. Buda, manastır yaşamını seçenlere, "kendi başına bir ada" gibi yaşamalarını söylemiştir. Bu açıdan yaşamı Vinaya adı verilen kurallar çerçevesinde yaşamak, Budist rahipler için aydınlanmanın ve kurtuluşun olmazsa olmazıdır.

Özelliklerini ve çerçevesini bu biçimde çizebileceğimiz Budizm günümüzde özellikle Amerika ve Avrupa'da ilgi gören bir öğreti durumundadır. Bunda kendine özgün yanlarının olduğu kadar daha sonradan öğretiye ağırlığını koyan sistemle uyumlulaştırma yaklaşımlarının payı önemlidir. Ancak ne olursa olsun belirlediği evren ve dünya anlayışıyla toplum, birey ve yaşama dair öngörüleri ve kurallarıyla Budizm, insan iradesine büyük değer veren, doğadaki büyük devinimi ve hareketin yasalarını fark ederek toplumsal yaşamı ve bireyi bunların farkında ve bunlarla uyumlu bir doğrultuya çekmeyi esas alan büyük bir öğretidir. Şiddet, zor, gasp, hırsızlık, hegemonya, iktidar, sömürü, baskı, denetim altına alma gibi devletçi uygarlık güçlerinin özelliklerine karşı insan ve toplum yaşamını korumayı amaç edinmiştir.

Kural ve ilkelerinde dile gelen değerler, günümüzde insanlığın ihtiyaç duyduğu en temel değerlerdendir. Güncellenmesi halinde kapitalist modernite saldırganlığına karşı büyük bir mevzi yaratacak ve insanlığın direniş gücüne önemli katkılar sağlayacak durumdadır. Kuşkusuz zaman içerisinde devletçi uygarlık güçlerinden etkilenmiş, özüyle uyuşmayan çeşitli tutarsızlıklar ve çelişkiler ortaya çıkmıştır. Bunlar farklı okullar ve mezhepler biçiminde varlıklarını sürdürmektedirler. Devletçi sistemle uyumlulaştırma tüm dinsel ve felsefi öğretilerin başına geldiği gibi Budizm'in de başına gelmiştir. Ancak görülmesi ve anlaşılması gereken onun özüdür ve bu yanıyla Budizm ahlaki toplumun büyük direnişinin Uzak Doğu'daki temsilcisi gibidir. Dayatılan devletçi uygarlık dinine, ahlakına, hukukuna karşı halkların özgürlükçü ahlaktaki ısrarıdır...

Kendini Bilme Yolunda Bir Filozof

SOKRATES

Hakikate ulaşmanın bilgiyi sevmekle olacağına inanılan bir çağdı Antik Yunan dönemi. Fakat o güne kadar hakikat hep söylencelerle dile gelmişti. Mitolojik tasarımlar hakikati anlatmakta en esaslı bir yöntemdi. Gerçeğe olan mesafesi neredeyse bugünkü bilime yakın sınırlarda seyrediyordu. Hiç de hafife alınamayacak derecede bir inandırıcılık ve doğrulukla insanlar varlığın oluşumunu bu hikâyelerden öğreniyorlardı. Sonrasında ortaya çıkan ve varlığı-oluşumu ilahi-tanrısal güçlerle açıklayan anlatımlar da mitolojilerin içerisine katılarak hakikati farklı bir biçimiyle göstermeye çalışıyorlardı. Doğaüstü, insanüstü tanrısal anlatımlar insana benimsetilen tek hakikat olmuşlardı. Bunda iktidar yapılarının da payı oldukça belirleyiciydi. İktidar yapıları tanrının sözüne hiçbir şüphe duymadan inanan kullara benzer sorgulamasız beyinlere ihtiyaç duyuyorlardı. Bilgiye ihtiyacı olmayan, bilime ihtiyacı olmayan, ne, nasıl, nerede, ne zaman, ne için ve kim sorularını sormayan insanlar tanrının sevgili kulu ve iktidarın sevgili kölesi olarak en revaçta insan tiplemesi olmaktaydı. Dogmalara boğulmuş zihniyet yapıları hiçbir sorgulamaya yer bırakmadan insanların verileni almasını buyuruyordu. Kölelik düzeni de ancak bu buyruğun yerine getirilmesiyle bu biçimde sağlanıyordu.

Ortadoğu'da devlet ve iktidar yapıları dini mitolojiler üzerinden kendi sistemlerini kurumlaştırırken bir gelenek de yaratılmış oluyordu. İnanca dayalı düşünüş biçimi Ortadoğu insanına hakim bir zihniyet yapılanması oluyordu. Bu, Ortadoğu inanç yapılarının gücünden kaynağını almaktaydı. Çünkü inancın kaynağı bu topraklardı. Devlet öncesi komünal toplum yapıları da kutsallık üzerinden kendilerini var etmişlerdi. Sonrasındaki iktidar kurumlaşması da bu inançları kendilerine bir zemin olarak kullandılar ve kendi toplumsallıklarını gerçekleştirdiler. Ancak uygarlık yayıldıkça ulaştığı alanlarda

bu inanç yapıları birer taklit olmayı aşamadılar. Her alan kendi özgünlüğünde bir inanç sistemi oluşturup bunun söylencesiyle ortaya çıksa da kaynaktaki gücünden çok şey kaybetmişti. İnandırıcılığı neredeyse yok olmakla yüz yüzeydi. Ortadoğu'daki son derece güçlü, her şeye muktedir olan tanrılar çevre alanlara ulaştıkça güçten düşmekteydiler.

Özellikle de Yunanistan kıyılarına ulaşan mitolojilerde tanrıların yaratım güçleri oldukça zayıflamıştı. Neredeyse zoraki, tamamen keyfi ve anlamsızlaşan bir tanrısal duruş Yunan mitolojisine hâkim olmaktaydı. Bu durum hakikatin açıklanmasında tanrılara karşı güvenilmeyen bir durum yaratmaktaydı. İnsanlar hakikatin kaynağının bu kadar keyfi, kendine göre ve doğayla, toplumla hiçbir bağı olmayan tanrılar olamayacağını düşünmeye başlamışlardı. İnsanlar evrensel bilgiye ulaşmada artık tanrıların söylediklerine inanmamakla kalmıyor, her şeyin kaynağının da onlar olabileceğini sanmıyorlardı. Bu nedenle de farklı kaynaklara yönelim bu dönemle beraber insanlığın temel arayışı haline gelmekteydi. Yunanistan coğrafyasının, M.Ö. 600'lerle beraber içerisine girdiği tarihsel süreç bu şekilde başlamış oluyordu. İnsanlar artık hakikatin ve kaynağının ne olduğunu bilmek istiyorlardı. Eğer bu güvenilmez tanrılar bu evreni yaratmadıysalar, evren nasıl oluşmuştu? Varlığın kaynağı neydi? Oluşum nasıl gerçekleşmekteydi? Canlılık nereden gelmekteydi? En önemlisi hayatın anlamı neydi?

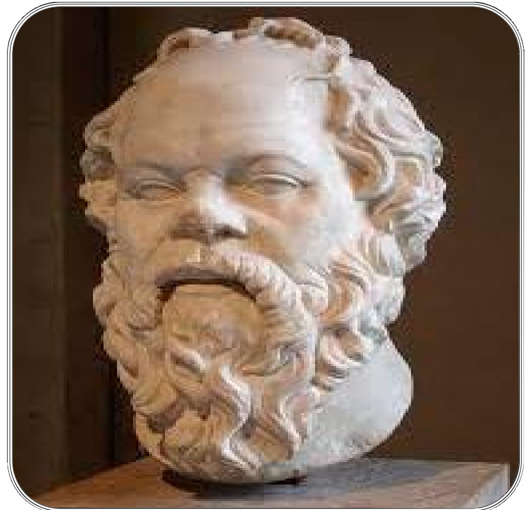
İnsan bu soruları din doğmalarına başvurmadan açıklamak istiyordu. Tanrıları işe karıştırmadan bilgiye ulaşmak istiyordu. Hakikate ulaşmak amacıyla kendisine ayrı bir yöntem ortaya çıkarıyordu. Dönemin tarihselliği bu nedenden kaynaklanmaktadır. Bu güne kadar alışıldık bilgi kaynaklarının, hakikati arama yöntemlerinin dışına çıkarak daha fazla kendi düşüncesine dayanarak, kendi gözlem ve yorumuna dayanarak dünyayı-kendini tanıma arayışına giriyordu. İnsanlığın peşinden koşarcasına bilgiye sevdalandığı felsefe devri böylece başlamış oluyordu. "Öncesinde kimse bilgiyi bu kadar sevmemiş miydi?" diye sorulabilinir. Oldukça doğal bir sorudur da. Tabiî ki bilgi insanlığın her zaman peşinden koştuğu en temel ihtiyaç olmuştur. İnsanlık kendini düşünmeye başladığı günden itibaren her zaman bilginin amansız takipçisi olmuştur. Hakikati açıklamakta mitolojilerden, dini doğmalardan bağımsız, salt kendi düşüncelerine dayalı bir bilgi arayışçısı da olmaya çalışmıştır ancak Yunanistan'ın özgünlüğü burada göz ardı edilemez. Tanrılara tam bir başkaldırı ile düşünceyi dini doğmalardan kurtarma konusunda oldukça iddialı bir çıkışları olduğu inkâr edilemez. Felsefe Antik Yunan'da başlamamış olsa da orada oldukça önemli gelişmeler ve sıçramalar yaşadığı da kesindir.

Felsefenin tanrıları işe karıştırmadan evreni, doğayı ve insanı anlama ve açıklama arayışı olduğunu söylemiştik. Bu, özgür düşünceye yol açan en temel bir yöntem biçiminde, döneminin en ilerici zihniyet yapısı olarak da ortaya çıkıyordu. İnsanları tanrı kulluğundan kurtarmak köleciliğe karşı gerçekleştirilen en somut mücadele yöntemi olmaktaydı. Özellikle de felsefeye girişi doğa felsefesi üzerinden yapmak, insanı tekrardan doğayla bağlantılandırmak hakikate en yakın duruşun ortaya çıkmasını da sağlamaktaydı. Varlığı doğal yapılarla açıklıyorlardı. Doğanın temel yapılarını varlığın, oluşun, hareketin ve canlılığın temeli olarak düşünüyorlardı. Su, hava, toprak ve son olarak ateş yani bir bütün doğanın kendisi her şeyin kaynağı olarak görülmeye başlanmıştı. Bu insan düşüncesinde büyük bir özgürlük düzeyine yol açıyordu. Ancak dönem merkezi uygarlık dönemidir. Düşüncedeki bu gelişme insanlık adına ve toplumsal komünal değerler adına çok önemli anlamlar ifade etse de bu gelişmeleri kendi çıkarları temelinde kullanmak iktidarın en temel karakteri olmaktaydı. Devletli uygarlık güçleri, komünal değerler adına toplumda yaşanan her türlü düşünsel, bilimsel, ekonomik ve sanatsal gelişmeyi kendi

kapsamına alarak bunları bir iktidar aracı olarak kullanmakta ustalaşmaktaydı. Antik Yunan'da yaşanan durum da bunun en somut bir ifadesi olmaktaydı. Bilgilerin bilgisi olarak da adlandırılan felsefenin gelişmesi insanda bir özgürleşme düzeyi yaratmıştı ancak buna karşın merkezi uygarlık güçlerinin elinde ise tam bir iktidar aracı haline gelmekteydi. Bilgi, dönemin en önemli iktidar aracı olarak kullanılmak isteniyordu. Bilimin kendisi zaten uygarlık güçlerince tanrıların varlığını kanıtlama, kendi sistemlerini meşrulaştırma alanlarında kullanılmaktaydı. Astrolojiden tıbba, fizikten simyaya, matematiğe ve geometriye kadar birçok bilim dalı Ortadoğu'da gelişmiş ve iktidar güçlerince halkları tahakküm altında tutmanın araçları olarak kullanılmaktaydı. Hakikate ulaşmada bir yöntem olarak Yunanistan'da biçim kazanan felsefe de, toplumsal değerlere ve toplumun kendisine karşı en temel bir silah olarak kullanılmaya başlanmıştı.

Zihinlerde dini doğmaların yıkılması kendisiyle beraber toplumsal ahlakta da bir çöküşe yol açmaktaydı. Çünkü toplum, varlığının en temel unsurlarından biri olan ahlakı din yapıları içerisinde sürdürerek kendini iktidar karşısında korumaya almıştı. Felsefe üzerinden dine karşı gerçekleştirilen bu saldırılar toplumsal ahlaka karşı da bir yönelime neden olmaktaydı. İnsan dinin iktidara bağlayan yanlarından kurtarılırken öte yandan toplumu kendisi olarak var eden ahlak da aşındırılmaktaydı. Bu durum felsefeden değil, iktidar yapılarının özgür düşünme biçimi olarak felsefeyi toplumun politik ve ahlaki yapısına karşı kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bu akımın başını da Sofistler olarak bilinen dönemin bilgi satıcıları-bilgicileri çekmektedir.

Bu bilgicilerin felsefe adına yaptıklarını felsefe olarak kabul etmek muhakkak ki özgürlük tarihine yapılacak en büyük saygısızlık olacaktır. Çünkü sofistler insanı insan yapan toplumsal yasaların (nomos-namus-ahlak) yerine doğanın yasaları olarak tanımladıkları (physis-fiziki) kanunları topluma dayatmaktaydılar. İkinci doğa olarak bilinen insan toplumunun birinci doğaya geri dönmesini savunmak onlar için en temel ilke haline gelmişti. Her türlü toplumsallaşmaya karşıt olduklarını her seferinde dile getirmekteydiler. Örneğin sofist Hippias giydiği elbiseyi kendi başına diktiği ve topluma ihtiyaç duymadığı için "bağımsızlığa kavuştuğunu" iddia ediyordu. Yani onlara göre kendisini toplumdan kurtaran birey bağımsızlaşmış ve özgürleşmiş bireydi. Bilgi ise bireysel yaşama olanak sağladığı, onu geliştirdiği ölçüde değerliydi. Hatta bunu sağlamak için kullanılmalıydı. Bu nedenle sofistler için bilgi belli bir doğruya ya da hakikate ulaşmak için değil bir birini kandırmak, aldatmak, kendi çıkarları temelinde ikna etmek ve en temelinde de maddi çıkar sağlamak için kullanılmalıydı. Tartışma bu amaçla gerçekleştirilmeliydi. Güzel ve incelikli söz söyleyerek ama özünde hakikate hiçbir biçimde yaklaşmayarak kendilerini toplum içerisinde yaşatıyorlardı. Demagoji olarak bilinen çok konuşup hiçbir şey söylememe bu dönemin bir ürünü olarak günümüze kadar gelmiş bir kültür olmaktadır. Bunun yanında ünlü sofist Protagoras'a göre, "insan her şeyin ölçüsüdür". İnsandan kastedilenin de insan bireyi olduğu açıktır. Hem insan merkezci ve özünde de ben merkezci

yaklaşım dönemin sofistlerinin yaklaşımlarının temelini oluşturmaktaydı. Bu da günümüz pozitivizmine olan etkilerini ortaya koyması açısından oldukça önemli bir veri olmaktadır.

Sofistlerin bilgiye yaklaşımları ve bilgiyi ele alış tarzları onların bir felsefe akımı olarak ele alınmamalarına da yol açmıştır. Ki felsefenin gerçek manasına biraz saygısı olan hiç kimse sofizmi bir felsefe okulu olarak değerlendirmeyecektir. Ancak sofistlerin kendi duruşlarıyla felsefe tarihinde yol açtıkları çok önemli gelişmeler onları da bu tarih içerisinde bir anlama kavuşturmaktadır. Antik Yunan döneminin başlarından itibaren felsefe insan ve toplumu konu almamıştır. Felsefe daha çok maddi oluşum, varlığın kendisi, hareket üzerinden insan ve toplum dışındaki bilgi alanlarını değerlendirme konusu yapmıştır. Evren, uzay, birinci doğa en temel araştırma alanlarıydı. Ancak bu da sofizm gibi bir sapmaya kapı aralayan en temel yanılgılı yaklaşım olmuştur. Bu yanılgılı yaklaşım sonucunda ortaya çıkan sofizm felsefede insan ve toplum gerçekliklerinin bir daha ve daha ayrıntılı olarak ele alınmasına imkan sağlamıştır. Bekli de insan ve toplum merkezli felsefe anlayışı daha çok da sofizmin bu yanılgılı ve yanlış yaklaşımlarına karşı gelişen tepki ile bilgi-insan-toplum ilişkisinin doğru kurulmasına dair gelişen ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı. İnsan toplumundan kaynağını almayan, onu içermeyen bir bilginin yol açtığı zararlar sofistlerin pratiğinde somut bir biçimde açığa çıkmaktaydı. Toplumun varlık koşulu olan ahlakı merkezine almayan bir hakikat arayışçılığının toplum nezdinde yol açacağı felaketler dönemin Yunan toplumunda oldukça aşikârdı.

Buna karşı bir duruş ise komünal toplum geleneğinin en acil görevi idi. Bu gelenek çok da uzak olmayan dönemlerde Ortadoğu'da Zerdüştlük ve Hermetizm, Uzakdoğu'da Buda ve Taoizm biçimlerinde kendisini geliştirmişti ve toplumsal değerlerin koruyuculuğunu yerine getirmekteydiler. Felsefe adına yapılması gereken bu gelenek üzerinden özgür düşünceye ahlaki ve politik toplum yapısının ölçülerini kazandırmak olacaktı. Antik Yunan'da öncesi ve sonrası diye anılacak olan milada adını veren Sokrates bu misyonu yerine getiren tarihin tanıdığı ilk toplumcu ahlak filozofu olması itibari ile tarihteki yerini almıştır.

Özgür Düşünce Yolunda Sokrates Ahlakı Olarak Felsefe

Sokrates İ.Ö. 469-399 yılları arasında Atina'da yaşamıştır. Babası bir heykeltıraş olan Sophroniskos, annesi de ebe Phainerete'dir. Askerlik hizmetinde bulunduğu yıllar haricinde Atina'dan ayrılmadığı tarihçilerin Sokrates'e ilişkin düştükleri notlar arasındadır. Daha çocuk yaşlarda babası onu bir heykeltıraş olarak eğitmek istemiş ve matematik, geometri, fizik gibi dallarda iyi bir eğitim görmesini sağlamıştır. Ancak İ.Ö. V. yy.ın son çeyreğinde Atina'daki felsefe tartışmaları ister istemez Sokrates'i de içerisine çekmiştir. Başlarda belli bir dönem doğa filozoflarından Anaksagoras'ın derslerini dinlemişse de doğa felsefesi ile pek fazla ilgilenmemiştir. Atina'nın yaşadığı toplumsal sorunlar yanında sofistlerin neden olduğu bilim ve ahlak konularındaki yozlaşmaya karşı daha ilgili yaklaşmıştır. Bu konularda yaşanan sorunlar aşılmadığı sürece hiçbir düşünce ve pratik çalışmanın kendi anlamına ulaşmayacağını çok kısa bir sürede fark etmiştir. Bu nedenle felsefe içerisinde insan ve toplumla ilgilenmeyi tercih etmiş ve bütün çalışmalarını bu konulara yönlendirmiştir.

Sokrates hayatı boyunca çok yoğun felsefe tartışmaları gerçekleştirmiş olsa da ardından kendi fikirlerini bizzat kendi kaleminden öğrenebileceğimiz hiçbir belge bırakmamıştır. Bu konuda Sokrates'in fikirlerini daha çok öğrencisi olan Platon'un Sokrates'e ilişkin kaleme aldığı diyaloglar ile Xenopon'un Sokrates'in anılarını anlattığı Memorabilia adlı eserlerden öğrenmekteyiz. Bu eserler her ne kadar kendisi tarafından yazılmamış ol-

salar da Sokrates'in hem görüşleri hem de kişiliği hakkında önemli ipuçlarını içermekle kalmaz aynı zamanda tarihi kişiliği hakkında da derin bilgiler içerir. Özellikle Platon'un kaleme aldığı ve Sokrates'in yargılandığı mahkemede yaptığı savunmayı işleyen tek kişilik Diyalog önemli bir belge olmaktadır. Yine Sokrates'in kendi döneminin filozoflarını, yazarlarını, şairlerini derinden etkilediği ve onun düşüncelerinin bu yazarların eserlerine yansıdığı, dönem hakkında yapılan araştırmalarda açıkça görülmektedir. Sokrates düşünceleri, felsefesi, yöntemi ve toplumsal ilişkileri ile hem kendi dönemini hem de kendinden sonraki çağları yoğun etkilemiş, felsefede yeni bir çağı başlatmış olması nedeniyle felsefede bir milat olarak görülmektedir. Felsefe Sokrates Öncesi ve Sokrates Sonrası diye iki farklı dönem olarak değerlendirilmektedir.

Sokrates'i milat yapan en önemli neden O'nun bilgiye yaklaşımı olmaktadır. Dönem sofistler-bilgiciler dönemidir. Herkesin her şeyi bildiği, herkesin kendi bilgisini bir diğeri ile yarıştırdığı, bilginin para karşılığı satıldığı bir dönemde, her fırsatta kendi cehaletinden söz eden Sokrates "*tek bildiğim hiçbir şey bilmediğimdir*" diyordu. Bu bilgi karşısında yapılan sıradan bir mütevazılığın ötesinde insan bilgisinin evren gerçekliği karşısındaki en yalın ifadesi olmaktaydı. İnsanın bildiklerinin evren bilgisi karşısında denizde kum misali bir durumda olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Kendisini sofist -Sophistes, bilgici- değil, filozof -philosophos, bilgi sever- olarak tanımlar. Bu noktada bilgiye yaklaşımı derin bir biçimde şüpheci ve sorgulatıcıydı. Bilginin kaynağı nedir, bilgi nereden öğrenilir, bilgi ne kadar bilinebilir, bilgi öğretilebilir mi gibi temel sorulara verdiği cevaplar Sokrates'in felsefede çığır açan yaklaşımları olmaktadır. Sokrates bilginin insanda doğuştan olduğunu, evrensel bilginin insanın kendisinde saklı olduğunu ve asıl bilgi kaynağının insanın kendisi olduğunu her fırsatta dile getiriyordu. Bu nedenle insana sonradan öğretilecek bir şey olmadığını sadece var olan bilginin açığa çıkarılmasına yardımcı olunabileceğini savunuyordu. Ayrıca evren hakkındaki bilginin de ancak insanın kendi bilgisine ulaşmasıyla gerçekleşeceğini savunuyordu. O'na göre tüm bilimler insanı konu almak zorundaydılar. İnsanı konu almayan bir bilim (beşeri ya da fenni) hakikate ulaştırmak bir yana uzaklaştırmanın birer aracı olmaktan kurtulamazlardı. İnsan maddeyi, hareketi, oluşumu ve canlılığı anlamak istiyorsa kendini incelemelidir. İnsan evrenin, doğanın toplamı olarak tüm bilgileri kendisinde barındırmaktaydı ve tek bilgi kaynağı insanın kendisiydi.

Salt bir fiziki bilgi kaynağı olarak değil, bütünlüklü bir bilgi kaynağı olarak da insan en temel bilgi nesnesi idi. İnsanın sosyal varlığını anlamanın da yolu yine insanı anlamaktan geçiyordu. Toplum olarak var oluşun nasıl gerçekleştiği, insan düşüncesinin nasıl ortaya çıktığı dilin nasıl geliştiği, toplumun ne biçimlerde bir seyir izlediği ve en önemlisi de insan toplumu ve bireyinin nasıl olması gerektiği konularında en temel bilgi kaynağı insanın kendisi idi. İnsan, ancak kendisini anlayarak toplumuna bir anlam verebilir, var oluş gerekçelerini kavrayabilir ve ona göre bir yaşamı yaşayabilir. Bu nedenle Delphe tapınağının kapısının üzerinde yazılı olan, "*Kendini Bil!*" vecizesi O'nun hem yöntemine, hem de felsefesine temel olmuştur.

Sokrates'te bilgi amaçsız değildir. Ya da bilginin amacı bireysel yaşam olanaklarının

> Bilginin para karşılığı satıldığı bir dönemde, her fırsatta kendi cehaletinden söz eden Sokrates "*tek bildiğim hiçbir şey bilmediğimdir*" diyordu

iyileştirilmesi de olamaz. Bilgiyi bireysel maddi çıkarlar sağlamak amacıyla kullanmayı da bilgiye yapılmış ve yapılacak en büyük hakaret olarak saymaktadır. Bu nedenle Sokrates'te bilgi erdemin yoludur. Hatta erdem hakikat bilgisinin kendisidir. Bilgi erdemli bir yaşama yol açmak amacını taşımalıdır. Diğer türlüsü insan bireyi ve toplumunu yozlaştırmaktan başka bir anlam ifade etmeyecektir. Erdem hakikati bilmek ve o hakikate göre yaşamak olarak tarifini bulur. Yani doğru ve iyi düşünüp buna göre bir yaşam tasarımlamak olmaktadır. Sokrates'te erdem, düşünce ve eylemin toplumsal hakikate yakınlığının ifadesidir. Erdeme ulaşmış birey toplumuyla barışık yaşayacak ve mutlu bir hayata sahip olacaktır. Bu noktadan itibaren Sokrates'in bütün düşüncesi ve çalışmaları ahlaka yönelmiştir. Gelenek ve törelerin oluşturduğu ölçüler üzerinde düşünmeyi kendisine ilke yapmıştır. O, hem sofistler tarafından tamamen yıkılmış olan bilim anlayışını hem de bozulmuş olan din ve ahlakı kurtarmak istiyordu. Bunun için, ilmî, dinî ve ahlakî şüpheciliğe neden olan engelleri yıkmak ve yerine sağlam bir yöntem koymak gerekiyordu. Kendini bilmeyi, belli bir bilimin konusu olarak değil, tüm bir bilim, bilimin kendisi olarak düşünüyordu. Kendini bilen insan, yalnız gerçeği bulmaya yarayan mantık kurallarını keşfetmekle kalmaz, aynı zamanda ahlakî gidiş kurallarını, yani, iyi ve kötüyü de elde eder. Kendini bilmek demek aynı zamanda, insanın kendi bilgisizliğini anlaması, sonra ruhta gerçeği meydana getirebilecek ve gerçeğin kurallarını yerine getirebilecek bir çalışmaya girmek demektir. Bu nedenle kendini bilen insan ahlaka ulaşmış olacaktı.

Sokrates'te bilgi amaçsız değildir. Ya da bilginin amacı bireysel yaşam olanaklarının iyileştirilmesi de olamaz. Bilgiyi bireysel maddi çıkarlar sağlamak amacıyla kullanmayı da bilgiye yapılmış ve yapılacak en büyük hakaret olarak saymaktadır

Sokrates, "Hiç kimse bile bile kötülük işlemez, kötülük bilginin eksikliğinden ileri gelir" der. Bu yüzden bütün bilimlerin bilimi olarak tanımladığı erdemin öğrenilmesi ile kötülüklerin ortadan kaldırılacağına inanırdı. Erdem de bir bilim olduğundan elde edildiği gibi öğretilebilirdir de. Bu ise ahlak felsefesinin kendisidir. Yani iyi huyluluk, iyi ahlaklılık en temel erdem konusudur. Ve toplumsal sorunların kaynağında iyi huy eksikliği yatmaktadır. Bu nedenle ana bilim olan erdemin temel konusu ahlak olmalıdır. Böylece Sokrates'te ahlak ve fazilet en esaslı eğitim ve öğretim konusu haline gelmiştir.

Sokrates'te erdem bilginin kendisi olurken aynı zamanda her işin, çalışmanın da bir erdemi (bilgisi, ölçüsü yasası) vardır. Bir kimse bir işi yapmak istiyorsa, o iş hakkında konuşmak istiyorsa o işin erdemine ulaşmakla yükümlüdür. Erdemine ulaşılmadan yapılacak bir iş ancak kendisine ve çevresine zarar vermekten başka bir sonuç doğurmayacaktır. Bu nedenle Sokrates'e göre bir iş hakkında bilgi sahibi olmayan birinin o işi yerine getirmesi ve ya o iş hakkında konuşması ahlaklı bir davranış değildir. Hatta yaşamdaki kargaşanın, bozuklukların ve yozlaşmanın da asıl nedeni bilgisizliktir. Siyaset hakkında bilgisi olmayanın siyaset yapması siyaseti bozacaktır, bu toplumda kargaşaya neden olacaktır ve toplumsal yaşam bozulacaktır. Yani sağlam bir teori olmadan sağlam bir pratiğinde ortaya çıkmayacağını çok net ifadelendirmiştir. Bu Sokrates'in kendi dönemindeki politikacılara yaptığı en temel eleştiri olmaktadır. Zaten sonradan da göreceğimiz gibi Sokrates'i döneminin siyasi yapıları ile karşı karşıya getiren söylemleri bu felsefik yaklaşımdan kaynağını almakta idi.

Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere Sokrates kendi felsefesinin temeline yöntem

sorununu almıştır. Sokrates'in her soruna yaklaşımında "ne" sorusundan ziyade "nasıl" sorusu ön plana çıkmaktadır. En fazla da yaşam hakkındaki yoğunlaşmaları *"Nasıl Yaşamalı?"* sorusu üzerinde derinleşmektedir. Bilgi, erdem ve ahlak konularındaki cevaplar en temelinde bu soruya verilen cevaplar olmaktadır. Çünkü o da bilmektedir ki; Önderliğin de belirttiği gibi,

"Yöntem olmayınca, biriktirilecek bütün bilgiler eşeğin sırtına vurulacak kitaplar gibidir; belki de ondan daha tehlikelidir. Çünkü insanın elinde yanlış bir yöntemle kullanılacak bir bilgi, eşeğin sessizliği yanında bin kat daha tehlikeli ve yanlış bir duruma yol açabilir."

Buradan hareket eden Sokrates doğru düşüncenin iyi bir pratik ortaya çıkaracağını ve bunun da güzel bir ifadeye kavuşacağı sonucuna ulaşmaktadır. Tabi bu Sokrates öncesinde Ortadoğu toplumunun komünal yapılarınca farkına varılmış bir gerçekti. Zerdüşt düşüncesinde "doğru düşün, güzel konuş, iyi yap" olarak formüle edilen ahlak yaklaşımı Sokrates tarafından merkezi uygarlığın yarattığı sorunlar karşısında ortaya atılan "nasıl yaşamalı?" sorusunun cevabı olmaktaydı. Bu Sokrates'in dayandığı geleneğin en temel kanıtıdır.

Sokrates kendi yöntemiyle birçok açıdan kendisinden öncekilerden farklılaşmaktaydı. Yunan toplumunda oldukça yaygın olan demagojiye karşın kendi tartışmalarında diyalogu esas alıyordu. Tartışmış olmak için tartışma değil, karşılıklı bir birini değiştirmeye çalışan ilişki tarzının doğru bilgiyi açığa çıkaracağını savunuyordu. Soru-cevap olarak da bilinen bu diyalog yöntemi Sokrates'in temel yöntemi olmuştur. Bunda tartışma yoluyla bilgiye ulaşma esas alınır. Öğrenme ve öğretme fiilleri tek taraflı olmanın ötesine geçerek öğrenenin öğrettiği ve öğretenin de öğrendiği bir karşılıklı etkileşim olarak ortaya çıkarır. Bu durumuyla herkes hem öğretmen hem öğrenci konumundadır. Bu bilgi tekelini aşan en temel bir yöntem olduğu gibi bilgi mutlaklığının da önüne geçmektedir. Sokrates'e göre herkeste bilgi mevcuttur ama açığa çıkarılmamıştır. Diyalogla insanlardaki bilgi açığa çıkarılabilir. Buldurma yöntemi de denilen bu yöntemde Sokrat'ın değişik örneklerle bunu kanıtlamaya çalıştığı görülmektedir. Menon diyalogundan alıntılanan aşağıdaki basamaklarda Sokrates, bir köleye hiç bilmediği bir geometri problemini bulduruyor.

1- Sokrates burada, kendisine güvenmediğini ve hiçbir şey bilmediğini söyleyerek konuşmaya başlıyor.

2- Öğrenmenin bir hatırlama olduğunu söylüyor.

3- Köleye bildiklerinden hareketle adım adım yeni bilgiler veriyor.

4- Ona önce anlatıyor, ardından "değil mi?", "olur mu?", "olmaz mı?", "bulunur mu?", "etmez mi?" gibi sorular soruyor.

5- Köle bu sorulara kısa cevaplar veriyor.

6- Böylece köle bir geometri problemini çözmüş oluyor.

7- Bütün bu bilgilerin, kölenin kendisinde olduğunu, onun sadece bu bilgileri doğurttuğunu söylüyor.

8- Başka bir konuya geçiyor.

Bu örnekte de görüldüğü gibi Sokrates'in yöntemini şöyle tanımlayabiliriz. "Önceden özenle düzenlenmiş sorularla karşısındakinin zihninde saklı olan doğruları açığa çıkarma, böylelikle ona gerçeği buldurma temeline dayanan yöntemdir." Bu yöntem bir tümevarım yöntemidir. Bu yöntemde daima kolaydan zora, özelden genele, tikelden tümele, olaylardan sonuca giderek gerçeğe ulaşılır. Sokratik yöntemde; kendisi, hiç bir şey bilmiyormuş gibi görünerek, karşısındakini konuşturarak ustalıkla gerçeği buldurma söz konusudur. Sokratik yöntemin birinci basamağı olan "ironi" "alay" basamağında temel amaç, bir konuyu (tanım, sorun) karşısındakine tartışma yoluyla kabullendirmektir. Bunun için de tartışmacıya, önce hiçbir şey bilmediğine inandırma, sonra onun kendi söylediklerindeki çelişkileri ortaya koyarak fikirlerinden vazgeçirme söz konusudur. Bundan sonra tartışmacıya doğru bilgiye ulaşa-

bileceği duygusu verilir. Genellikle Sokrates yönteminin bu basamağı yanlış anlaşılmakta ve buna ironi (alay) basamağı denilmektedir. Hâlbuki Sokrates'in amacı, karşısındaki insanın fikirlerinin yanlış olduğunu ortaya koyduktan sonra onun gerçeği bulması için motive olmasını sağlamaktır. Bu basamakta Sokrates kendi fikirlerinin yanlışlığını anlayan kişinin konuşmaya devam etmesi için onu teşvik etmekte, adeta tartışmayı kızıştırmaktadır. Daha sonra ise, uygun, sistemli sorularla tartışmacının bilmediği, fakat tartışmayı yapanın bildiği doğrular adım adım buldurulmaya çalışılmaktadır. Yöntemin bu ikinci basamağına buldurma-doğurtma adını Sokrates'in kendisi vermiştir. Sokrat bu yöntemi

Kendini bilmek, kendi anlamına kavuşmakla mümkündür. Ahlaklı ve erdemli yaşam da ancak bununla gerçekleşmektedir

annesinin yaptığı ebelik işine benzetmesinden dolayı maieutique-doğurtma yardımcılığı (ebelik olarak çevrilmektedir) yöntemi adını vermişti. Bu basamakta kişinin bildiklerinden hareketle yeni bilgiler kendisine buldurulur.

Teknik olarak bu şekilde açımlayabileceğimiz Sokrat'ın diyalog yönteminde O, Atina toplumunun içerisinde yaşadığı yanlışları kendilerine göstermek ve hemen ardından bu yanlışlarını nasıl düzeltebileceklerini kendilerine söyletmek istiyordu. Bulduğu her fırsatta insanları –özellikle de gençleri- etrafında toparlıyor ve onlarla her konu hakkında tartışmaya başlıyordu. Onun için tartışmanın yeri ve zamanı olmazdı. Önemli olan insanlarla tartışarak onları hatalarından döndürmek ve erdemli yaşama ulaşmalarını sağlamaktı. Yani Sokrates felsefesinin kilit sorusu olan "Nasıl Yaşamalı?" sorusu, "Erdemli-Ahlaklı Yaşam!" olarak yanıtını bulur ve kendisini insanlara dayatmadan insanları buna ikna ederdi.

Yine bu gelişim içerisinde Sokrates ilk anlambilimci olarak da tanınmaktadır. O yaşamda her şeyin açık seçik bir anlama sahip olması gerektiğine ve bu anlamına uygun olarak kullanılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Özellikle Atina toplumu için dile getirdiğimiz kargaşa ortamının anlam açısından yol açtığı anarşi göz önünde bulundurulduğunda bu daha fazla önem arz eden bir çalışma oluyor. Sokrates yaşanan anlam karmaşasının ve herkesin her şeyden kendisine göre bir anlam çıkarmasının önüne ancak her kavramın ve terimin açık, net ve herkesçe kabul edilir bir anlama kavuşturulması ile geçilebileceğine inanmış ve rölativiteyi (görecelilik) reddetmiştir. Her çeşit bilgi dalında kullanılan kavram ve terimlerin net anlamlara kavuşturulması gereğini açığa çıkarması, Sokrates'in bilimlerin ilerlemesine yaptığı çok önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir. Anlam sorununu salt bilimsel tanım ve kavramlarla sınırlı tutmayarak yaşamsal ve toplumsal alanda da anlamın önemine her seferinde vurgu yapmıştır. Sokrates bilgeliğin, adaletin ve cesaretin anlamının bilinmedikçe bilgece, adil ve cesur bir yaşamın yaşanamayacağını her fırsatta dile getirmiştir. Ahlaklı bir yaşama kavuşmak için ahlakın ne anlama geldiğini bilmek şarttır. Tüm toplumsal var oluş koşulları için bu durum böyle bir gereklilikle işlemektedir. Ve sonuç olarak insan kendi anlamını bilmedikçe kendisi olamayacaktır. Sokrates'in anlam sorununda da vardığı sonuç yine kendini bil ilkesi olmaktadır. Kendini bilmek, kendi anlamına kavuşmakla mümkündür. Ahlaklı ve erdemli yaşam da ancak bununla gerçekleşmektedir.

Sokrates, din konusunda Sofistler gibi kaba retçi olmamıştır. Kendisi Atina'nın yoldan çıkmış tanrılarına inanmamış olsa

da bir tek tanrı inancında olduğu aktarılan diyaloglarından anlaşılmaktadır. Ona göre bedende egemen olan zihni, nasıl göremiyor, onun varlığını eserlerinden anlıyorsak, görülmeyen "Yüce Tanrıyı" da eserlerinden keşfedebiliriz. Bu nedenle tanrıyı anlamanın ve tanımanın yolu onun eserlerini tanıyıp anlamaktan geçer. Ayrıca Sokrates ruhun ölmezliğine inanır. Platon'un çeşitli Diyaloglarında "Hades" (cehennem)den de bahseden Sokrates, insanların arınması ve iyi davranışlarda bulunması gerektiğini, aksi halde kendileri öldükten sonra ruhlarının Hades'te azap çekeceğini anlatır. Ancak yine de ölüm karşısındaki duruşu *"Güçlük dostlarım, ölümden kaçınmak değil, ama haksızlıktan kaçınmaktır; çünkü o ölümden daha hızlı koşar."* sözlerinde gizlidir. O'na göre asıl kaçılması, korkulması gereken ölüm değil bu dünyadaki haksızlıklar ve kötülüklerdir. Bu dünyada haksızlık ve kötülüklere bulaşmadan yaşayan birinin ölümden korkmasının hiçbir anlamı yoktur. Çünkü böyle birinin ruhu ölümden sonra rahat olacaktır.

Sokrates çevresinde büyüleyici bir etki yapmıştı. Kendi dönemini ve kendinden sonrasını da en fazla etkileyen filozoftur. Bu etki, düşüncelerinden çok, bu düşünceleri doğrudan doğruya yaşaması yoluyla olmuştur. Tartıştığı, insanlara kanıtlamaya çalıştığı her düşüncenin yaşamda en yakın takipçisi ve uygulayıcısı olması Atina'da özellikle gençler içerisinde ona karşı büyük bir sempati gelişmesine neden olmuştur. Zaten kendisi "bekçilerimiz" dediği gençlerin daha çocuk yaştan itibaren güzeli sevmeleri, güzele benzemeleri ve güzelle, iyiyle ve doğruyla olmaları gerektiğini salık vermiştir. Bir toplumun ancak ve ancak gençlerini eğitmesiyle geleceğini düzeltebileceğini her tartışmasında Atinalılara anlatmıştır. Etrafında toplanan gençlerden önemli filozoflar, tragedya yazarları ve daha bir çok dalında ustalaşmış kişilikler çıkmıştır. Ancak Sokrates'in tüm bu çabalarının sistem karşısındaki anlamını da doğru tanımlamak gerekmektedir. Sokrates mevcut düzen karşısında tümden sistemden kopan değil daha çok da sistem içerisinde sisteme bir çeki düzen vermek isteyen bir yaklaşımın sahibi olmuştur. Sistem karşısındaki en radikal tavrı bile onu tam anlamıyla sistem dışı bir arayışa yöneltmemiştir. Ahlaklı ve erdemli yaşamın toplumla derin bağlarını kurmuş olmasına rağmen toplumsal var oluşu devlet dışı bir yapılanma olarak düşünmemiştir. Bu noktada sağlıklı bir topluluğun, o topluluk üyelerinin nasıl davranmaları gerektiğine dair doğru fikirlere sahip olmalarına bağlı olduğunu savunmuştur. Atinalıları kendi kendilerini aklın kurallarına göre sorgulayarak düzeltmeleri gerektiği konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Aklın kuralları olarak topluma sundukları ise ahlaka kavuşmuş siyasi otoritenin kuralları olarak öngörülmüştür. Buradan da yola çıkarak devlet yöneticilerinin erdeme ulaşmış kişiler olması gerektiğini ileri sürmüştür. O'na göre ya filozoflar devlet adamı olmalı ya da devlet adamları filozof olmalıydılar. Toplumsal düzelmenin ancak bu yola gerçekleşebileceğine inanmaktaydı.

Bu görüşleri Sokrates'in kendisini mevcut siyasi otorite ile karşı karşıya getirmiştir. Bu konuda Önderlik şunları belirtmektedir;

"Tabii bunalım toplumundan çıkarı olanlar, bu ilkeli ve katı tutumu hoşnutlukla karşılamayacaklardır. Her dönemde görüldüğü gibi, bunalımın rantından geçinenler kanundan, adaletten kopuk tiranlar ve diktatörler durumundadır. En büyük silahları, demagoji (sözle aldatmaca sanatı) ve zorbalıktır. Sokrates'in gençliğin ahlâkını köklü bir reformdan, doğru ilkelere dayalı bir dönüşümden geçirmesi, yargılanmasının esasıdır. Ama gerekçesi "Atina'nın yüce birlik ve bütünlük ilkelerini ve koruyucu tanrılarını inkâr ediyor" adı altında düzenlendiğinde, Sokrates'in verdiği cevap ve aldığı tutum eşsiz ve unutulmazdır. Yasalara uymayı 'erdem' olarak kabul etmekte, erdem ilkesine göre yaşamaktadır. Öğrencileri kaçmayı teklif ettiklerinde, bunu erdemsizlik sayar ve reddeder. Büyük bir rahatlık içinde

baldıran zehri dolu kadehi başına dikerek şerefle şehit olmanın ölümsüzleri arasındaki birincilik yerini alır."

Sokrates, mahkemede yaptığı savunmayı kendi savunması olarak değil Atinalıların savunması olarak görmektedir. Kendisi mahkemede yaptığı şu değerlendirmeler ile kendi yargılamasını ve aldığı idam cezasının anlamını ve sonuçlarını çok net bir biçimde ifade etmiştir:

"Ve şimdi, Atinalılar, savunmamı çoğunuzun sanabileceği gibi kendi adıma değil, ama sizin adınıza yapacağım, öyle ki sizlere tanrı armağanı olan beni mahkum ederek bir yanlışlık yapmayasınız. Çünkü eğer beni öldürürseniz, gerçi bunu söylemek tuhaf olsa da, tanrı tarafından devletin başına sarılmış benim gibi bir başkasını daha kolay kolay bulamayacaksınız; devlet büyük ve soylu bir at gibidir ki, tam bu büyüklüğünden ötürü devimlerinde ağırdır ve onu irkitecek atsineği gibi birşeye gereksinir. Ben Tanrının devletin başına sardığı o atsineğiyim, ve gün boyunca ve her yerde sürekli olarak üzerinize yapışır, sizi uyandırır, inandırır, ve kınarım. Benim gibi bir başkasını kolay kolay bulamazsınız, ve bu yüzden sizlere beni sakınmanızı salık veririm. Uykudan birden uyandırılan biri gibi canınızın sıkıldığını duyabilir, ve Anitus'un öğütlediği gibi kolayca beni bir vuruşta ezebileceğinizi düşünebilirsiniz; ama o zaman yaşamlarınızın geri kalanı boyunca uyuyacaksınız, ta ki Tanrı sizlerden kaygılanarak bir başka atsineği gönderinceye dek."

"Kenti karalayanların size verecekleri kötü adı işitmek için çok beklemeniz gerekmeyecek, ey Atinalılar; Sokrates'i, bir bilgeyi öldürdünüz diyecekler; ve sizi kınamak istediklerinde bana bilge diyecekler, üstelik bilge olmasam bile. Eğer biraz beklemiş olsaydınız, isteğinizi doğanın süreci karşılamış olacaktı. Çünkü görebileceğiniz gibi yaşım çok ilerledi, ve ölüm beni çok uzakta beklemiyor. Şimdi hepinize değil, ama yalnızca beni ölüme mahkum edenlere söylüyorum. Ve onlara diyecek bir başka şeyim daha var: Belki de bağışlanmamı sağlayacak türde sözler söylemediğim için mahkum olduğumu düşünüyorsunuz, demek istiyorum ki, aklanmak için gereken herşeyi yapmayı ve söylemeyi uygun bulmamış olduğum için. Hiç de değil; mahkum olmama götüren eksiklik hiç kuşkusuz sözcüklerin eksikliği değildi. Bu işitmeyi en çok istediğiniz türden konuşmayı yaptıracak utanmazlığın ya da yüzsüzlüğün ya da eğilimin olmamasıydı—ağlamak ve inlemek ve yakarmak, ve başkalarından işitmeye alıştığınız ama ileri sürdüğüm gibi bana yakışmayacak başka pekçok şeyi yapmak. O sırada tehlikeye karşın özgür bir insana yaraşmayacak hiçbirşey yapmamam gerektiğini düşündüm; ve şimdi de savunma biçemimden hiçbir pişmanlık duymuyorum; sizin istediğiniz gibi konuşup yaşamaktansa, kendim gibi konuşup ölmeyi yeğlerim. Çünkü savaşta olduğu gibi yasa karşısında da benim ya da herhangi bir insanın ölümden kaçmanın her yoluna başvurmaması gerekir. Savaşta sık sık olduğu gibi, bir insan silahlarını fırlatıp onu kovalayanların önünde diz çöktüğünde hiç kuşkusuz ölümden kurtulabilir; ve başka tehlikelerde de, eğer bir insan herşeyi söylemeye ve yapmaya istekli ise, ölümden kaçmanın başka yolları vardır. Güçlük, dostlarım, ölümden kaçınmak değil, ama haksızlıktan kaçınmaktır; çünkü o ölümden daha hızlı koşar. Ve yaşlı ve yavaş olduğum için daha yavaş koşucu beni yakaladı; ama suçlayıcılarımın uyanık ve çevik olmalarına karşın, hızlı koşucu tarafından, haksızlık tarafından yakalandılar. Ve şimdi sizin tarafınızdan mahkum edilmiş olarak ölüm cezasını çekmek üzere ayrılıyorum,—onlar da gerçeklik tarafından mahkum edilmiş olarak kendi yollarına gidiyorlar—kötülük ve yanlışlık cezasını çekmek üzere; ve ödülüme sarılmalıyım, onlar da kendilerininkine. Sanırım bu tür şeyler yazgı olarak görülebilirler—ve sanırım iyidirler.

Ve şimdi, beni mahkum eden insanlar, sizlere seve seve bir bilici gibi konuşacağım; çünkü ölmek üzereyim, ve ölüm saatinde insanlara peygamberlik gücü bağışlanır. Ve katillerim olan sizlere önceden bildiriyorum ki,

benim ayrılmamdan hemen sonra bana verdiğiniz cezadan çok daha ağırı hiç kuşkusuz sizleri bekliyor olacaktır. Sizi suçlayandan kaçabilmek ve yaşamlarınızın bir hesabını vermemek için beni öldürdünüz. Ama sonuç beklediğiniz gibi değil, bütünüyle başka türlü çıkacaktır. Çünkü şimdikilerden daha çok suçlayıcınız olacak; şimdiye dek onları durduruyordum; ve daha genç oldukları için üzerinize daha sert gelecekler, ve onlara daha çok içerleyeceksiniz.

Eğer insanları öldürerek birinin kötü yaşamlarınızı kınamasının önüne geçebileceğinizi sanıyorsanız, yanılıyorsunuz; bu kaçış yolu ne olanaklı ne de onurludur; en kolay ve en soylu kurtuluş yolu başkalarını ortadan kaldırmaktan değil ama kendini geliştirmekten geçer. Ayrılmadan önce beni mahkum etmiş olan yargıçlara söyleyeceğim öngörü bu."

Adaletsizliğin eğrilikle ortadan kaldırılmasının yanlış olduğunu söyleyerek hapisten kaçmayı reddeden Sokrates baldıran zehriyle hayatına son verir. Ancak Sokrates'in öğrencileri onun ölümünün ardından kurdukları farklı okullarda düşüncesini yaşatmaya devam ederler. Bunların en ünlüsü ise; şüphesiz Platon'du. Atina halkı ise; kısa bir süre sonra yaptıklarından pişmanlık duyar ve Sokrates'i tunç bir heykelle onurlandırırlar.

Yunan felsefesinin en büyük filozofu Sokrates'in ölümünün ardından onun anısını canlı tutmak için sadece tunçtan bir heykel yapılmamıştır.

Milat olmasına yol açan en önemli gelişme ölümünden sonra onun takipçileri olan öğrencilerinin onun düşüncelerinden esinlenerek kaleme aldıkları eserler ve kurulan okullar olmuştur. Bu kuruluşların hepsi Sokrates'in düşünsel anlamda gerçek izleyicileri olma savıyla kurulmuştur.

Bu okullar arasında "Megara okulu", "Kinikler okulu", "Kirene okulu", "Elis-Eteria okulu" sayılabilir. Bu okullar, Sokrates'in, gerek kişilik özelliklerinden, ve gerekse de düşüncelerinden çok derin bir biçimde etkilenmişlerdir.

M.Ö. 4. yüzyılın başlarında Sokrates'in ilk öğrencilerinden Megaralı Eukleides, Megara Okulu'nu kurmuştur. Bu okul felsefedeki yerini daha çok Aristoteles eleştirileri ve mantık alanında yaptığı katkılarla belirlemiştir. Atina'lı Antisthenes ve Sinop'lu Diogenes'in öncülüğünü ettiği bir diğer Sokratesçi kuruluş ise Kinik Okulu'dur. Bu okul bireyin erdem ile mutluluğa ulaşabilmesi için kendi kendiyle yetinip, tüm yapay gereksinimlerinden sıyrılması gerektiğini savunur. Aristippos tarafından kurulan Kirene Okulu ise Kinik Okulu ile taban tabana zıt düşünceleri savunur. Sokrates'in sürekli sözünü ettiği erdem üstüne kurulu mutluluğun, tat almada, bütün haz yaşantısında olduğu düşünülmektedir. Kirene Okulu'nun savunduğu bu temel görüş "haz" anlamına gelen Yunanca'daki "hedone" sözcüğünden türeyerek "hazcılık" (hedonizm) diye anılan felsefe öğretisinin de ilk örneğidir. Elis-Eretria Okulu ise Sokrates'in ölümünün hemen ardından öğrencisi Elisli Phaidon tarafından kurulmuştur. Sokrates'in izinden giden tüm okullar gibi bu okul da ahlak felsefesini başköşeye yerleştirmiştir. Bu felsefe okulu aynı zamanda Sokrates'in soylu yaşamını, bu yaşamdan alınacak dersleri ve insan yaşamında felsefenin yerini vurgulamak üzere kurulmuştur.

Sokrates yalnızca ölümünden sonraki yakın tarihi değil günümüze kadar gelen tüm felsefe ve düşün tarihini etkileyen en önemli filozoftur. Yazının bütününde vurguladığımız bilgi, ahlak ve toplum üzerine gerçekleştirmiş olduğu düşünsel faaliyetlerde yakın olduğu komünal toplum değerlerini yaşaması ve yaşatması açısından ayrıca demokratik uygarlık tarihinin de en köşe taşlarından biri olmaktadır. Bu nedenle de çok daha fazla üzerinde durmak ve daha özgürlükçü ve komünal toplum felsefesine ulaşmanın her türlü çabasını gerçekleştirmenin zemini haline getirmek bu tarihin takipçileri olan bizler için derinden ihtiyaç duyulan bir konudur. Komünal toplumun gerçekleşmesi tarihinin doğru bilinmesi ve sahip çıkılması ile mümkün olacaktır.

FİLOZOFLARIN, PEYGAMBERLERİN VE İYİLİKLERİN SENTEZİ

MANİ

Önüne çıkarsa bir çakıl taşı / Saygıyla eğilip dokunacaksın / O da sevilmek ister / Tozunu silip okşayacaksın...

<u>*Mani*</u>

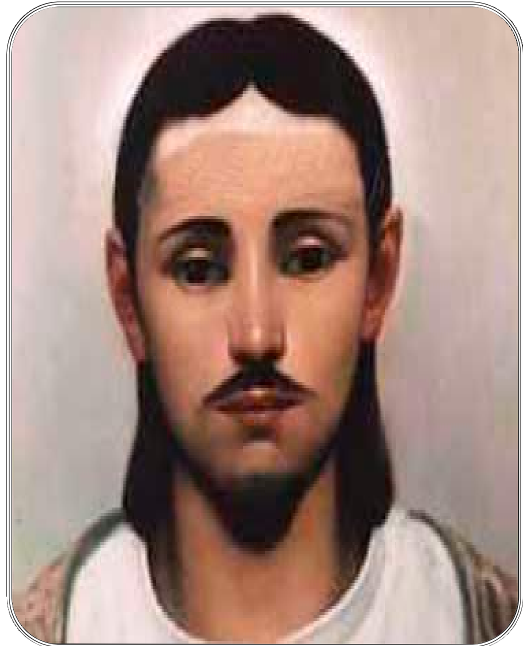
Zihniyet ve Vicdan Devriminin Öncüleri

Merkezi Uygarlık güçlerinin saldırılarının olduğu her yer ve zamanda topluluklar ve toplumlar kendisini savunmanın yol ve yöntemlerini mutlaka arayarak direniş içerisinde olmuştur. Bu direniş toplumsal yaşamın ve kültürün felce uğratıldığı Ortadoğu'da da her yerde olduğu gibi bazen kavimsel ve etnik temelli bazen dinsel bazen de sınıfsal nitelikli gelişmiştir. Kısacası bölgemiz tarihinde de toplumlar özgür bir yaşama kavuşmak için arayışlarını egemen sistemin ideolojik-siyasal-toplumsal yapısının dışında sürdürmüştür. Bunun için de önce zihniyette başlayan hegemonik yapıya karşı özgürlük de kendisini önce zihniyette örgütlemiştir. Sümer rahiplerinin egemenliği meşrulaştırma amaçlı yalana dayalı mitoloji yaratımlarından bu yana toplum ancak bu şekilde kendi düşünüş ve inanış farkını yarattığı ölçüde kimlik sahibi olmuş ve varlığını koruyabilmiştir. Bu temelde de topluma dayatılan yabancılaşma ve saldırı ne kadar büyük olmuşsa direnişler de o kadar büyük olmuştur.

Sümer-Akad-Babil-Asur egemenlikleri karşısındaki ilk direnişlere mitolojik anlatımlarda rastlanmaktadır. Bu anlatımlarda özgür kimliğini korumak isteyen kadının mücadelesi mitolojilerin temel konusu olmuştur. Yine bu anlatımlarda dağ ve çöl kabilelerinin direnişlerin öncüsü olduğu da görülmektedir.

Kanlı, zalim kralları sembolize eden Nemrutlar karşısında İbrahimi dinlerin direnişleri Ortadoğu Demokratik Uygarlık zihniyeti ve kimliğinin oluşumunda yeni bir aşamayı ifade eder. Artık mitolojiler karşısında daha sistemli ve örgütlü bir zihniyet çalışması, kimlik tanımlaması ve direniş söz konusudur. Direniş zihniyeti toplumun vicdanını ayaklandırmaktadır.

Dinsel karakterde olan direnişlerin temelinde toplumun özgürlük arayışı vardır. İlk dinsel çıkış, özgür toplumsal kimliği yeniden inşa etme çabası olmaktadır. Zamanla katı prensipler ve dogmalar ile kendisini hâkim kılmak isterken bile toplum buna sıkı sıkıya sarılacaktır. Çünkü toplum kendi anlamını, kimliğini, özgürlüğünü burada görmektedir. Dolayısıyla yücelttiği her tanrısal ve peygambersel kimlik ile toplum kendi değerini de yücelterek bir anlam kazanacaktır.

Mezopotamya topraklarında Asur zulmü karşısında direniş Med kimliği ve Zerdüşt inancıyla gerçekleşirken aynı zamanda düşünce tarzında tarihsel bir farklılaşma başlatılmıştır. Bu fark, dinsel düşünüşteki salt inanç ve katı dogmaları esas almayan özgür akıl temelinde yükselen felsefeye adım atılmasıyla kendisini ortaya koymuştur.

Bu farklılığı nedeniyle de Zerdüşt felsefesi, toplumda büyük kültürel hamlelere yol açıp Med direnişinin başarıya ulaşmasını sağlamıştır. Ama zamanla İran devletinin resmi dinine dönüştürülerek özünden boşaltılmıştır.

Dogmaların Değil Özgür Aklın ve Çok Renkliliğin Peygamberi

İran-Sasani devletinin kurulduğu ve Roma İmparatorluğu'nun bölgede halen etkin olduğu yıllarda Mardin'de, tüm evreni aydınlatmaya yazgılı bir çocuk dünyaya gelecektir. Bu yıllarda İran'ın Pers imparatorluğundan kalma şaşaalı devlet hatıralarını temsil eden Part dönemi kapanmış, Sasani hanedanlığı iktidara gelmiş ve eski İran'ı canlandırma tutkusuyla Roma imparatorluğu karşısına dikilmiştir. Zerdüşt öğretisindeki aydınlık ve karanlığın savaşı, yerini imparatorluklar arası savaşa bırakmıştır. Karanlık hükmünü sürerken aydınlık yeni doğan o çocuğun yani Mani'nin içinde büyümektedir.

14 Nisan 216 tarihinde Mardin'de dünyaya gelen Mani'nin gerçek adı bilinmemektedir. Mani unvanı Aramice'deki ışık kökeninden dolayı AYDINLATAN anlamına gelmektedir.

Mani'nin bu unvanı almasına sebep, çağının ileri düşüncelerine sahip olması ve dinde reform girişiminde bulunmasıdır. Bilgilerini henüz çocuk yaşlarda edinmeye başlamıştır. Çünkü babası da dinde reformdan yanadır ve bir tarikat içinde yer almaktadır. Bu nedenle Mani de erken yaşlarda dinsel eğitim almıştır. Gençlik yıllarında ayrıca nakkaşlık ve resim sanatını öğrenmiştir. Etkilendiği tarikatın Essenilere benzeyen Menakkede tarikatı olduğu iddia edilmektedir. Tarikat hakkında ifade edilenlere bakılırsa Zerdüşti bir öze sahip olmakla birlikte Yahudilik ve Hıristiyanlıktan da izler taşımaktadır. "Her üye kendine ayrılmış tarlada çalışmak zorundaydı. Et yemiyor, şarap içmiyorlardı. Su ile her gün temizlenmeye ve yiyeceklerini de suyla temizlemeye özen gösteriyorlardı. Yahudiler gibi Sabbat gününe riayet ediyorlardı." Mani babasının da içinde olduğu tarikattan etkilenmekle birlikte her dindeki iyilikleri sentezleyip dönemine göre gerçek bir Rönesans hareketinin filozofu ve peygamber olarak ortaya çıkmıştır.

Mani Zerdüşt, Buda, Hıristiyan ve Helenizm kültürünün bir sentezini oluşturmuştur. Kıpti dilinde yazılmış eski bir Manici kitaba göre Mani şöyle der: "Yazılı metinler, hikmet, vahiyler, meseller ve daha önceki tüm kiliselerin (dinlerin) ilahileri her yerde toplandı ve benim kiliseme (dinime) gelip, benim vahyettiğim hikmete eklendi. Nasıl ki suya su eklenirse çok su olur, bu şekilde eski (daha önceki) kitapları benim eserlerime ekledim ve eski (daha önceki) tüm nesillerde (şimdiye kadar) ortaya konmamış türde büyük bir hikmet oluştu. Benim yazdığım kitaplar (daha önce) ne yazıldı, ne de vahyedildi."

Zerdüştlükteki dualizmi, Budizmdeki reenkarnasyonu, Hıristiyanlıktaki kurtuluş öğretisini, hatta daha eskilerden Mısırlı Terzi Hermes'teki ışık öğretisi ve sınavlarını Mani'nin geliştirdiği felsefede görebiliyoruz. Karanlık ve aydınlık, iyilik ve kötülük sürekli savaş halindedir. İyilik yani ruh bedenin yani kötülüğün içinde hapsedilmiştir. Ruhu bedenden kurtarmak gerekmektedir. Bunun için Mani dünyevi olan her şeyin-içlerinde hapsedilmiş ruh haricinde- kötü olduğunu ve karşısında durulması gerektiğini savunur. Tüm canlılar sonsuz bir döngü içinde yaşarlar. Ölen başka bir bedende yeniden yaşama döner. Bu ızdıraptan ancak bilgi, sevgi ve iyilik yoluyla kurtulmak mümkün olabilir. Dolayısıyla Mani'nin inancını benimseyenler öldüklerinde tekrar ruhlarının eziyet içinde hapsolduğu maddi dünyaya dönmeyecek,

cennete gideceklerdir. Mani inancını, düşünceye yaratıcı alan sunan esnek bir mitolojik anlatımla aktarmıştır. Yaradılış mitolojisine bakıldığında gnostiklerin ışık-bilgi temelli kurtuluş inancı ve Mani'deki esnek yorumlanışı görülebilir.

Mani doğrudan bir Tanrı tasavvuru yapmaz. Başlangıçta aydınlık ve karanlık (iyilik ve kötülük) vardır der. Aydınlık ülkesini ışık cenneti olarak yorumlar ve Kuzeyde bulunan bu cennetin yöneticisinin AKIL, DÜŞÜNME, İDRAK, KURGU ve TEFEKKÜR'den oluşan beş sıfatının olduğunu ileri sürer. Karanlık ülkesinin ise Güney'de olduğunu anlatır ve buranın yöneticisinin elinde duman, ateş, rüzgar, su ve karanlığın bulunduğunu söyler. Karanlığı Heyula yani madde olarak adlandırır. Karanlık Aydınlık ülkesinin sınırlarına dayanınca aralarında çatışma başlar.

Aydınlık Tanrısı bu çatışmada güçlü olmak için üç çağrı yapar.İlk çağrı aşamasında BÜYÜK RUH'u (Hikmet) yaratır. Büyük Ruhtan da HAYATIN ANNESİ çıkar. Hayatın Annesinin giysileri-çocukları- beş tanedir: ateş, rüzgâr, su, ışık ve "ilk insan". Bu beş kardeşe YAŞAYAN RUH denilir ve her birinde diğerlerinin ruhu vardır. İlk insan karanlıkla savaşır fakat yenilerek ruhunu yer altına bırakır. Bunun üzerine Aydınlık Tanrısı mücadeleye devem etmesi için çağrı gönderir ve İlk İnsan da buna olumlu yanıt verir. Bu ikinci çağrıdır. Çağrı ve cevap birlikte yaşam düşüncesini oluşturur. Böylece Yaşayan Ruh İlk İnsanın kurtarılması için mücadeleye başlar. Bunun için yıldızların, gökyüzünün ve dünyanın yaratılışını başlatır. Karanlık yanında ışık da devreye girerek evrenin yaradılışı tamamlanır. Evrende Güneş ve Ay da vardır, her şeyde de onların bir parçası yani ışık bulunmaktadır. Dolayısıyla evren tümüyle kötülüğün hükmünde değildir. Fakat ışığın tümden kurtulması için evreni harekete geçirmek gerekir.

Üçüncü çağrı bu aşamada gerçekleşir. Mani buna üçüncü elçi der ve ışık krallığının Tanrısı olup Güneş'te yaşar. Ve 12 kızı vardır. Bunlar 12 Burcu temsilen 12 IŞIK KIZI'dır. Işığı arındırmak için ateşi, suyu ve rüzgarı harekete geçirir. Arındırılmış ışığı alması için de Şeref Sütunu'nu (Mükemmel İnsan) yaratır. Kurtulmuş ışık parçacıkları Ay'da toplanır ve Ay daha sonra bunları Güneşe aktarır.

Güneşte yaşayan üçüncü elçi ışığın peşinden kelen karanlık parçalarını uzaklaştırmak için kendini kadın ve erkek şeklinde onlara gösterince şehvet düşkünü olan karanlık parçaları kendilerini kirletirler veya düşük yaparlar. Kirlenenlerden düşen parçalar kurak bölgelerde bitkileri, denizde ise bir deniz canavarını oluşturur. Düşük yapanlardansa yeryüzündeki kötülükler oluşur. Bunlar ışıkla karışmış karanlığın tohumlarını yutarlar ve döllenerek hayvanlar âlemini meydana getirirler.

Karanlık ışığı sürekli içinde hapsetmek ister ve bunun için üçüncü elçinin kadın ve erkek görünümünde bir insan çiftini yaratır. Aydınlık Tanrısı buna karşı ilk insanı uyarmak ve aydınlatmak amacıyla elçi-peygamber-gönderir. Mitoloji en son Hz. İsa'yı sayar.

İnsanlar ruhlarındaki ışığı kurtarmadıkça öldükten sonra da başka bir bedende dünyaya gelir ve acı çekmeye devam eder. Sonunda maddi dünya bir yangın felaketiyle yok olur. Madde hapsedilir ve tekrar yeni bir evren olmaz.

Sümer temelli egemenlik mitolojilerinde Tanrının yeryüzündeki yansıması olarak krallar ve onlara hizmetle mükellef kullar ana temayı oluştururken Mani'de insan ve tüm canlılardaki iyilik; karanlığa direnen aydınlık ana temadır. İnsan basit bir kul değildir fakat karanlığın etkisine girmiştir. Aydınlanmış insan kurtuluşunu gerçekleştirecektir. Buradaki düşünüş tarzı bir din dogmasına benzemez, daha çok bir özgürlük felsefesine tekabül eder.

İnsan ruhunu Işığın-Tanrının bir parçası sayan Mani kendisini bir filozof olarak tanımlamamış olsa da maddiyatçılığı reddeden, bilgi, sevgi ve iyiliğe dayalı olan kurtuluş inancı, ahlakı ve düşünüş tarzı O'nun filozofik

yanını ortaya koymaktadır. Dinlerdeki katı dogmatizm ve kul anlayışı yerine Mani, aklın ve iradenin hâkim olduğu, milletleri birbirinden ayırmayan EVRENSEL BİR SEVGİ DİNİ'ni geliştirmek istemiştir.

"Kutsal Ruh"un Ruh İkizi

Mani'deki anlam derinliğini EVRENSEL BİRLİK anlayışının izini sürerek bulmak mümkündür. Mani yazılarında Hz. İsa'nın yaşamındaki önemli olayları işlemiş ve Hz. İsa'nın insanlığın kurtuluşu için müjdelediği PARAKLİT'in (Yunanca Paracletos, Latince Paracletus) ruh ikizi olduğunu ileri sürmüştür.

Mani 12 yaşındayken Nebati dilinde ikiz anlamına gelen *et-taum* adlı bir melek tarafından ziyaret edildiğini ve dinsel görevlerine onun tarafından hazırlandığını belirtir. O melek aslında Hz. İsa'nın bahsettiği Paracletos'tur.

"Paracletos", Ruhulkudüs'e verilen bir isim olarak Yuhanna İncili'nde geçmektedir ve sözcük olarak"yardım eden arabulucu" anlamına gelmektedir. Yardımcı anlamı sözcük karşılığı olsa da dindeki anlamı daha derindir. Hıristiyan inancında Kutsal Ruh Tanrı'nın üç unsurundan birini tanımlamak için kullanılır. Baba, oğul ve kutsal ruh üçlemesinin her biri ayrı ayrı tanrıları değil aynı tanrının üç ayrı unsurunu anlatır. Bu tanımlamalardan Mani'nin bir yandan dönemin dinsel inançları gereği "kurtarıcı", "mehdi" şeklinde ortaya çıktığı, bir yandan da felsefik olarak kendisini Tanrının ruhuyla ikiz kabul ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır ki bu nedenle Mani, düalizme dayalı olan EVRENSEL BİRLİK anlayışıyla "En-el Hak" diyen Hallac-ı Mansur'un bir erken zaman öncülü olarak görülebilir.

Mani'yi büyük bir anlam savaşçısı olarak anmak gerekir. Yaratmak istediği ideolojik kimliğin temelinde Yahudi kavim ve Tanrı mücadelesinin merkezi uygarlık karşısında kendi ideolojik kimliğini yaratma tarzı vardır. Bu tarz benzerlik diğer Ortadoğulu dinsel çıkışlarda da vardır. Kendi inanç sistemini ve ideolojik kimliğini yaratmadan hiçbir mücadelede başarılı olamazsın. Ortadoğu'nun bu en eski kuralı Mani'nin sentezci yönüyle canlanmış ve kendi anlamını yaratmada ileri bir aşama sağlamıştır. Ayrıca bu kadar renkli bir zihniyet sergilemiş olmasının etkileri günümüze dek sürmüştür.

Anlam mücadelesinde Mani doğal toplum özellikleri ve inanış tarzıyla topluma yeni bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır.

Mani'de Merkezi Uygarlık Mitolojilerinin kurguladığı gibi bir Tanrı tasavvuru ve tanımına rastlanmaması, insana yabancı olan ve sürekli cezalandıran değil, eski doğal toplum inanışlarında olduğu gibi kendisini tanrısıyla özdeşleştiren, doğacıl, sevecen ve insanın içinde olan bir tanrısal anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Mani'nin *"İnsanlar içlerindeki gerçeği benim ağzımdan duydular ve benimsediler. İnsan sadece kendi sesini dinler"* sözü de bu özdeşleşme ve birlik anlayışını ifade eder. Bu anlayış insanı basit bir kul olmaktan çıkarmaktadır.

Mani'yi büyük bir anlam savaşçısı olarak anmak gerekir. Yaratmak istediği ideolojik kimliğin temelinde Yahudi kavim ve Tanrı mücadelesinin merkezi uygarlık karşısında kendi ideolojik kimliğini yaratma tarzı vardır

Kutsal Ruh kimi kayıtlarda GERÇEĞİN RUHU olarak geçer. Mani kendisine atfedilen sıfatları fazlasıyla hak edecek kadar gerçeğin ruhunu yakalamış bir hakikat filozofudur.

Manici Örgütlenme ve Yaşam

Mani'ye inananlar eğitim almış yetkin-öncü kadrolar ve sıradan inanan taraftar-

lardan oluşuyordu. Mani bunları Dürüstler veya Hakikiler dediği SEÇKİNLER ve halktan oluşan DİNLEYİCİLER biçiminde ayırmıştır.

Öncü kadro örgütlenmesi olmadan yeni bir inancın yaşamasının ve yayılmasının mümkün olmadığını gören Mani tüm öğretisini SEÇKİNLER şahsında yaşamsallaştırmak ve yaymak istemiştir. Onlara Mükemmeller de denilir. Dini metinler üzerine yaptıkları araştırma çalışmalarını mutlaka yazıya dökerler, çeviriler yapıp bilgilerin yayılmasını sağlarlar.

Seçkinler peygamberce bir yaşam sürmek zorundaydılar. Erkek ve kadınlardan oluşan seçkinler zorlu hazırlık süreçlerinden geçerek TANRISAL IŞIK ile dolarlar. Bu yönüyle Mısır'daki Terzi Hermes öğretisinden de etkilendiği görülmektedir. Seçkinler evlenmezler, mülk sahibi olmazlar, et yemezler, tarım işlerinde çalışmazlar, şarap içmezler. Karın tokluğuna günlük yiyeceklerle basit giysiler içinde gezgin bir yaşam sürerler.

Seçkinler arasında kadın-erkek ayrımı yapmaması Mani'nin köleci imparatorluklar çağında ulaşabildiği zihniyet yapısının ilerici gücünü de ortaya koymaktadır. Seçkinler öncü kadrolardır, adanmışlardır; kadın olsun, erkek olsun evlenmezler ve kişilikleri tüm maddi dünyaya kapalı olup sadece toplumun kurtuluşu için düşünceleri yaymakla görevlidirler.

Örgütlenmeleri kilise tarzına benzemektedir. Seçkinler arasında çeşitli aşamalardan geçerek ilk sıraya yerleşenler olduğu gibi, onların ardılları da tarif edilerek seçkinler arasında bir nevi öncülük sıralaması yapılmıştır: Mani'nin vekili olarak cemaatin başı, Hz. İsa'da olduğu gibi 12 kişiden oluşan havariler, piskoposlara benzer şekilde misyon yüklenen 72 temsilci, 360 kişilik ihtiyar heyeti(Meclis) ve henüz işin başlangıcında olan diğer seçkinler.

Seçkinlerin yaşamları üç mühürle bağlıdır: Ağız, el ve gönül mührü.

"1- Mühür-AĞIZ MÜHRÜ: Tüm kötü sözleri ve kötü yiyecekleri yasaklar.

Öncü kadro örgütlenmesi olmadan yeni bir inancın yaşamasının ve yayılmasının mümkün olmadığını gören Mani tüm öğretisini SEÇKİNLER şahsında yaşamsallaştırmak ve yaymak istemiştir. Onlara Mükemmeller de denilir

2- Mühür-EL MÜHRÜ: Canlı varlıkların içindeki ışığa zarar vermeyi önler; insan ve hayvanları öldürmemek, bitkileri, çiçekleri, meyveleri dalından koparmamak gibi.

3-Mühür-GÖNÜL MÜHRÜ: Mani inancına ve yaşam tarzına karşı olan her türlü düşünceyi yasaklar."

Az sayıda olan seçkinler katı kurallarla yaşarlarken dinleyiciler için sadece on emir geçerli kılınmıştır.

DİNLEYİCİLER İÇİN MANİNİN ON EMRİ:

"1-Geçirilmiş olan zamana (tarihe) inanmak

2-Çok Tanrılı döneme inanmak

3-Yalandan kendini korumak

4-Kötü insan olmamak

5-Et yememek

6-Başkasının namusuna kötü gözle bakmamak

7-Hırsızlık yapmamak

8-Okumak, sihirle hakikati tanıyarak, bunları birbirinden ayırmak

9-Toplum içerisinde inançlı olmak

10-İşinde gevşek ve ihmalkâr olmamak"

On Emri ile Mani insanlara eşitlikçi komünal ve doğaya zarar vermeyen bir yaşamı öğütlüyordu. Tarihe inanmayı ilke haline getirirken aslında kadercilik karşısında aklı ve iradeyi öne çıkarıyordu. Çok tanrılı döneme inanma ilkesiyle putlara tapınmayı yasaklı-

yordu. Diğer ilkelerle de dürüstlüğü, iyiliği, cömertliği, bilimselliği, adil olmayı, maneviyatı, çalışkanlığı savunmuştur.

Dinleyiciler seçkinleri kusursuz bir saygıyla izler ve onların öğreticiliğine karşılık meyve, sebze ve diğer yasaklanmamış yiyeceklerini ikram ederlerdi.

Manicilikte dua ve orucun da önemli bir yeri olmuştur. Seçkinler günde yedi kez dinleyiciler ise, öğlen, akşamüstü, gün batarken ve güneş battıktan üç saat sonra, yani günde dört kez dua ederlerdi. Her duadan önce su veya toprak ile bir arınma ritüelini gerçekleştirirlerdi. Gündüzleri yüzlerini güneşe dönerek, geceleri ise aya bakarak dua ederlerdi. Güneşin veya ayın görünmediği günlerde yönlerini kuzeye dönerek dua ederlerdi.

Oruç tutmaları da tıpkı duada olduğu gibi güneş ve ay onurunaydı. Tarım toplumlarının genelinde Güneş ve Ay kutsal kabul edilirdi. Yaşamları iklimle etkilenirken bereketi getiren Güneşe ve zamanı ölçerek ekinlerini doğru zamanlarda ekip biçmeyi sağlayan Aya duyulan sevgi doğaldı.

Günlere yükledikleri anlam Güneş ve Ay karşısındaki saygılarını ifade etmekteydi ve topluluğa ortak bir ruh kazandırmaktaydı. Birçok din ve mitolojide Pazar günü kutsal kabul edilirken Manicilikte de Pazar gününe özel bir anlam yüklenmiştir. Haftanın ilk günü olarak Pazarı ele alırken bu günü Güneşin günü olarak anarlardı. Haftanın ilk günü güneş için herkes oruç tutardı. Ayrıca seçkinler haftanın ikinci günü de ay için oruç tutarlardı. Her yeni ay başlangıcındaysa herkes iki gün oruç tutardı.

Oruç günlerinin Güneş ve Ay adına seçilmesiyle Aryen kökenli dillerdeki gün adlarının kesişmesi ilginç bir benzerlik oluşturmaktadır. Kürtçede Pazar günü Yekşem'dir ve hecelendiğinde 'bir gece' olarak çevrilebilse de sözcüğe yüklenen anlam 'ilk gün' şeklindedir ve haftanın ilk günü olarak kabul edilmektedir. İngilizcede 'Sun' Güneş, 'day' ise Gün anlamındadır ve 'Sunday' Pazar gününe denilmektedir. Sunday yani Güneş günü için tutulan oruç Manicilikte haftanın ilk günü olarak pazarın kabul edildiğini göstermektedir. 'Mon' ise ay demektir ve 'Monday' pazartesi günüdür. Yani ay günü! Bugün ise ay adına oruç tutulmaktadır.

Güneş ve Ay etrafında dile gelen gerçeklik toplumun kimliğinin şekillenmesinde özel bir öneme sahip olduklarını göstermektedir. (Ateşin kutsanmasının sebebi de Tanrıdan bir parça kabul edilmesidir. Tanrı her şeydedir!) Yaşamın sürdürülebilirliği ve döngülerinin nelere bağlı olduğu binlerce yıldır süregelen bir inanış tarzının devamıyla fark edilmiş ve yaşamın kendisi kutsal sayılmıştır. Bu nedenle hiçbir canlıya zarar verilmez; onlara zarar verdiğinde içlerindeki ışığa eziyet etmiş olursun. Işık Tanrıdır, ışık sende de vardır. Yani, herhangi bir canlıya zarar vermen kendine de zarar vermendir, çünkü evrende her şey birbirine bağlıdır ve birlik ilkesi gereği evreni, yaşamı kutsalca karşılaman gerekir! Kutsal olana saygı esastır. İşte bu muazzam bir felsefedir ve Mani bunun büyük aydınlatıcısıdır. Dinlerdeki iyiyi alıp sentezlemesi ise bu felsefenin dinsel şekilde ifade edilişi olmaktadır.

Entelektüel Lider, Yazar ve Ressam

Mani, düşüncelerini yazıya dökmeyi başarılı olmanın temel bir kuralı saymıştır. Öncüllerinin tam sonuca gitmemesini düşüncelerini yazmamalarına bağlamış ve kendisi hem yazı hem de resimlerle düşüncelerini anlatmıştır. Ortadoğu'da resim sanatının kurucusu olarak anılır.

Sonraları rakiplerince yazılarının çoğu imha edilmiş olsa da Mani tarafından yazıldığı iddia edilen kimi kitaplar, dua ve risaleler parça parça da olsa, hatta kiminin sadece adı bilinse bile günümüze kalmıştır. Özellikle 20. Yüz Yılın başlarında yapılan araştırmalarla Mani ve öğrencilerine ait birçok belge ortaya çıkarılmıştır. Maalesef bu tarihi önemi büyük olan eserler halen Berlin ve Londra müzelerinde tutulmakta olup çözümlenmeyi beklemektedirler.

Bugüne kadar bilindiği kadarıyla Mani'nin yazdığı kitaplar şunlardır:

Şapuragan adlı kitabını Kral Şahpur'a sunduğu anlaşılmaktadır. Veşarti'de dinler ve peygamberlerini anlatır. Sahberden'de Ahriman'ın aldattığı kötü insanları anlatır. Sendokejine'de İyi insanları ve aydınlanmayla ulaşacakları mutluluğu anlatır. Riya Rast ile doğru yolu anlatır. Pragmateia-kompozisyon çalışması bir tarih çalışmasıdır. Olperesti'de inançlı yaşamı anlatır. Nivista Gernasa kahramanları anlattığı bir kitaptır.

İçeriği henüz ortaya çıkarılmamış Hayat Hazinesi, Sırlar Kitabı ve Büyük ve Yaşayan İncil adlı üç kitabının daha olduğu bilinmektedir. Ayrıca inancını resimlerle anlattığı ERJENK (ARDHANG) adlı resimli bir kitabı da içeren DEVLER KİTABI bulunmaktadır.

Peygambersel çıkış, Yayılma ve Katledilme

Mani Mart 242'de ilk kez peygambersel bir çıkışla düşüncelerini ilan etmiştir. Bunu da İran tahtına oturan 1. Şahpur'un tahta geçme töreni sırasında açıklamıştır. Mani'nin bir hekim olduğu ve İran sarayına da bu kimlikle girdiği iddia edilmektedir. Hatta Şahpur'un hasta kızını iyileştiremediği için İran'ı terk etmek zorunda kaldığı anlatılır. Fakat esasen sarayda önemli bir gücü olan Zerdüşt rahipleri karşısında güç toplamak ve halkı kendisine çekmek isteyen İran şehinşahlığının Mani'ye bu yüzden müsamaha göstermiş olmaları ihtimali daha mantıklıdır.

Mani İran'da sahte Zerdüşt rahiplerinin oyunları nedeniyle fazla tutunamayınca bir süre sonra Türkistan'dan Kuzey Hindistan'a kadar birçok ülkeyi gezmiş ve buralarda inancını benimseyen topluluklar kurmuştur. İran'a döndüğünde inancını yaymaya devam etmiş fakat iktidarın hışmına uğramakta gecikmeyip hapse atılmıştır. 274 yılında Şahpur ölünce Mani özgürlüğüne kavuşmuştur.

Şahpur'un yerine tahta geçen oğlu 1. Hürmüz Mani'yi desteklemiş olsa da tahtta bir yıldan fazla kalamamış ve yerine geçen kardeşi Behram Mani'yi katletmiştir. Mani inancı Sasani ve Roma baskılarına karşın hızla yaygınlık kazanabilmiştir. Mani henüz hayattayken düşünceleri Filistin'den Hindistan topraklarına kadar tanınmıştır. İran'da hâkim din haline gelmemiş olsa da baskılardan korunabildiği alanlarda gelişme göstermiştir. 450 yılında Edessa yani Urfa'da büyük bir zemin bulmuştur. Ölümünden sonra Mezopotamya'nın kimi bölgelerinde olduğu gibi Orta Asya'da da yaygınlık kazanmış; Afganistan'dan Uygurlara dek tanınmış ve 762 yılında Uygurların resmi dini haline gelmiştir. Bu sayede Çin'e doğru bir yayılım alanı da bulmuş ve Çin'in kimi yerleşim bölgelerinde 16. yüzyıla dek gizliden varlığını sürdürmüştür.

Mani'nin öğretilerinin yaygınlık kazanması karşısında ilkin 279 Yılında, Roma İmparatoru Diocletianus, İskenderiye kentinde tüm Manici yazıların yok edilmesini emretmiştir. Daha sonraları da Hıristiyanlık Maniciliği tehdit olarak görecektir. İradeyi, aklı öne çıkaran, başarılı bir sentezle diyalektiği geliştiren ve "Havarileriyle" kilise tarzında örgütlenen Manicilik Hıristiyanlığın en ciddi rakibi haline gelmişti. Bu nedenle Manicilik ve Hıristiyanlık arasındaki ilişki sürekli çatışmalı olmuştur. Roma ve Bizans dönemlerinde yer yer yükselişe geçmiş ama kısa süre sonra bastırılmıştır. Mısır'da, Kartaca'da etkilerini göstermiş ve yine Hıristiyan kilisesinin hışmına uğramıştır.

Mani'yi Yeniden Yorumlamak ve Yaşatmak

"Erken Solan Kültür Çiçeklenmesi"

Manicilik dinsel bir inanıştan daha çok, bir felsefe, bir ahlak ve yaşam anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Tarihin belli bir kesitinde yaygınlık kazandığı halde Manicilik tam sonuca gidememişti. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte temel olarak yaşanan dönemin baskıcı özelliği belirleyici olmuştur.

Ne Zerdüştlük ne de Hıristiyanlık ilk dönemlerindeki gibi halka umut verecek du-

rumda değillerdir. Bu durum Maniciliğin yeni bir kurtuluş dini gibi karşılanmasını sağlamıştır. Öte yandan Ortadoğu topraklarının komünal yaşam geleneği canlılığını korumakta ve Manici inancın kabulü için elverişli bir ortam sunmaktadır. Fakat öte yandan Sasani ve Roma imparatorluklarının başını çektiği büyük bir baskı ortamı söz konusudur. İmparatorlukların şiddet araçlarıyla donanmış büyük güçleri karşısında Maniciliğin ağırlıklı olarak entelektüel düzeyde gelişme göstermesi, politik ve sosyal değişim projelerini hayata geçirecek komünal topluluklar kurmada kendi döneminde fazla başarı gösterememesi ve kendisine inanan küçük toplulukları koruyacak bir kılıca sahip olmaması –ki bu da belki kısmen uzun ömürlü olmasını sağlayabilirdi- reform girişiminin tam sonuç almasını önlediği gibi öncü ve taraftarlarının katliam ve sürgünlere uğratılmasını da engelleyememiştir.

Mani köleci imparatorluk karşısında insan vicdanını şahlandırmış, yoksul halkın ve özgürlük arayışçılarının gönlünde taht kurmuştur. Fakat köleciliğe karşı çıkan diğer din ve felsefelerin yaşadığı açmaz gibi Mani de Sümerlerden beri süren "devlet" olgusunu aşabilecek kadar ileri gidememiş, bir nevi imparatorluk gölgesinde kalmıştır. Bir dönem İran şehinşahının himayesi altında saraya girmiş olması da bundan kaynaklanmaktadır. İmparatorluk gücü karşısında yeni entelektüel ve ahlaki öğretinin politik başarısı 'devlet içinde' olası görünmüyordu. Başarılsa bile devlet karakterinden kendini soyutlaması ne kadar mümkün olabilirdi diye düşününce yanıt yine umuda fazla yer vermeyecektir.

Öte yandan Mani'nin salt entelektüel çalışma yaptığı ve toplumsal projelere sahip olmadığını iddia etmek de gerçeği tam yansıtmaz. Maniciliğin ağırlıklı olarak entelektüel temelde propaganda çalışmaları yaptığı doğrudur fakat öğütlediği yaşam tarzı ile bilinçli temelde olmasa da doğal haliyle eşitlikçi komünal toplulukların kurulmuş olması ihtimali yüksektir. Neticede Mani'nin gezileri sırasında inancını benimseyen topluluklar kurduğu bilinmektedir. Bu toplulukların yaşam tarzlarına dair somut kanıtlar pek bulunamasa bile benimsedikleri Manici ilkeler etrafında şekillendiklerine göre, bir düzeye kadar ortakçı bir yaşam sürmüş olmalıdırlar.

Seçkinler ekonomik yönden dinleyicilere bağlıdırlar. Dinleyiciler de paylaşmaya teşvik edilirler. Varlıklarının bir kısmını inancın sürmesi ve yayılması adına toplumun ortak yararına sunarlar. Günde bir kez dinleyicilerin seçkinler için kurduğu sofra etrafında bir tören havasında toplanılır. Yenilen bu yemekte bile yiyeceklerdeki ışığın arındırıldığına inanılırdı.

Ayrıca Manici öğreti sayesinde Ortadoğu'da komünal direniş hareketleri tarihsel akışta yerini alabilmiştir. Mani'den sonra

> Mani'yi Ortadoğu Rönesans'ının tarihsel öncülü olarak değerlendirmek ve demokratik uygarlık aydınlanmasında yaşatmak gerekir

gelen Mazdek'in komünalist hareketi ve devamında gelişen Hürremizm Mani olmadan kolay gelişemeyecek; tarihsel direniş zinciri tümüyle kopmasa bile egemenler çok daha rahat at koşturacakları bir zemin bulacaktı. Nasıl ki Mani'nin çıkışı bu büyük direnişler için ideolojik kültürel temel ise Mani sonrasında gelişen Maniheizm ise bu direnişlerin etkisi altında şekillenmiştir. Karşılıklı bir etkileşimden bahsetmek mümkündür.

Tüm Ortadoğu halk direnişlerine damgasını vuran aklın ve iradenin yolunu Zerdüşt açmış ve Mani bu yolu Sasani ve Roma imparatorluklarının savaş meydanları arasından geçirmeye çalışmıştı. Öğretisiyle tam bir barış peygamberi durumundaydı ve sadece Sasani'yi değil Romayı'da etkisine alabilecek durumdaydı. Sasani ve Roma barışını sağlamak istiyordu ve bunun için Roma'ya kadar gittiği de kimi kayıtlarda geçmektedir. Barış

yolunu açabilse başta bu savaşların yıkım alanı haline gelen Kürdistan ve Kürtler başta olmak üzere bölge halklarına nefes aldırabilecekti. Bu yolun önüne dikilen Sasani ruhban gericiliği Mani ve yandaşlarını katliamla bastırmamış olsa hem bölge barışı sağlanacak hem belki de Ortadoğu tarihinde dogmatizmin erkenden aşılması adına büyük bir hamle olacak ve Avrupa'nın 16. Yüz yılda başardığı Rönesans belki de1200 yıl önce başlayacaktı.

Mani'nin Kürt toplumu açısından önemini de, resmi rahipler eliyle tutucu hale getirilen Zerdüşt inancını yenileme çabasını da görmek gerekir. Başarılı olsaydı Hıristiyanlık ve daha sonra gelişen İslamiyet kadar yayılma şansına sahip olabilirdi. Böyle bir gelişme Kürdistan ve Ortadoğu tarihinin daha farklı yazılmasını da beraberinde getirebilirdi diye insanı düşündürebilmektedir.

Mani'yi Ortadoğu Rönesans'ının tarihsel öncülü olarak değerlendirmek ve demokratik uygarlık aydınlanmasında yaşatmak gerekir. Önder APO Mani'yi değerlendirirken yaptığı yorumla onun mirasını çok güçlü sahiplenmiştir:

"*Mani, Orta Dicle kıyılarında kendini yetiştiren, Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve Helenizm karışımı bir sentezle Roma ve Sasani çıkmazına ve savaş kördüğümüne bir yanıt, çıkış getirmek isteyen değerli bir kişiliktir. M.S. 216-276'da yaşamıştır. Sasani uygarlığının en tutucu unsurları tarafından katledilmiştir. Sistemi tutunabilseydi, erken bir Ortadoğu Rönesans'ı olabilirdi. Tam dini nitelikte bir ideoloji de sayılmaz. Felsefe ve sanat karışımı özellikleriyle dikkat çekicidir. Dinsel dogmatizme alternatif olabilirdi. Ortadoğu kültürünün buna çok ihtiyacı vardı. Orta Asya'dan (Uygur Devletinde tanındı) Avrupa içlerine kadar yandaşları vardı. Düalistik karakteriyle diyalektik düşüncenin gelişmesinde rolü vardır. Erken solan kültür çiçeklenmesinden biri gözüyle değerlendirilebilir*"

Mani'nin dinleri buluşturan özelliği karşısında günümüzde dogmalar halinde çatıştırılan dinleri ve din istismarcılığını göz önüne getirdiğimizde Mani'nin çok büyük bir cesaretle köleci çağın üstüne gittiğini görmekteyiz. Hele ki liberalizmin elinde büyük bir vurucu silaha dönüşen dincilik karşısında yeni bir din yaratmayı değil ama din anlayışlarında reformu gündemleştirmek ve her dindeki iyiyi açığa çıkarıp iyilikte buluşmak Ortadoğu toplumları için ilaç gibi olacaktır. Mani'de yarım kalan Ortadoğu Rönesans'ını gerçekleştirmek ona verilecek en anlamlı yanıt olacaktır.

Mani'de cinsiyetçilik yoktur.

Mani'de milliyetçilik yoktur.

Mani'de bilimciliğin anası dogmatizm yoktur

Mani'de dincilik yoktur; dinleri sentezlerken otantik yanı barış, sevgi, bilgi ve iradeyi esas almış olmasıdır.

Mani ekolojik prensiplerde katıdır.

Özellikle İsa'nın yaşamına ve onun inancı olan Hıristiyanlığa devredilen Mitraist ve Mazdeist kavram ve sembolleri kullana Manicilik, III. Yüzyıldan itibaren giderek artan başarıları nedeniyle papalık kurumu tarafından sürekli bir tehdit olarak görülmüştür. Bu şekilde kilisenin temellerini sarsan Maniheist dualizmin etkileri tüm ortaçağ boyunca sürdü. Öyle ki daha sonra ortaya çıkan tüm mezhepler Papalık tarafından Maniciliğin hortlaması olarak değerlendirilmiştir. Onun için de bu tehlikeli duruma bir son vermek isteyen başta papalık olmak üzere Hıristiyan merkezleri Mani'yi akıl hastası olarak lanse etmiş ona atfen ruh hastalığı anlamında bir kavram da türetmişlerdir.

Tüm bu özellikleriyle insanlık Mani'ye çok şey borçludur. Hakkındaki bilgiler ve özellikle de Emperyalist merkezlerin çaldıkları açığa çıktıkça insanlık tarihine yaptığı katkılar daha iyi anlaşılacak ve tüm insanlık tarafından yeniden yorumlanacak olan Mani'ye saygı temelinde Mani'ce bir "emir"le yazımızı tamamlayalım:

Nerede olursan ol / Yaşamını / Bir kelebeğe bile / Borçlu olduğunu unutmayacaksın...

FELSEFEYE ADANMIŞ BİR HAYAT

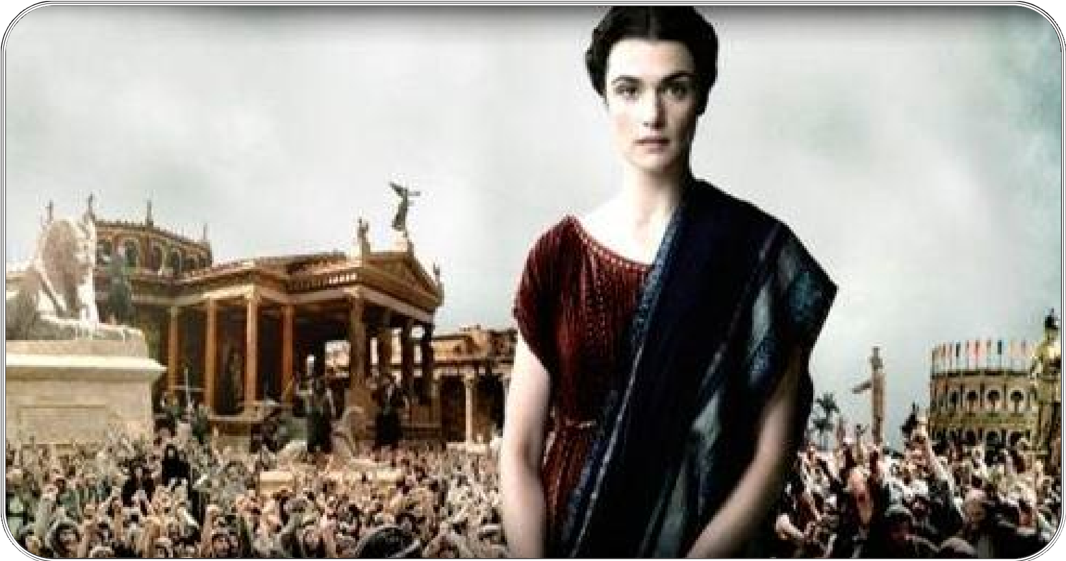
İSKENDERİYELİ HYPATİA

"Dünya'yı olduğu gibi görmeyi kabul edersek ne ile karşılaşırız? Bir an ön yargıları bıraksak karşımıza nasıl bir dünya çıkar?"

Hypatia

"İnsanlık tarihte sadece toplum ve coğrafi bölge düzeyinde politik direniş yaparak varlığını ve onurunu korumamıştır; bireysel düzeyde de bazen ağırlığı bir ulus kadar olan direnişçi politik kişilikleri tanımıştır. Tarih bu tür örneklerle doludur. Buda'dan Sokrates'e, Zerdüşt'ten Konfüçyus'a, Hz. Adem'den başlayıp Nuh'a ve Eyyüb'e, İbrahim'den Musa'ya, İsa'ya ve Muhammed'e kadar ana halkalar halinde devam eden ve Kutsal Kitapta sayıları 120 binden fazla olarak verilen tüm peygamberlere, Tanrıça İnanna'dan Hz. Ayşe'ye, Zennube'den Hypatia'ya, Kibele'den Meryem'e, cadı kadınlarından Zeynep'e, Rosa ya, Bruno'dan Erasmus'a dek sayılamayacak kadar birey olarak insanlar, özgür ve onurlu kalabilmek uğruna ölümüne direnebilmişlerdir. Toplum eğer bugün hala ahlaki ve politik olarak sürüyorsa, herhalde bu bireylere çok değer borçludur. Aksi halde köle sürülerinden farkı kalmazdı."

Önder APO

Tarih bildiklerimizden ibaret değildir. Egemenlerin eliyle yazılan tarihin cinsiyetçi olduğu günümüzde akl-i selim düşünen herkesçe kabul görmektedir. 5000 yıllık tarih, cinsiyetçi bir zihniyetle örülmüştür. Bu cinsiyetçi tarih, egemenlerin ürünü olduğundan sadece egemenlere yer verilmiş ve toplumun, yaşamın onlardan ibaret olduğu algısı, hemen herkese sanki bir kadermiş gibi benimsetilmek istenmiştir. Egemenlikçi tarihe, cinsiyetçi yani eril bir zihniyet ve dil hakim olmasına

ve bütün bir tarihi süreç boyunca akış halinde olan özgür ve demokratik değerler görmezden gelinmesine rağmen gerçek tarihin yazılı tarihten ibaret olmadığı artık bilinmektedir. Gerçek ve özgür tarihin bu yazılı ve resmi tarihin dışında, tüm engellemelere rağmen kendini yaşattığı bir gerçektir. Önderliğimizin özellikle kadın açısından yaptığı "kadının kölelik tarihi yazılmamış, özgürlük tarihi ise yazılmayı bekliyor" şeklindeki belirlemesi bu durumu çok iyi bir biçimde özetlemektedir. Tabi bu cinsiyetçi, eril, iktidarcı ve devletçi tarih anlayışının olumsuzluklarından sadece kadınlar nasibini almamıştır. Başta kadın olmak üzere egemenlerin çıkarını zedeleyen, sistem karşısında radikal bir mücadele yürüten ve hakikatin peşinden koşan birey ve topluluklar da bu iktidarcı zihniyetin yarattığı tahribatlardan paylarına düşeni almaktan kurtulamamıştır. Bu kesimlerden kimileri farklı ve bağımsız düşündükleri için ateşlerde cayır cayır yakılmış, kimileri hakikati din dogmatizminde görmeyip bilimde gördüğü için engizisyonlarda ağır cezalara mahkum edilmiş, kimileri ise etnik, ulusal, toplumsal hakları ve özgürlüğü için mücadele vererek ve direnirken olmadık eziyetlere katlanarak yaşamlarını vermişlerdir. Yani tarih bu şekilde iki ana nehrin yan yana akışı gibi yazılmıştır. Bu nehirlerden biri egemenleri simgelerken, diğeri de demokratik uygarlığın yatağında akışını sürdürmüştür. Ve bu her iki nehir iç içe kıyasıya bir mücadele içerisinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle de egemenler tarihin hiçbir döneminde nihai galip olamamış, aksine her geçen gün daha fazla çöküş yaşamıştır. Çünkü devletçi zihniyet geliştikçe özgürlük arayışı ve düşünceleri de derinleşmiştir. Özgür ve bağımsız düşünceleri uğruna nice filozof, bilim insanı ve özgürlüğü için mücadele verirken cadı diyerek yargılanıp mahkum edilen kadınlar işkencelerde katledilip ateşlerde yakılmıştır. Nice topluluklar, inanç grupları, ezilen sınıflar ya da etnik topluluklar özgürlük uğruna çarmıhlara gerilmiş, kılıçtan geçirilmiş ve toplu imhaya tabi tutulmuştur. Bu gerçeklerden yola çıkarak bilim ve felsefe alanlarına göz attığımızda bu cinsiyetçi, ayrımcı zihniyetin kavramlara kadar indirgendiğini rahatlıkla görebilmekteyiz. Örneğin 'Bilim Adamı' kavramı gibi. Bu kavramlaştırma bilim insanı yerine erkeği adres göstererek bilimin ne kadar egemen erkeğin tekelinde olduğunu ifade ediyor. Bunun içindir ki nice kadın filozof eril tarihin kara deliği tarafından adeta yutulmuştur. Bilim ve felsefe alanları olabildiğince erilleştirilmiş ve egemen erkeğin tekeline alınmıştır.

Bu nedenle de erkeğin tekeline alınmış bilim ve felsefe mekanlarında akıllı, zeki, bilimsel düşünen, sorgulayan- sorgulatan, özgürce düşünmeye tutkun kadınlara yer olmamıştır. Çünkü erkek egemenlikli tarih yani uygarlık tarihi boyunca bu alanlar kadına kapatılmıştır. Kadını bu alanların dışında tutmak için bin bir hikaye, hile ve komplo örülmüştür. Böylece bilim ve felsefenin erkek işi olduğu anlayışına meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Bununla bilim ve felsefenin kadın işi olmadığı kadına da kanıtlanmak ve özümsetilmek istenmiştir. Bunun önemli oranda başarıldığı da görülmektedir.

Kadının özgür düşüncelerinden her zaman korkulmuştur. Onun için kadın olabildiğince bu alanlardan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Ancak bu geleneksel zihniyete gelmeyen, direnen ve bunun bir kader olmadığını bilen kadınlar, egemenlerin bu ideolojik saldırılarına karşı etkin bir mücadele yürütmüşlerdir. Kimileri politika, kimileri hukuk, kimileri ise bilim ve felsefe alanlarında verdikleri mücadeleleriyle var olan kölelik zincirini kırmaya çalışmışlardır. Bu alanlara kadın rengiyle bir katılım sağlamışlardır. Dolayısıyla tamamen yeni bir zihniyet ve bakış açısıyla topluma, doğaya, insana, kadına yani evrende bulunan her şeye farklı bir gözle bakmaya başlanmıştır.

Ancak buna tahammül edemeyen avcı-kurnaz erkek, başlangıçta mitolojilerde de görüldüğü gibi tanrıçalara ve giderek de

güçlü kadın filozoflara ve bilimle ilgilenen kadınlara yönelik acımasızca davranmaktan çekinmemiştir. Bu acımasızlık onları bir bütün olarak yok etmek için yarattıkları bütün değerleri de ortadan kaldırma amaçlı olarak kendisini göstermiştir. Dolayısıyla bütün bu gerçekliklerden kaynaklı olarak bugün, tarih boyunca yaşamış binlerce filozof, sanatçı, edebiyatçı ve bilim insanı kadından sadece çok azının eserlerine ulaşmak mümkün olmaktadır.

Erkek çok rahat bir biçimde bu çalışma alanlarına katılabilirken, kadın ancak çetin bir mücadele sonucu bu alanlara girebilmektedir. Kadın bu alanlara girebilmek ve yaratılmış önyargıları kırabilmek için yaşamı pahasına bir mücadele vermiş ve çoğunlukla hayatını adamıştır. Özellikle başta ortaçağ olmak üzere uygarlık tarihi boyunca bu alanlar kadına kapatıldığından hakikat arayışçısı kadınlar çoğunlukla sistem tarafından dışlanmış ve komplolara maruz kalmışlardır. Erkeğin bilim ve felsefeyle ilgilenmesi normal karşılanmıştır. Söz konusu kadın olduğunda ise "kara büyü yapıyor, cadıdır, toplumun başına kötü şeyler getirecek, uğursuzluk getirir vb." denilerek bu işle ilgilenen kadınların katledilmesi toplumsal bir meşruiyete kavuşturulmuştur. Bu yüzden sadece ortaçağ boyunca yüz binlerce kadın cadılıkla itham edilerek engizisyon mahkemeleri tarafından ölümle cezalandırılmıştır. Hâlbuki cadı diye hakkında ölüm fermanı çıkarılan kadınların doğa ve fizik bilimleriyle ilgilenen insanlar olduğu bilinmektedir. Fakat bu durumu hazmedemeyen devletçi zihniyet özgür, doğru-güzel, farklı ve bilimsel düşünen her kadını, cadı damgasıyla en acımasız ve vahşi cezalara mahkum etmiştir.

Bu durumun, merkezi uygarlığın son 400-500 yılını temsil eden kapitalist moderniteyle birlikte daha da derinleştiği bilinmektedir. Görünüşte kadına birçok alan açan, 'sınırsız' bir özgürlük tanıyan kapitalist sistem, içine girildikçe özgürlük arayışlarını kendi değirmeninde daha fazla yok eden, hiçleştiren ve bulanıklaştıran bir gerçekliğe sahiptir. Bu yönüyle de kapitalist moderniteyi bir illüzyon ve imaj sistemi olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla kadına öngörülen sınırsız özgürlük değil, sınırsız metalaştırmadır. Kadının meta olarak piyasaya sunulmasıdır. Bu yüzdendir ki Önderlik, kapitalist modern sistemin köleleştirdiği kadını "Metaların Kraliçesi" olarak tanımladı.

Kapitalist sistem iktidarını sağlamlaştırmayı ve ömrünü uzatmayı kadını ve toplumu içine düşürdüğü kölelik zihniyetini daha da derinleştirme arayışında bulmuştur. Bu yüzden kapitalist sistem için köle kadın olmazsa olmazlar arasındadır. Ne yazık ki sistemin bu geleneksel tavizlerini doğru okuyamayan, çözemeyen kadın kapitalizmin kirli tuzağına gafilce düşmektedir. Fakat bu yumuşak yüzün altında yatan gerçekliğin derinleşmiş ve yaygınlaşmış kadın köleliği olduğu artık ayyuka çıkmıştır. Demokratik modernite çağı hem insanlığın temel değerlerini açığa çıkarıp yaşatmada, hem de tarihte özgürlük ve demokrasi mücadelesini veren kaybolan yüzlerin tanıtılmasında önemli bir yere sahiptir. Demokratik modernite özgür düşünce sistemidir. Demokratik modernitenin en önemli çalışmalarından biri de hakikatleri araştırıp en doğrusuna ulaşma arayışıdır.

Bu yüzden her alanda olduğu gibi bilimde de hakikati arayan insanların, yazılmayan ve çarpıtılan tarihlerini yeniden yazacak ve hakkını verecektir. Demokratik uygarlık tarihi boyunca saklı bırakılan bilimsel-felsefi değerleri, bilim insanlarının ve filozofların emek ve mücadelelerini aydınlığa kavuşturmayı ahlaki bir görev bilmektedir. Bu durum kendini en çok da kadın gerçeğinde dışa vurmaktadır. Çünkü kadının sömürülmediği hiçbir alan kalmamıştır. Son beş bin yıllık tarih boyunca geleneksel zincirleri kırmaya çalışan direnişçi kadın gerçekliği ve mücadelesi ters yüz edilmiştir. Bu açıdan da uygarlık sisteminin acımasız ve zalim zihniyetinden en fazla zarar gören kadın olmuştur. Çünkü egemenlikçi tarih hakikati manipüle

etmiştir. Yanlış olan zihniyeti hakikat biçiminde toplumsal hafızaya nakşetmeye çalışmıştır. Bu yüzden egemenlerin yazdığı tarihi tersten okumak bizi hakikate daha fazla yakınlaştıracaktır.

Konunun başında da vurguladığımız gibi bilim insanları ve filozoflar katledilirken yapıtları da ortadan kaldırılıyordu. Bu yüzden belki de tarihte yaşamış birçok bilim insanının şu an ismi bile bilinmemektedir. Bazılarının ismi bilinmesine rağmen haklarında derli toplu ve net bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Eğer bu insan kadın ise hakkında sağlıklı bilgiye ulaşmak daha da güçleşiyor. Fakat buna rağmen tarihin tozlu raflarında kaybolmaya yüz tutmuş kimi notlara ulaşmak da mümkündür. Bunlardan biri de bilimin kadın yüzü olarak tanıtabileceğimiz İskenderiyeli Hypatia'dır. Birçok yerde ismi geçmesine rağmen bilim ve felsefe tarihinde hak ettiği yeri halen alamamıştır. Tarih içerisinde kaybettirilmek istenen bu değerler daha yeni yeni gündemimize girmektedir. Bu yüzden de Hypatia gibi bir bilim insanı ve filozof çok fazla bilinmemektedir. Oysaki kendi döneminin koşullarına göre birçok ilke imza attığı söylenen bir kadındır. Hatta Hypatia için 'döneminin yegane bilim kadını' belirlemesi bile yapılmıştır. Hypatia bilimsel düşünen, akıl ve zekasıyla hayli ileri olan ve ruhsal güzelliğe sahip olan özellikleri itibariyle tanınması gereken bir şahsiyettir. Hypatia hakkında en yalın ve önemli bilgileri öğrencisi Kyreneli Synesios'un felsefe mektuplarında bulmak mümkündür. Bir filozof olan bu öğrencisi ona hayranlığını ve onun ilmine duyduğu takdiri bildiren pek çok mektup yazmıştır. Bu mektuplar günümüze kadar gelmiştir.

Hypatia'nın Yaşamı

Hypatia, 370-415 yılları arasında İskenderiye'de yaşamış felsefe ve matematikle (özellikle geometri) ilgilenmiş bir bilim insanıdır. Hypatia'nın İskenderiye'de kesin olmamakla beraber M.S 370 yıllarında doğduğu kabul edilir. Ünlü filozof, matematikçi ve gökbilimci İskenderiyeli Theon'un kızıdır. Theon İskenderiye Üniversitesi'nde matematik dersleri vermektedir. Kızının eğitimi ile yakından ilgilendiği ve onu kendisi eğittiği söylenir. Hypatia ise babasının çalışmalarına katılmıştır. Theon, Euclid'in bir eserine şerh yazarken kızının da yardım ettiği söylenir. Babası Hypatia'yı birçok konuda eğitmiş ve kişilik kazanmasında etkili olmuştur. Theon'un birlikte çalıştığı insanlar arasında ona en yakın olanının Hypatia olduğu söylenmektedir. Babasının kızı ve iş arkadaşı olarak tarihi kaynaklarda oldukça saygın bir yere sahiptir, Hypatia. Hatta yetenek bakımından babasını aşan bir matematikçi olarak tanıtılır. Hypatia'nın aynı zamanda şehrin önde gelen vatandaşlarından biri olduğu söylenmektedir.

Hypatia'nın babası Theon iyi eğitim görmüş bir bilim insanı, matematikçi ve gök bilimcidir. Çalışmalarını Öklit ve Ptolemius üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bunun dışında felsefe, çok tanrılı din literatürü ve Yunanlı gaipten haber verme uygulamalarıyla da ilgilenmiş olduğu bilinmektedir. Theon'un matematik ve gökbilim üzerine yazmış olduğu eserlerden bazıları günümüze dek gelmiştir. "Öklit'in Elementleri" ve "Veriler ve Optik" önemli eserlerinden bazılarıdır. Theon aynı zamanda Ptolemius metinlerinin de en başarılı yorumcularından biridir. Onun "Kullanışlı Cetveller" kitabının iki ayrı yorumunu yapmıştır.

Filozof Hypatia esas eğitimini Atina'da tamamladıktan sonra İskenderiye'ye yerleşmiş ve orada bir okul açmıştır. Hypatia, İskenderiye'de okul açmıştır. Museion'da (o zamanın üniversitesi sayılır) felsefe, matematik ve astronomi dersleri vermiştir. Hypatia sadece matematikçi olarak tanınmaz, çeşitli bilim dallarında çalışmıştır. Doğa bilimleriyle de yakından ilgilendiği söylenmektedir. Felsefe alanında da Platon ve Aristoteles'in tanıtılmasında verdiği derslerin etkili olduğu söylenmektedir. Hatta 'Yeni-Platonculuk'a yakın

durduğu belirtilir. Ancak tam bilinmemekle beraber daha az metafizik içerikli bir felsefeyi esas aldığı söylenir. Museion'da verdiği dersler ve konferanslar Hypatia'nın ününü arttırmıştır. İskenderiye'de Platon ve Aristo gibi filozoflar üzerine halka açık dersler verdiği söylenir.

Çalıştığı Alanlarda Güçlü Bir Eleştirmen ve Yorumcudur

Hypatia, daha çok yorum ve eleştiri türünde eserler kaleme almıştır. Yani Hypatia'nın sadece kendi çalışmalarıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda İskenderiyeli filozofların çalışmalarını da değerlendiren, yorumlayan ve eleştiren bir yeteneğe sahip olduğu bilinmektedir. Yine Hypati'nın matematik çalışmalarının başlıklarından Hesychius'un oluşturduğu listeye bakıldığında, İskenderiyeli matematikçilerin yapıtlarıyla ilgilendiği anlaşılmaktadır. M.Ö. üçüncü yüzyılda yaşayan Pergeli Apollonius'u, yine bu yüzyılın ortalarında yaşayan Diophantus'u ve Gökbilim adlı bir kitabı yorumlamıştır.

Synsius'un mektuplarından anlaşıldığı üzere öğrencilerini, İskenderiyeli matematikçiler ve gökbilimcilerin metinlerinin düzeltilmesi ve açıklanması işine karıştırmadığını öğreniyoruz. Bunun yerine onları uygulamaya dönük olan matematik ve gökbilim gizemlerinin incelenmesi işine teşvik etmiştir.

Damaskios ve onun hocası Isodoros, Hypatia için filozof olarak büyük takdirlerini söylerken 'İskenderiye'deki Platon geleneğinin etkisi altında kalmayıp, kendi kararını verseydi geometride daha ileri olurdu,' şeklinde değerlendirme yapmışlardır. Ancak her ne kadar Hypatia Yeni Platonculuğun tanıtılmasında etkili bir yere sahip olsa da, bu durumu olduğu gibi kabul ettiğini söylemek zor. Güçlü bir eleştirmen ve yorumcu olması itibariyle bu filozofları da önemli oranda aştığını belirtmekte fayda var. Yeni-Platoncu akıma derin ve farklı bir yorum getirdiği söylenir. Helenistik geleneğin daha çok metafizik içerikli olduğunu göz önüne getirdiğimizde, Hypatia'nın metafizik içerikli konulara ilgisinin daha az olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla şöyle bir gerçeklik açığa çıkmaktadır. Hypatia'nın metafiziği yani mistik düşünceleri değil de, mantığı esas aldığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda ele aldığı tüm olguları bilimsel bir izaha kavuşturma tarzına sahip olduğu söylenmektedir. Bu da şu anlama gelmektedir; Hypatia sadece aldıklarıyla yetinmeyerek verili olanın ötesine geçmek, eleştirmek ve kendi tarzını geliştirmek istemiştir.

Hypatia, eğitimini Atina'da almasına rağmen Atina'nın eril ve benmerkezci zihniyetine karşı kendi duruş ve çalışmalarıyla bir mücadele içerisinde olmuştur. Deyim yerindeyse erkek aklın hakim olduğu, kadının hiçleştirildiği, yok sayıldığı bir mekanda bir kadın filozof yetişmiştir. Üstün zekasıyla o, egemenlikçi erkek zihniyetine karşı bir duruş olması itibariyle önemli bir yere sahiptir.

Hypatia dönemin en büyük ve ünlü kütüphanesi olan İskenderiye kütüphanesinin müdiresidir. Bu kütüphane aynı zamanda paganların kendi tanrılarına ibadet ettiği, dini ayinlerini yaptığı bir mekandır. Kütüphanenin eğitim ve bilinçlenme konusunda da önemli bir yeri vardır. Tüm bunlardan hareketle İskenderiye kütüphanesi Hıristiyan dinine mensup fanatikler tarafından yakılmıştır. Bu da o dönem açısından hem paganlara hem de bilimsel çalışmalara karşı yapılan bir saldırı olarak değerlendirilebilir.

Hypatia Bir Doğa Tutkunudur

Hypatia çok tanrılılık anlamına gelen pagan kökenlidir. Özne-nesne zihniyetinin ve felsefesinin Atina'da önemli bir olgunlaşmayı yaşadığını belirtebiliriz. Dönemin Atina gerçeği erkeği kadından, insanı doğadan üstün tutan, kadını ve doğayı aşağılayan bir gerçekliktir. Doğa üzerinde sınırsız bir tahakküm anlayışını geliştiren bir zihniyete sahip olduğunu biliyoruz. Deyim yerindeyse "Bütün dünya erkek için yaratılmıştır" felsefesi hakimdir. Bu durum en çok da kadın ve doğa için geçerli olabilmektedir.

Ancak bu durum, eğitimini orada görmüş ve bitirmiş bir kadının bu derin cinsiyetçi ve egemenlikçi zihniyeti çözemeyeceği anlamına gelmez. Hypatia'nın açıktan ve doğrudan olmasa da, kendi yaşam tarzıyla ve çalışmalarıyla bu zihniyete karşı bir duruşunun olduğunu söyleyebiliriz. En azından kadına reva görülenle sınırlı kalmayarak, kadın için örülmüş duvarların ötesine geçmeyi başardığını belirtmek mümkündür. Ancak Hypatia'nın bu çabasının genelleşmediğini, kendi şahsıyla sınırlı kaldığını da belirtmek gerekir. Bireysel ve cüzi de olsa kendi şahsında kadına dayatılan köleliği sadece kırmakla yetinmemiş, özgürlüğüne tutkun ve cesurca yaşamayı bilen bir kadın olarak tarihe geçmiştir.

Hypatia için doğayı keşfetmek, doğanın hakikatine ulaşmak bir erdemdir. Doğayı aşk düzeyinde sever. Sevdiği kadar doğadaki işleyişe büyük bir hayranlık duyduğunu da söyleyebiliriz. Belki de Hypatia için şunu söylemek daha yerinde olacaktır: Doğayı keşfetmek, doğanın en inanılmaz sınır ve sırlarına ulaşmak, doğanın hakikatini, evrenin bilinmezliğini çözmek onun en büyük aşkıdır. Doğayı, evreni ya da gökyüzü sistemini çözmek, ona her an özgürlüğe daha fazla yaklaştığını ve özgürlüğü tattığını hissettirir.

Zaten doğa yani fizik bilimleriyle yakından ilgilenmesi ve önemli bir uğraş alanı olarak seçmesi onun doğaya olan sevgi ve ilgisini yeterince açıklamaktadır. Doğayı ele alış tarzında özne ve nesneyi birbirinden koparan, hiyerarşik ve iktidar bakışıyla ele aldığını söylemek zor. Genel kişiliği, duruşu ve çalışmalarını göz önüne getirdiğimizde bu egemenlikçi yaklaşım Hypatia'nın çizdiği profile ters düşmektedir. Doğayı tanımlarken veya keşfederken pozitivist bir bakış açısına sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Hypatia Tercihini Bir Erkekten Yana Değil, Bilgelik Ve Felsefeden Yana Yapar

Hypatia'nın filozof İsidorus'un eşi olduğu söylense de ağırlıklı görüş kendisinin hiç evlenmediğidir. Hypatia'yı daha çok özgür düşünceler, yeniyi arama merakı ve doğaya olan sınırsız tutku çekmiştir. Yaşamının odağına bunları koymuştur. Erkekle daha çok dostane ilişkiler kurduğunu söyleyebiliriz. Hypatia'nın erkeklerle ilişki tarzının felsefe ve bilim üzerinden olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin seçkin ve ünlü filozoflarıyla

yakın bir dostane ilişkisinin olduğu söylenir. Hypatia güzelliğiyle de ün salmasına rağmen bunu geleneksel bir biçimde kullanmamış ve özgür bir kadın profilini o dönem kadını açısından çizmiştir. Önderlik bir değerlendirmesinde Hypatia'dan söz ederek ondan bir alıntı yapmıştır. Hypatia "Siz erkekler benim bedenimden-cinselliğimden başka hiçbir şey göremiyorsunuz, anlamıyorsunuz" diyor. Erkeğin kadını salt bir cinsel obje gibi ele alan anlayışına karşı da yaşamı boyunca mücadele ettiğini söyleyebiliriz. Bunun sözlerle sınırlı kalmadığını, kurduğu ilişkilerinden ve hiç evlenmemesinden de çıkarabiliriz. Güzelliğinin onun zekasını, bilime ve felsefeye olan ilgisini ve mücadelesini gölgede bırakmaması için tavizsiz bir mücadele verdiği anlaşılıyor.

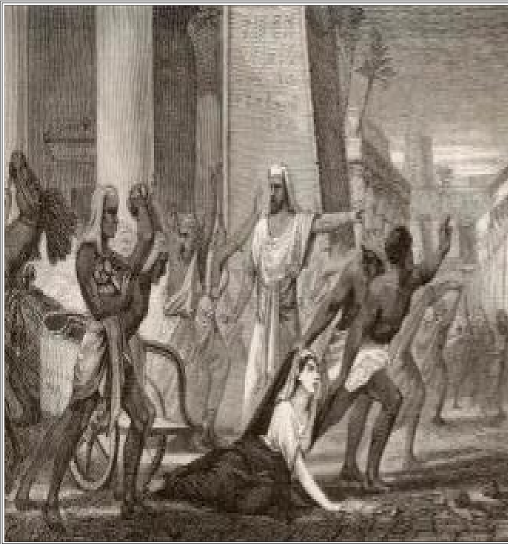
Aslında Hypatia'nın bilgece yaşam tarzına, çalışma temposu ve felsefesine bakıldığında, alışagelmiş geleneksel kadın kişiliğini aşmış bir tablo çizdiği görülebilmektedir. Kadının o dönemki statüsü statüsüzlük olarak tanımlanabilir. Yani bir vatandaş olarak bile kabul edilmemektedir. Bu yüzden eril akıl zirvesini yaşamaktadır. Bu aynı zamanda bir geçiş dönemidir de. Hypatia'nın öğrencileri arasında bile kız öğrencilerin olmadığı söylenmektedir. Ancak bu derin cinsiyetçiliğe rağmen Hypatia, oluşturulan kölelik zincirine aldırış etmez, onları kırar ve bir kadın olarak nasıl yaşanılması gerektiğini pratiğinde ve kişiliğinde somutlaştırır.

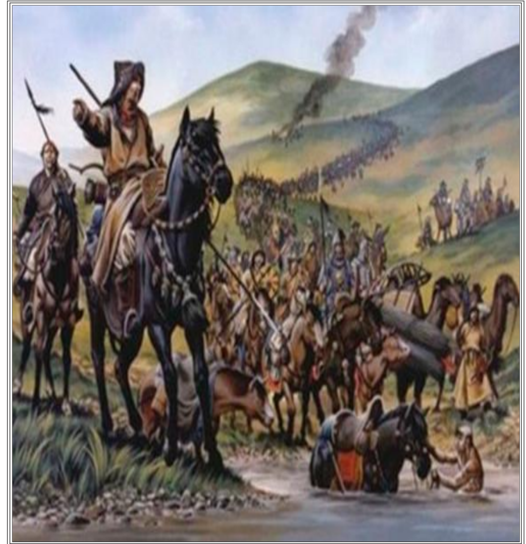
Hipatia için sıra dışı bir kadın tanımlaması yapılabilir. Tabi böylesi bir kadın kişiliği egemenlikçi erkek zihniyeti tarafından kabul edilmez ve egemen erkek bu durumu hazmetmez. Bu kıskançlığın, iktidarcılığın ve tahammülsüzlüğün sonucunda eril aklın kurbanı olmak için yeterince gerekçe oluşturmuştur.

4. Yüzyıl Dinsel Çatışmaların Yoğun Olduğu Bir Dönemdir

4. yüzyılda İskenderiye, Roma İmparatorluğu'nun çöküş yaşadığı döneme tanıklık eden önemli bir şehirdir. Hıristiyanlığın yaygınlaştığı döneme tekabül etmektedir. Bir geçiş aşaması yaşanmaktadır ve bu geçiş aşamasında İskenderiye'de yoğun dinsel çatışmalar yaşanmaktadır. Hıristiyanların, Yahudilerin ve Paganların yoğun çatışmalarına tanıklık eden bir kenttir İskenderiye. Özellikle de paganların Hıristiyanlaştırılmaya zorlandığı bir dönemdir. Bu dönemde tek tanrıcılığın ve çok tanrıcılığın yoğun bir mücadele içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Çok tanrıcılığa gönderme yapmak amacıyla kullanılan paganizm Latince 'köylü' an-

lamına gelen ‘paganus’ kelimesinden türetilmiştir. Daha çok Hıristiyan literatürde kullanılır. Hıristiyanlığı kabul etmeyen toplumlar için kullanılmıştır. Hıristiyanlıktan önce Roma İmparatorluğu çok tanrılı bir dine sahipti. Hıristiyanlık yıllarca bu anlayışlarla mücadele etmiştir. Roma İmparatorluğu’na karşı mücadele eden Hıristiyanlığın bu mücadelesi daha çok şehirlerde yoğunlaşırken, kırsal kesim ise eski çok tanrılı inançlarını korumaktaydı. Geçiş aşamasında, şehirliler tek tanrılı dinlere geçerken, kırsal kesim halen çok tanrılı inançlarını sürdürmekteydi.

Çok tanrıcılık inancı özü itibariyle doğal toplumun inanç tarzıdır. Kırsal alan bu inanç tarzını toplumsal yaşamıyla özüne uygun bir biçimde yaşamaktadır. Ancak uygarlık kentlerinde bir egemenlik aracı olarak yozlaşmış ve yaşanılamayacak bir duruma gelmiştir. Bu geçiş aşamasında, özellikle kentlerde toplumun alt kesimleri tarafından Hıristiyanlığın hızlı bir biçimde yaygınlaşmasının altında yatan gerçeklik de çok tanrılı dinsel sistemin kentlerde yaşadığı dizginsiz yozlaşmadır. Bunun karşısında kırsal kesimlerde doğal dinler daha yüzyıllar boyunca varlığını devam ettirecektir. Hıristiyanlığın iktidarlaştığı ortaçağ boyunca, bu iktidarcılığa karşı doğal toplumun toplumsal yaşamını temsil eden ve özgürlüğünde ısrar sonunu ortaya çıkan direnişler de, aslında doğal dinin tümden ortadan kaldırılamadığını ortaya koymaktadır. Ortaçağ karanlığına karşı mücadelenin öncülüğünü özgür kadınları temsil eden cadılar, bilimin öncüleri olan simyacılar ve özgür ruhu temsil eden çok tanrılı inanca sahip köylüler yapmışlardır. Bu anlamda paganizm, tarihsel gelişmede özgürlüğü temsil eden önemli ayaklardan birisidir.

“Hiçbirimiz Birbirimize Benzemiyoruz, Ama Bizi Birleştiren Şeyler, Bizi Ayıran Şeylerden Fazladır. Hepimiz Kardeşiz”

Hypatia dinsel çatışmaların yoğun olduğu bir merkezde yaşamaktadır. Bu da doğal olarak Hypatia’yı doğrudan ilgilendirmektedir. Hypatia bir pagandır. Paganların çoğu yoğun baskı sonucunda dönmelerine rağmen filozof Hypatia dönmeliği kabul etmemiş ve hiçbir dinsel dogmayı kabul etmemekte karar kılmıştır. Dolayısıyla inancı, felsefe ve bilim olmuştur. Hypatia’nın kendi çalışmalarında din dogmatizmine karşı etkin bir mücadele yürüttüğünü belirtmekte fayda var. Bu konuda dogmatizmin hangi dinden geldiği kendisi için pek önem arz etmemektedir. Çünkü her türlü dogmatizme karşıdır.

Hypatia var olan dini dogmatizme karşı hem kendini korumuş, hem de bütün insanların eşit olduğunu savunan cümleler kurmuştur. Örneğin öğrencileri arasında din kaynaklı çatışmaların gelişmemesi için şöyle

Ortaçağ karanlığına karşı mücadelenin öncülüğünü özgür kadınları temsil eden cadılar, bilimin öncüleri olan simyacılar ve özgür ruhu temsil eden çok tanrılı inanca sahip köylüler yapmışlardır

demiştir: “Hiç birimiz birbirimize benzemiyoruz. Ama bizi birleştiren şeyler bizi birbirimizden ayıran şeylerden daha fazladır, hepimiz kardeşiz.” Bu da Hypatia’nın bu tür durumlar karşısındaki politik ve ahlaki tutumunu özetler. Her ne kadar toplumsal ve politik sorunlara kayıtsız kaldığına dönük yorum ve görüşler olsa da, Hypatia’nın bu değerlendirmesi göz önüne getirildiğinde, toplumsal ve politik sorunlara kayıtsız kalmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Hypatia kendi dönemindeki meclislere bir kadın olarak tek başına katılıp, düşüncelerini özgürce ifade etmiştir. Bu davranışın o dönem kadınının toplumsal statüsü açısından hiç de küçümsenmeyecek bir gelişme olduğu belirtilebilir.

O günün genel siyasal ve toplumsal olaylarını, sorunlarını ve yaşanan karmaşayı göz önüne getirdiğimizde insanın kafasında şöyle bir soru işareti oluşmaktadır. Hypatia'yı var olan bu toplumsal kargaşanın dışında tutabilir miyiz? Kesinlikle hayır. Onun katledilmesinin bir nedeni kadınlık kimliği olsa da, diğer bir nedeni ise o dönemin dinsel çatışmalarıdır. Bu çatışmaların kurbanı olduğunu ve sembolik bir rol oynadığını belirtebiliriz. Hypatia din dogmatizmine karşı bir kadın olarak çetin bir mücadele vermiştir. Bunu sadece çalışmalarında değil, yaşam tarzıyla, kararlara katılma çabası ve ilişkileriyle de boşa çıkaran bir tutumun sahibi olmuştur. Bu da Hypatia'nın kendini var olan dogmatik zihniyetin dışında tuttuğunu ve felsefenin yol göstericiliğiyle hareket ettiğini göstermektedir.

Hypatia yaptığı çalışmalarla iktidarlaşmış kilisenin kirli zihniyetini açığa çıkarma gücünü göstermiştir. Yine idealize edilen, gerçeği perdeleyen, farklı gösterilen ve anlatılan hikaye veya düşüncelerin hiç de öyle olmadığını açığa çıkarıyordu. Dinin kökenlerine dek inen ve bilimsel izahlar aramaya çalışan Hypatia, iktidarlaşmış Hıristiyanlık yani kilise açısından ciddi bir tehlike oluşturuyordu. Hypatia, kişisel benliğinin "Evrensel Ben"le birlik kurabileceğini göstermiştir. Bütün dinler arasındaki benzerlikleri ve kaynaklarını izah etmekten de geri durmamıştır.

Bilim ve felsefe o dönemin İskenderiye'sinde Hypatia şahsında dile gelmiştir. Bu anlamda Hypatia dini dogmalar yerine mantığı esas alarak felsefenin devamlılığında önemli bir halka olmuştur.

Mantığı ve bilimsel düşünceyi esas alan Hypatia, hem öğrencilerine verdiği dersler hem de halka açık verilen derslerle kilise varlığını daha doğrusu iktidar güçlerini ve zihniyetini boşa çıkarmıştır. Rahipler bunun farkındaydılar. Kendi iktidarları önünde hiçbir gücün olmaması gerektiğini düşünüyorlardı. Dolayısıyla bu döneme Hypatia şahsında gerici dogmatik zihniyetin bilime ve felsefeye karşı açtığı bir savaş dönemi de diyebiliriz.

Hypatia bu gerçeği ve tehlikeleri bilmesine rağmen ısrarlı ve korkusuz bir biçimde çalışmalarına devam etmiştir.

Bu bilimsel ve felsefi dönemin sona ermesi için çeşitli teorilere ihtiyaç vardır. Hypatia şahsında bir dönem sonlandırılacaktı. Bu da yapılacak bir komplo ile mümkün olabilirdi.

Dinsizlikle Suçlanır

Verdiği derslerden ve yaptığı çalışmalardan ötürü Hypatia'nın ünü Konstantinapolis'e, Suriye'ye ve İznik'e kadar ulaşmıştır. Öğrencileri arasında soylu ailelerin çocukları da vardır. Hypatia'nın, öğrencileri ile birlikte halktan kopuk bir çalışma hayatı sürdürdüğü ve halkın inançlarına karşı kayıtsız kaldığı, bu nedenle de Cyril'in elini güçlendirdiği söylenmektedir

Hıristiyan dogmanın istikrarsız temeli, Yeni Platoncu okulun Aristo'nun tümevarımlı mantık metodunu kullanmasıyla daha da açığa çıkmıştı. Mantık ve şeylerin karşılaştırmalı makul açıklanması bu yeni dinin nefret ettiği konular arasındaydı. Hypatia Hıristiyanlığın dogmalarını alıntı yaptığı metafizik alegorileri irdelediği ve bunları halka açık konferanslarda açıkladığı zaman Hıristiyanların sadece şiddetle yanıt verebileceği bir silah kullanmıştı. Eğer okulunun devamlılığı sağlansaydı, kilise tarafından yürütülen hile açığa çıkmış olurdu. Yeni Platoncu ışık Hıristiyanlığın yamalarını fazla aydınlatıyordu.

Diğer yandan kilise, pagan inancından birçok şey almıştı. Bakireden doğumu, çarmıha gerilişi ve yeniden dirilişine dek İsa'nın yaşamıyla ilgili her olay pagan tanrılarına

atfedilen efsanelerden alınmıştı. Hıristiyan kilisesinin her dogması ve ritüelinin paganlıkta bir karşılığı vardı. Bu gerçekler tüm pagan dünyası tarafından bilinmekteydi. Pagan okulları var olduğu müddetçe, kilisenin kendisini bilginin yegane kalesi olarak göstermesiyle çelişkiye düşecekti. Pagan filozoflar yaşadıkları, öğrettikleri sürece kilisenin dogmatik iddiaları sorgulanacaktı. Kilise için yapılabilecek tek bir yol kalmıştı; pagan okullarını, kayıtlarını ve hatta filozoflarını yok ederek yaptığı aşırmaların izlerini silmek.

Hypatia o dönemde, ilk Hıristiyanlarca, büyük ölçüde putperestlikle özdeşleştirilen bir öğrenim ve bilim olgusunu simgeliyordu. Bu dönem aynı zamanda antik bilimlerin ve pagan felsefesinin sona erdiği ve Hıristiyanlaşmanın güçlendiği bir süreçtir. Doğa bilimleri ve matematik gibi alanlarda yoğun bir gerileme dönemi bu tarihlerden itibaren başlamıştır. Bu nedenle Hypatia İskenderiye'de Hıristiyanlar ve Hıristiyan olmayanlar arasındaki gerginlik ve çatışmaların öne çıkan ismi olarak görülüyordu.

Geç klasik dönem İskenderiye'si ile ilgilenen G. Fow ve J.C. Haas gibi uzmanlara göre İskenderiye'de matematikçilerin hemen hepsi gizli bilimlerle ilgilenmişlerdir. Theon'un uygulamalı bilgisi ile yıldız biliminin, geleceği görmeye ve Hermetik metinlere olan ilgisi omuz omuza ilerlemiştir. Bunlar, içerisinde yaşadıkları dönemin özellikleriydi. Dördüncü yüzyılda İskenderiye falcılarıyla ün yapmış bir şehirdi. Yıldız falı okullarda bile öğretilmekteydi. Şehirde hizmet veren pek çok yıldız falcısı vardı. Bilindiği kadarıyla bu kişilerin matematikçi oldukları da düşünülüyordu. İskenderiyeli Paulus ve Tebli Hepaistio da bunlardan bazılarıydı.

Zamanla Hypatia'nın bir büyücü, dinsiz olduğu söylentileri yayılmış ve halk kışkırtılmıştır. Kara büyü, yalnız Hıristiyan imparatorlukların yasaları gereğince değil, çok daha eskiden beri en sert cezayı gerektirmektedir. Bu tür söylentiler insanlar arasında her zaman korkuya yol açmıştır. Kiliseye bağlı kışkırtıcılar, Hypatia'nın matematik ve gökbilim dallarında yaptığı araştırmalardan yola çıkarak, maksatlı cadı masalları yaratmışlardır. Babasını da tıpkı onun gibi yıldız bilimi ve büyüyle uğraştığını, rüya yorumları yaptığını söylemişler, Hypatia'yı şeytanca hileleriyle pek çok insanı baştan çıkaran tehlikeli bir cadı gibi sunmuşlardır.

Bir nedeni büyücülük ve dinsizlik ise diğer nedeni de Hypatia'nın kurduğu siyasi ilişkiler, ölümüne önemli bir gerekçe oluşturur. Kurduğu siyasi ilişkiler düşmanlarının gözünü korkutur ve hakkında dedikodular yayılmasına neden olur. Bu dönemde çok tanrılığa karşı bir seferberlik ilan edilir. Ve çok tanrılığın tapınaklarının kiliseye devredilmesi söz konusudur. Bu durum başlı başına şehirde ayaklanma çıkmasına neden olur. Asilerin başında Hypatia ile yakınlığı bilinen Olympius da vardır. Doğrusu Hypatia bu hareketin içinde değildir. Ancak Olympius'a olan yakınlığı karşı taraf için iyi bir bahane olur. Bu dönemlerde Rahip Cyril, İskenderiye'de başpiskopos olur. Bu değişiklik bir kısım çevrelerce benimsenmemiş ve bir çatışma ortamının doğmasına neden olmuştur. Cyril'in çatışma içinde olduğu kişilerin başında da Hypatia'nın dostu ve hamisi olan vali Orestes gelmektedir. Orestes ile Cyril arasında süren çatışma, Cyril'in Hypatia'ya karşı bir düşmanlık beslemesine de neden olur.

Hypatia İskenderiye'de Hıristiyanlar ve Hıristiyan olmayanlar arasındaki gerginlik ve çatışmaların öne çıkan ismi olarak görülüyordu

Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki kanlı çatışmalar, Yahudilerin şehirden kovulması, putperest paganların hayatına kastedilişi ve Cyril'in diğer dini gövde gösgerileri ona olan

tepkileri arttırmıştır. Vali Orestes'in başrahibin yaptıklarına karşı takındığı tavizsiz tavrın ardında, nüfuz sahibi kişiler, şehrin ve ilçelerin yönetici sınıf üyeleri de vardı. Onu destekleyen kişilerin başında Hypatia da gelmekteydi.

415 yılında, dinin ileri gelenleri İncil'i kendi köhnemiş zihniyetlerine göre yorumlar ve ölümüne meşruiyet getirirler. Hypatia derhal öldürülmesi gereken tehlikeli bir cadı ve büyücü olarak ilan edilir ve ölüm fermanı verilir. Petro'nun önderliğindeki Cyril'in keşişleri, Hypatia'nın ders verdiği Museion'un önünde toplanır. Pusuya yatan keşişler, Hypatia'yı tutsak alırlar. Giysilerini zorla çıkartarak onu bir kiliseye sokarlar. Koridorlarda sürükleyip sunağın önüne getirirler ve Hypatia burada Pedro ve keşişler tarafından öldürülür. Öldürüldüğü zaman 45 yaşında olduğu söylenir.

Öldürüldükten sonra bedeni sokaklarda sürüklenir, parçalara ayrılır ve kütüphanesi ile (eserleri ile) birlikte yakıldığı söylenir. Hypatia'nın ölümüyle Yeni Platoncu okul sona erer. Bundan sonra doğa bilimlerinde ve matematik alanında ciddi bir gerileme yaşanır. Baskı ve zulümden bıkan diğer filozoflar Atina'ya kaçarlar. Fakat İmparator Justinian'ın emriyle buradaki okullar da kapatılır. Bu dönem de sorgulama özgürlüğüne ket vurulmuştur denilebilinir. Hıristiyan dogmatizminin üstünlük sağladığı bir dönem başlar. Bu nedenle bilimsel, matematiksel ve felsefik çalışmalarla ilgilenen birçok filozofun Atina'ya kaçtığı söylenir. Hypatia'nın ölümünden sonra kilise başpiskoposu ve iktidar tutkunu Cyril'e ise azizlik payesi verilir. Yani ödüllendirilir. Çünkü kilisenin iktidarının süreklileşmesini sağlayan adamdır.

Hypatia'dan ilkin 19. Avrupa kaynaklarında bahsedilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren yetersiz de olsa hem sanata konu olmuş bir isim hem de feminist kaynaklarda oldukça önemli bir yer almıştır. Üzerine romanlar, şiirler ve yazılar yazılmıştır. Hatta bazı feminist dergilerin isimlerini Hypatia'dan aldığı söylenmektedir.

Voltaire, bir aydınlanma filozofudur. Hypatia onun kilise muhalifliğinde sembol olarak kullandığı bir isimdir. Hypatia figürünü, kilise ve vahiyle gelen dine olan başkaldırısını dile getirmek için kullanmıştır. Hypatia'nın öldürülmesini "Cyril'in papaz traşlı köpeklerinin, yobazlardan oluşan bir sürüye sırtlarını vererek işlediği hayvanca cinayet" olarak anlatır. Voltaire, "dictionary philosophique" adlı yapıtında da bu olaya değinir ve O'nun ölümüne Aziz Cyril'in tahriklerinin neden olduğunu yazar.

19. yüzyılda Charles Leconte De Lisle Şiirinde Hypatia'dan şöyle bahseder;

Aşağılık Galile'li yıktı, lanetledi seni;
Ama düşüşünle daha da büyüdün! Ya şimdi,
heyhat! Platonun ruhu, Afrodit'in bedeni
Ebediyen Hellas'ın güzel göklerine çekildi.

Yaptığı Çalışmalar

Hypatia öğrencilerini daha çok deney ve uygulamaya yönelttiği için bazı kaynaklara göre Hypatia'nın yaptığı deneyler sayesinde bir Usturlâp (Gök cisimlerinin yükseltisini ölçmekte kullanılan araç) yapabildiği söylenirken, bazı kaynaklarda ise Hypatia'nın verdiği dersler sayesinde öğrencisi Synsius'un bu aleti yaptığı söylenir. Aynı zamanda 17. yüzyılda Kepler'in de onun astronomiye dair düşüncelerinden önemli ölçüde yararlandığı belirtilmektedir.

Synsius eleştirmesi için Hypatia'ya birçok makale yollamıştır. Bunlar arasında rüya tabirleri ve geleceğin tahmin edilmesi ile ilgili olanlar da vardır. Hypatia'nın kendisini rüya yorumları, yıldız bilimi ve fizik deneylerine verdiği, simyanın gizleri üstüne derinleştiği söylenmektedir.

Aritmetik alanında 13 ciltlik bir yapıtı söz konusudur. Bununla birlikte ne felsefede ne de bilim tarihinde adı belirgin bir şekilde geçmemektedir. Yazdığı eserler arasında İskenderiyeli Diophantus'un Arithmetica, Pergalı Apollonius'un Konikler ve Ptolemy'nin Matematik Kanun üzerindeki yorumları ise tamamen kayıptır.

Uygarlık tarihinde felsefenin yeri dine göre sınırlı olmakla birlikte önemlidir. Anlambilimin gelişmesi, dinsel açıklamanın yetersizliği felsefeye ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Din kadar eski bir tarihi olan bilgelik, felsefenin de başlangıcı sayılabilir. Düşünen insanı temsil eden bilge, teolojiden farklı bir anlam kaynağıdır. Görüşlerine tanrı sözcüleri kadar başvurulur.

Bilgeler devletle, uygarlıkla pek barışık sayılmazlar. Resmi toplumun dışındaki topluma daha çok bağlıdırlar. Ahlak ve bilimin gelişmesinde rolleri belirgindir. Yazılı kaynaklara yansımasa da, neolitik toplumda ana-tanrıça kadınlar ve hiyerarşinin yozlaşmamış kesimi bilgeliğe yakındır. Sümer toplumunda bunun güçlü izlerine rastlamaktayız. Peygambersel çıkışlar bilgeliklerle doludur.

Ortadoğu'nun bilgelik-felsefe geleneği araştırmayı gerektirir. Yunan kültürü öncesinde felsefenin varlığı tartışılamaz.